

Athens the new Berlin:

«Αστικοί μύθοι» ή αστικοί μετασχηματισμοί;

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ -ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΑΚΑΔ. ΕΤΟΣ : 2020-2021

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ-ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΑΚΑΔ. ΕΤΟΣ : 2020-2021

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ: «“Athens the new Berlin”, Αστικοί μύθοι ή αστικοί μετασχηματισμοί;»

Επιβλέπων καθηγητής : Μουτσόπουλος Αθανάσιος

Φοιτήτρια: Μοράρη Ναταλία

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Μουτσόπουλο για την πολύτιμη καθοδήγηση του, καθώς και όσους με στήριξαν με κάθε τρόπο κατά την διάρκεια διεκπαιρέωσης της ερευνητικής μου εργασίας.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	6
1_Η νέα γοητεία των μητροπόλεων	12
1.1 Αστικό «χάος», η νέα ανακάλυψη του αστικού	15
1.2 Γενική πόλη, ένα παγκοσμιοποιημένο αστικό φανταστικό ;	31
1.3 Νέες ταυτότητες των πόλεων	38
1.4 Αστικός τουρισμός, μητροπολιτικό φαινόμενο ;	48
2_Η μητροπολιτική εκδοχή της Αθήνας	56
2.1 Πολεοδομική εξέλιξη Αθηνών	59
2.2 Μετασχηματισμοί στην πόλη και αστικά «ιδεολογήματα»	67
2.3 Η πόλη σε κρίση και πολεοδομική εξέλιξη	75
3_ “Athens the new Berlin “περί αφηγήματος	80
3.1 Από το βερολινέζικο γίνεσθαι στην ανακάλυψη της αθηναϊκής «εξωτικότητας»	81
3.2 Μεταξουργείο, Γκάζι, Εξάρχεια, εξευγενισμός ;	96
3.3 Η βερολινέζικη φυσιογνωμία της πόλης	120
Συμπεράσματα	140
Αθήνα πολιτιστική πρωτεύουσα ή το απόλυτο “city branding”	
 Αναλυτικά η αρθρογραφία σχετικά με το αφήγημα:	
Athens the new Berlin	150
Βιβλιογραφία	159
Πηγές εικόνων:	171

The New New Berlin?

Εισαγωγή

Η είσοδος στην νέα χλιετία συνοδεύεται από την μεταμόρφωση του αστικού τοπίου στις καθιερωμένες μεγαλουπόλεις, αλλά και στις ολοένα αυξανόμενες αναπτυσσόμενες πόλεις. Οι αλλαγές στις αστικές δομές και στην οικιστική συγκρότηση προφανώς επηρεάζουν το αστικό βίωμα αλλά και τους υπάρχοντες κοινωνικούς συσχετισμούς. Πολεοδόμοι, αρχιτέκτονες και ερευνητές επαναφέρουν στο δημόσιο διάλογο, βασιζόμενοι και στο αστικό βίωμα (το οποίο προγενέστερα έχει αποδώσει εκτενώς ο Μπωντλαίρ) την νέα διάσταση της πολεοδομίας.¹ Πλέον στην σύγχρονη αστική συνθήκη, η περιγραφή και τα ερωτήματα σχετικά με την ανακάλυψη του πώς λειτουργούν σήμερα οι πόλεις, μπορούν να απαντηθούν διεπιστημονικά.² Υπό αυτή την συνθήκη, λαμβάνοντας υπόψιν τους νέους αστικούς συσχετισμούς και τις

¹ Πώς να εξηγηθεί το παράδοξο ότι η πολεοδομία, ως επάγγελμα, εξαφανίστηκε τη στιγμή κατά την οποία παντού η αστικοποίηση -μετά από δεκαετίες σταθερή επιτάχυνση- βρίσκεται στο δρόμο της εδραίωσης ενός οριστικού, παγκόσμιου θριάμβου της αστικής κατάστασης; Η ερώτηση που θέτει παραπάνω ο Rem Koolhaas, τονίζει το παράδοξο της προσέγγισης του νέου αστικού τοπίου ή μη αστικού τόπου συσχετίζοντας τα με την νέα πολιτισμική τους εκδοχή. Όπως αναφέρεται στο: **Γιώργος Σημαιοφορίδης, «Η εξαφάνιση της πολεοδομίας»**, (εφημ.) Το Βήμα, Γνώμες, 24 Νοεμβρίου 2008, πηγή: <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/i-eksafanisi-tis-poleodomias/>, τελευταία επίσκεψη: 23/10/2020

² Στο ξεκίνημα του 21^{ου} αιώνα η εκρηκτική αύξηση του αστικού πληθυσμού βρίσκει την παγκόσμια κοινότητα αντιμέτωπη με μια διπλή κρίση. Η πρώτη αφορά το ακαδημαϊκό σάστισμα στις σύγχρονες αστικές συνθήκες και πιο συγκεκριμένα, τις νέες μορφές επιταχυνόμενης αστικοποίησης στις αναπτυσσόμενες χώρες αλλά και φαινόμενα μετασχηματισμού σε υπάρχουσες αστικές περιοχές ενώ η δεύτερη αφορά την αποτυχία των 'ειδικών' να αντιμετωπίσουν επαρκώς αυτές τις αλλαγές. Δεδομένου ότι οι πόλεις εκσυγχρονίζονται πέρα από τον έλεγχο τους αποδεικνύεται πως οι αρχιτέκτονες οι πολεοδόμοι και οι αρχιτέκτονες τοπίου δεν είναι πλέον ικανοί να περιγράφουν, πόσο μάλλον να επηρεάσουν, μεγάλες περιοχές της αστικής σφαίρας όπως στο πρόσφατο παρελθόν. Όπως αναφέρεται στο: **Άλκηστις Θωμίδου, URBAFRIQUE**, Ερευνητική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη, 2010, σελ.11,

Εικόνα: 1.1. Αποψη της Αθήνας από τον Frederike Helwig, 09/2015, Πηγή: Zeit Magazin

νέες ταυτότητες που αποκτούν οι πόλεις, προκειμένου να ακολουθήσουν την σύγχρονη οικονομική παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα, εξετάζονται οι μητροπολιτικές εκδοχές που λαμβάνει η πόλη της Αθήνας από την συγκρότηση της και μετά, με σκοπό να ενταχθεί και εκείνη στα σύγχρονα δυτικά μοντέλα των μητροπόλεων.

Εφαλτήριο για την εργασία αποτέλεσε η συχνή και συντονισμένη κατά καιρούς αναφορά του αφηγήματος, ότι η Αθήνα είναι το νέο Βερολίνο³, τόσο από τα διεθνή και εγχώρια μέσα ενημέρωσης, όσο και από εναλλακτικούς χώρους μετάδοσης «ειδήσεων» (διαδίκτυο, γκράφιτι), καθώς πυροδοτήθηκαν συζητήσεις πάνω στο θέμα αυτό.

Το διακύβευμα σε αυτήν την εργασία δεν είναι η διαπίστωση του αν ο παραλληλισμός των δύο πόλεων βασίζεται στην αστική πραγματικότητα της κάθε πόλης, αντιθέτως η ερευνητική διαδικασία προσανατολίζεται στους λόγους που προκύπτει αυτή η ταύτιση μεταξύ των δύο πόλεων με σκοπό να εντοπιστούν οι αστικές μεταλλαγές που έχουν φέρει την πόλη της Αθήνας, στο επίκεντρο του διεθνούς ενδιαφέροντος, ως μια «ανερχόμενη» ευρωπαϊκή μητρόπολη. Ουσιαστικά διερευνάται το κατά πόσο η «βερολινοποίηση» ή η «δυτικοποίηση» της πόλης της Αθήνας, επεμβαίνει στον πολύπλοκο και ασαφή αστικό χαρακτήρα της πόλης και συνεπώς στις εξίσου πολύπλοκες σχέσεις των κατοίκων της. Τίθεται υπό διερεύνηση το κατά πόσο η mainstream ή hipster

³ Μεγάλο είναι το διεθνές ενδιαφέρον για την Αθήνα τα τελευταία χρόνια. Κατ'επέκταση πολλές είναι και οι αναφορές στην Αθήνα· οι περισσότερες με άξονα την πολιτική συγκυρία της κρίσης και την οικονομική μιζέρια, κάποιες άλλες σχετικές με το τουριστικό της προϊόν, συχνά εμπλουτισμένες με εύπεπτα κλισέ συστατικά από την μεγάλη γκάμα της περασμένης ιστορικής αίγλης και των σύγχρονων προκαταλήψεων. [...] Και συχνά, αν όχι πάντα, σε αυτές της αφηγήσεις εμφανίζεται απρόσμενα το όνομα μιας άλλης πόλης: είναι η Αθήνα ενδεχομένως το νέο Βερολίνο; Όπως αναφέρεται στο **Θωμάς Μαλούτας, Λίλα Λεοντίδου, «Είναι η Αθήνα το "new Berlin";»**, στο **Συλλογικό ΣΟΔΑ**, Αθήνα: από κακέκτυπο σε αντιπαραδείγμα, Αθήνα, εκδ. Futura, 2019

κουλτούρα⁴ βρίσκει έδαφος στην διαρκώς μεταβαλλόμενη δομή της πόλης, επεμβαίνοντας στην στρωματογραφία της αλλά και στην κοινωνική της γεωγραφία.

Η αναδυόμενη μετά κρίσης (οικονομικής) καλλιτεχνική σκηνή της Αθήνας, αποτελεί συχνά σημείο δημοσιογραφικής αναφοράς και ταύτισης των δύο πόλεων, μέσα από εκθέσεις - εκδηλώσεις όπως είναι (Documenta 14 , η «μπιενάλε» της Αθήνας, ή η διοργάνωση Remap) που υποτίθεται ότι ανάγουν την πόλη σε ανερχόμενη καλλιτεχνική κοιτίδα της Ευρώπης.

Επιστρέφοντας και εστιάζοντας πάλι στον διεπιστημονική φύση της σύγχρονης πολεοδομικής συγκρότησης, στην παρούσα εργασία δίνεται βάρος στην εικαστική και πολιτιστική φυσιογνωμία της πόλης, η οποία εδώ και δύο δεκαετίες φαίνεται να εξελίσσεται και να επεμβαίνει στο αστικό τοπίο, καθώς προβάλλονται νέες χωρικές ταυτότητες στις περιοχές που διαθέτουν εικαστικό πολιτιστικό απόθεμα και επηρεάζουν και την κοινωνική γεωγραφία του τόπου.

⁴ Η κουλτούρα ως έκφραση της θεαματικής κατανάλωσης με μέσα νεωτερικά επηρεάζει όχι μόνο σε επίπεδο τον κοινωνικό τρόπο ζωής, αλλά μπορεί να αποτυπωθεί , όπως και στην περίπτωση της Αθήνας στο αστικό προφίλ της πόλης. Κατά τον Guy Debord: *η θεαματική κατανάλωση, που συντηρεί την παλιά κατεψυγμένη κουλτούρα, συμπεριλαμβανόμενης της αφομοιωμένης αναπαραγωγής των αρνητικών της εκδηλώσεων, γίνεται, κραυγαλέα, στον πολιτιστικό της τομέα, {...} Η κριτική αλήθεια αυτής της καταστροφής σαν πραγματικής ζωής της σύγχρονης ποίησης και τέχνης, προφανώς αποκρύπτεται, γιατί το θέαμα, έχοντας σαν λειτουργία να οδηγεί στη λήθη την ιστορία μέσα απ' την κουλτούρα, εφαρμόζει στον ψευδο-νεωτερισμό των μοντερνιστικών μέσων του, την ίδια τη στρατηγική που το θεμελιώνει σε βάθος. Όπως αναφέρεται στο: **Guy Debord, Η κοινωνία του θεάματος**, εκδ. Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα, 1986, σελ. 141,*

Σκοπός εργασίας:

Η Αθήνα μετά την οικονομική ύφεση δείχνει να διαθέτει ποικιλοτρόπως ένα πλήθος υπάρχοντος κτηριακού αποθέματος, με αποτέλεσμα η επανάχρηση και η αποκατάσταση ή ο εκ νέου σχεδιασμός κτιριακών συνόλων να ευδοκιμεί .

Στην παρούσα εργασία διερευνάται το πώς τα αστικά ιδεολογήματα που αφορούν την πόλη της Αθήνας, επέδρασαν στην αστική της μετεξέλιξη, και συγκεκριμένα η έρευνα εστιάζει στο χωρικό αποτύπωμα που προκύπτει την χρονική εποχή (από το 2010 και μετά) που αναπτύσσεται το αφήγημα της ταύτισης των δύο πόλεων.

Σκοπός της εργασίας είναι να εξεταστεί το νέο αστικό τοπίο της Αθήνας υπό το πρίσμα των εννοιών, του **city branding** , του **αστικού—καλλιτεχνικού τουρισμού** και του **gentrification**. Τα φαινόμενα αυτά συναντώνται στις περισσότερες ευρωπαϊκές μητροπόλεις και αναδύονται στο επίκεντρο καθώς η διεθνοποιημένη ευρωπαϊκή συνθήκη θέτει τις μητροπόλεις υπό διαρκή ανταγωνισμό, καθώς οι ίδιες οι πόλεις ανάγονται θα μπορούσαμε να πούμε σε νέα επικερδή «εμπορεύματα». Τα μέσα με τα οποία η κάθε πόλη θέτει την ανταγωνιστικότητά της εξαρτώνται σαφώς από την γεωγραφική της φυσιολογία και τις εκάστοτε αστικές στρατηγικές που ακολουθούνται. Η περίπτωση της Αθήνας είναι ιδιαίτερη, καθώς το «βεβαρημένο» ιστορικό της παρελθόν σε συνδυασμό με την αποτύπωση της οικονομικής χρεοκοπίας της Ελλάδας στο οικιστικό της ανάγλυφο, αποτέλεσαν πρόσφορο έδαφος αστικών αλλαγών και αξιοποίησης του δημόσιου της χώρου.

Τα ερωτήματα που διερευνώνται στην ερευνητική εργασία είναι τα παρακάτω:

- Μέσα από ποιά αστικά φαινόμενα οι σύγχρονες πόλεις έρχονται στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος; Πώς επηρεάζονται εντέλει τα αστικά τοπία μέσα από τα φαινόμενα αυτά και πώς μεταλλάσσεται εντέλει το αστικό βίωμα ;
- Πώς μπορεί να επηρεάσει ένα παγκοσμιοποιημένο αστικό φαντασιακό την συγκρότηση των σύγχρονων πόλεων; Αν οι νέες αστικές μεταβλητές έχουν φέρει το τέλος της Πολεοδομίας, ποια φαινόμενα επηρεάζουν τον σύγχρονο μητροπολιτικό ιστό ;
- Τι θέση έχει το φαινόμενο του αστικού τουρισμού στις νέες αστικές συνθήκες, και πόσο μπορεί να επηρεάσει την φυσιογνωμία των πόλεων ;
- Ποιες είναι η μορφές του εξευγενισμού που προκύπτουν από το πολιτιστικό και εικαστικό απόθεμα μιας πόλης ;
- Στην περίπτωση της Αθήνας, οι αστικές μεταλλαγές που διαμόρφωσαν το νέο αθηναϊκό τοπίο πως σχετίζονται με τα νέα παγκοσμιοποιημένα φαινόμενα του αστικού ζητήματος;

«Η ίδια η έννοια της πόλης έχει εκραγεί. Η πόλη έγινε κόσμος, νεφέλωμα, με νιοστές εστίες. Πρέπει λοιπόν, να επινοήσουμε τις διαδικασίες της εξέλιξής της. Από αυτό το νεφέλωμα, όπου τα πράγματα βρίσκονται σε διαρκή σύσταση ή διάλυση, πρέπει να αξιολογήσουμε τις κινήσεις, να τις ακολουθήσουμε ή να τους εναντιωθούμε».

Jack Nouvel , «Η εποχή του αστικού», στο Μετάπολις, αρ. 1, Αθήνα, 1997

Εικόνα: 1.2. Άποψη της Αθήνας, Φωτ.: Πάνος Κοκκινιάς, 2000.

Πηγή : Γιάννης Αίσωπος, «Η διάχυτη πόλη», στο Ασπα Γουστοδίνη, Ηλίας Μπεριάτος (επιμ.), Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2006, σελ. 112, 113

1_Η νέα γοητεία των μητροπόλεων

Οι πόλεις ιστορικά, μέσα από την τρισδιάστατη μορφή τους εκφράζουν την εκάστοτε κοινωνική και οικονομική συγκρότηση που τις οργανώνει, με βάση χωρικούς συσχετισμούς του ιδιωτικού χώρου με δημόσια κέντρα και εν γένει με τον δημόσιο χώρο, είτε αυτός είναι η αγορά, μια πλατεία, η εκκλησία ή ένα κέντρο διοίκησης και εξουσίας. Αυτοί οι χωρικοί συσχετισμοί αποτέλεσαν ένα μοτίβο οργάνωσης των πόλεων από την αρχαιότητα μέχρι τον 18^ο αιώνα. Οι κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις που υποδέχτηκαν τον 19^ο αιώνα επηρέασαν με την σειρά τους και τα δεδομένα οργάνωσης των πόλεων. Για αυτό προκειμένου να γίνουν αντιληπτές οι μεταλλαγές που προέκυψαν στην αστική δομή, σε αυτήν την εργασία η αφετηρία της ανάλυσης του αστικού ζητήματος θα ξεκινήσει από την βιομηχανική πόλη.⁵

Στο δοκίμιο του, «Οι μεγαλουπόλεις και η διαμόρφωση της συνείδησης», του 1902, ο Ζίμμελ ορίζει την πόλη καταρχήν ως κοινωνιολογικό φαινόμενο και όχι ως φυσικό χώρο⁶. Για τον ίδιο λόγο η μητρόπολη είναι το χωνευτήρι μιας μετάλλαξης των αισθητηριακών εμπειριών και νοοτροπιών. Μέσα από τα κείμενα του αναλύει για πρώτη φορά τις επιπτώσεις των συνθηκών μιας μεγαλούπολης στην καθημερινή ζωή των κατοίκων της, αλλά και στην ψυχική και φυσική ζωή των κατοίκων της, στις βαθύτερες

⁵ Αθηνά Ριζοπούλου, Κενό (όχι άδειο), Περιήγηση στους κενούς χώρους της πόλης, Ερευνητική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2011, σελ. 8

⁶ Georg Simmel, Μητροπολιτική Αίσθηση, Οι Μεγαλουπόλεις Και Η Διαμόρφωση Της Συνείδησης, εκδ. ΑΓΡΑ, Αθήνα, 2017, σελ. 10

λειτουργίες του νευρικού τους συστήματος.⁷ Από τον ορισμό του Ζίμμελ, εκκινείται η ανάγκη να προσδιοριστούν τα υποκείμενα που βιώνουν τον αστικό χώρο (το αστικό πλήθος – ο πλάνητας), καθώς επίσης και το ίδιο το βίωμα. Για αυτό επιλέγονται σε αυτό το κεφάλαιο οι μπωντλαϊρικές περιγραφές που εισήγαγαν πέρα από την λυρική διανόηση την αστική αίσθηση στις σύγχρονες δυτικές μητροπόλεις .

Εικόνα: 1.3 Άποψη της πλατείας Alexanderplatz, το 1903.
Η σχέση του πλήθους με την μητρόπολη.
Πηγή: Wikimedia Commons

1.1| Αστικό «χάος», η νέα ανακάλυψη του αστικού

Η ιστορική αναδρομή ξεκινάει από την συγκρότηση της βιομηχανικής πόλης, ένα χωρικό αποτέλεσμα μεταλλαγών στην δομή της εξαρτώμενο από την βιομηχανική επανάσταση και κατ'επέκταση, την συστηματοποίηση της παραγωγής. Το φαινόμενο της ραγδαίας αστικοποίησης συνυφασμένο με τα νέα οικονομικά και κοινωνικά δεδομένα οδήγησε στην εκτεταμένη ανοικοδόμηση των αστικών κέντρων, και στην συνέχεια στην κατασκευή πολυώροφων κτιρίων μέσα από την ανακάλυψη του χάλυβα. Αυτές οι μεταβολές πέραν τις τρισδιάστατης υπόστασης τους επηρέασαν σημαντικά την λειτουργική οργάνωση των πόλεων με άμεση συνέπεια την κοινωνική ζωνοποίηση (είτε σχεδιασμένη, είτε αυθόρμητη) και έπειτα την αλλαγή του αστικού βιώματος και της αστικής εμπειρίας .

Η πυκνή και επαναλαμβανόμενη δόμηση στην «σύγχρονη πόλη»⁸ επηρεάζει την διανοητική κατάσταση του αστικού κατοίκου, όπως επισημαίνει ο Walter Benjamin, χαρακτηρίζοντας τον κάτοικο *βαρεμένο, βαριεστημένο ή πλημμυρισμένο από την πληθώρα οπτικών και κοινωνικών ερεθισμάτων της σύγχρονης πόλης*⁹, βασισμένος στην θεώρηση του Ζίμμελ για την νευρασθενική παθολογία που αναπτύσσεται στην μητρόπολη του 19^{ου} αιώνα. Κατά την βιομηχανική περίοδο, η εξέλιξη του αστικού τοπίου βασίστηκε πάνω σε πολύπλοκους χωρικούς και αντιληπτικούς συσχετισμούς, οι οποίοι ενθάρρυναν την εκ νέου παρατήρηση της πόλης ακόμα και από τους ίδιους τους κατοίκους.¹⁰ Η νεωτερική

⁸ Ως **σύγχρονη πόλη** σε αυτό το κεφάλαιο αναφέρεται η βιομηχανική πόλη.

⁹ **Anthony Wilder**, *Wrapped Space, Art Architecture and Anxiety in Modern Culture*, εκδ. MIT Press Ltd. , 2000,σελ.89

¹⁰ *Ακόμη και σε σχέση με την περίπτωση των κτιρίων στην πόλη ο Benjamin, αναγάγει την προσήλωση και την παρατήρηση στον αστικό χώρο που*

⁷ό.π σελ 7.

πόλη όπως εξηγεί ο Ζίμμελ στην «Κοινωνιολογία του Χώρου», δεν είναι μια χωροταξική οντότητα με κοινωνικές προεκτάσεις, αλλά μια κοινωνιολογική οντότητα η οποία διαμορφώνεται χωρικά.¹¹ Έτσι η μεγαλύτερη πυκνότητα πληθυσμού μεταφράζεται σε αστικό κορεσμό και η αλλαγή της μητροπολιτικής κλίμακας προκαλεί μια αίσθηση ανωνυμίας και έντασης στις ανθρώπινες σχέσεις.¹² Η ανωνυμία μαζί με την ανοικειότητα που προκύπτουν στον αστικό χώρο, δίνουν δυνητικά την δυνατότητα στον κάτοικο ή στον επισκέπτη να ενσαρκώνει διάφορους κοινωνικούς ρόλους, ανάλογα με το συνεχώς μεταβαλλόμενο τοπίο που αντιλαμβάνεται.

Κατά τον Walter Benjamin, οι αμοιβαίες σχέσεις των ανθρώπων στις μεγαλουπόλεις εκκρίνονται από μια σαφή υπεροχή της δραστηριότητας του ματιού σε σχέση μ' εκείνη της ακοής, κύρια αιτία γι' αυτό είναι τα δημόσια μέσα συγκοινωνίας.¹³ Γίνεται αντιληπτό εδώ ότι πέραν του γεωμετρικού και γεωγραφικού συσχετισμού που παράγουν τα μέσα μεταφοράς σε μια πόλη εδώ διατυπώνεται και μια νέα φυσιολογία που προκύπτει μεταξύ των κοινωνικών σχέσεων στην πόλη, ο επιβαλλόμενος συνωστισμός στις μεγαλουπόλεις φαίνεται να επηρεάζει την κοινωνικότητα των κατοίκων τους.

Μέσα από τις λυρικές του περιγραφές ο Μπωντλαίρ δεν περιγράφει τους Παριζιάνους ή την πόλη τους αλλά το αστικό

μπορεί να έχει κανείς στον ρόλο του τουρίστα ή του λάτρη της τέχνης. Βλ. στο **Anthony Wilder**, ό.π

¹¹ **Georg Simmel**, "Sociologie des Raumes", *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft*, τχ. 27, 1903, σελ. 35

¹² **Georg Simmel**, *Μητροπολιτική Αίσθηση*, ό.π., σελ. 11

¹³ Πριν από την ανάπτυξη των λεωφορείων, των σιδηροδρόμων, των τραμ στον 19ο αιώνα, οι άνθρωποι δεν βρίσκονταν αναγκασμένοι να κοιτάζονται επί πολλά λεπτά ή και ώρες χωρίς να απευθύνουν το λόγο ο ένας στον άλλον». Βλ. στο **Walter Benjamin**, *Σαρλ Μπωντλαίρ, Ένας Λυρικός Στην Ακμή Του Καπιταλισμού*: από *Το Παρίσι στον Μπωντλαίρ – Ο πλάνης*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2002, σελ. 49

πλήθος και τις χωρικές εκδοχές της μητρόπολης μέσα από τα ματιά του πλάνητα - *flâneur*¹⁴ Βασίζεται σε θεματικές του βιώματος της αυγής των ερημικών δρόμων για να αναδείξει την «σιωπή του πλήθους». ¹⁵ Από τις αντιθέσεις των μαζών και τις ανοικειότητας ως ένα δυσάρεστο κοινωνικό βίωμα, αναδεικνύεται η αισθητικοποίηση του αστικού τοπίου, γεγονός που επανεμφανίζεται στο σήμερα εικαστικά, μέσα από κινηματογραφικά στιγμιότυπα, την street art κλπ. Σήμερα στις νέες συνθήκες που επικρατούν στις μητροπόλεις, έχει επικαιροποιηθεί η ιδιότητα του πλάνητα και κατ'επέκταση η ανάλυση του αστικού βιώματος, καθώς οι κοινωνικοί συσχετισμοί έχουν μετασηματιστεί από εκείνους της βιομηχανικής πόλης. Κατά τον **Walter Benjamin** στο έργο του **Baudelaire**, η ανησυχία δεναφορά την προσπάθεια, να καλέσουμε στη ζωή νέες μορφές ή να αποκτήσουμε πρόσβαση σε μια νέα πλευρά των πραγμάτων, αλλά με το θεμελιωδώς νέο αντικείμενο του οποίου η δύναμη έγκειται αποκλειστικά στο γεγονός ότι είναι νέο, ανεξάρτητα από το πόσο αποκρουστικό και άθλιο μπορεί να είναι.¹⁶

¹⁴ Ο μοναχικός και συλλογισμένος περιπατητής αντλεί από αυτήν την καθολική κοινωνία μια μοναδική αίσθηση δηλητηρίασης. Όπως και ο αστικός ντετέκτιβ, ο *flâneur* είναι ο παρατηρητής, ο άνθρωπος που βιώνει την πόλη από απόσταση. Αλλά σε αντίθεση με τον ντετέκτιβ, πηγαίνει στις στοές για να τον ενθουσιάσει το πλήθος. Το πλήθος περιέχει την ικανότητα για εμπειρία: συνάντηση με έναν εραστή ή έναν φίλο ή την εμπειρία ενός ειδικού. Αλλά ο περιπατητής είναι δυσσαρεστημένος επειδή η πόλη προσφέρει περισσότερη εμπειρία από ό, τι μπορεί να αφομοιωθεί. Πάντα αισθάνεται ότι χάνει ακόμα και στη διαδικασία του βιώματος: η ψυχική του κατάσταση είναι ανήσυχη δυσσαρεστημένη. Όπως αναφέρεται στο **Richard Lehan**, *The City in Literature: An Intellectual and Cultural History*, University of California Press, 1998, σελ. 72

¹⁵ **Walter Benjamin**, *Illuminations, Essays and Reflections*, New Preface by **Leon Wieseltier**, New York, Schocken Books, 1969, σελ. 168

¹⁶ **Chris Jenks**, *Urban culture critical concepts in literary and cultural studies, My emphasis*, vol. 1, New York and London, Routledge, 2004, σελ. 292

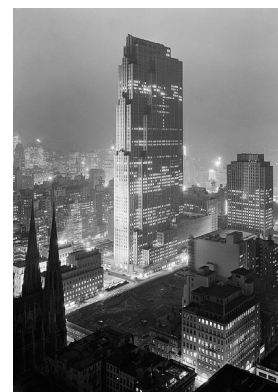
Εικόνα: 1.5. «Δρόμος του Παρισιού, Βροχερή μέρα», ελαιογραφία του Gustave Caillebotte, 1877.
Πηγή: wikipedia.org

Εικόνα: 1.6. Η φιγούρα του *flâneur*, στο Louis Huart, *Physiologie du flâneur*.
Πηγή: pinterest.com

Αν η χαώδης αστικότητα, η πυκνή δόμηση, η απουσία πρασίνου και η γεωμετρική επαναληψιμότητα είναι τα χαρακτηριστικά μιας μεγαλούπολης που την καθιστούν ταυτοχρόνως «άσχημη» ή δυσάρεστη η διατύπωση του Μπωντλαίρ επιχειρεί να απαλλάξει τις πόλεις από αυτόν τον χαρακτηρισμό δίνοντας νέους ορισμούς στις μορφές που δεν είναι αρχετυπικά όμορφες αλλά περίπλοκες και χαώδεις.¹⁷ Τόσο ο Baudelaire όσο και ο Eliot πίστευαν ότι ο σύγχρονος άνθρωπος παγιδεύεται σε μια ουσιαστικά αυτοκαταστροφική αστική διαδικασία: η εμπορική πόλη έγινε το σύγχρονο ισοδύναμο της κόλασης του Δάντη. Η σωτηρία εξαρτάται από το σπάσιμο του κύκλου του υλισμού.¹⁸

Η ανακύκλωση των επιθυμιών και εισβολή του κέρδους στην κοινωνική ζωή αποτέλεσαν δομικά στοιχεία που επηρέασαν την κοινωνική συγκρότηση και την δομή της πόλης. Ήδη από τον 19^ο αιώνα οι δύο ποιητές αναφέρονται στην εμπορική πόλη και στον εγκλωβισμό που βιώνει ο κάτοικος τους.

Εικόνα: 1.8. Η κατασκευή του κεντρου Rockefeller, το 1933.
Η πόλη μέσα από νέα αστικά σλυμβολα.
Πήγη : wikipedia.org

Εικόνα: 1.7. Αποψη της Νέας Υόρκης το 1908, υπό το μέτωπο των ουρανοξυστών, το αστικό τοπίο, συντάσσεται πλήρως με την οικονομική και πολιτική συνθήκη της εποχής.
Πηγή: old.skyscraper.org

¹⁷ Είναι μια απόπειρα, να δοθεί ο χαρακτηρισμός του ωραίου και σε περίπλοκες μορφές. Ουσιαστικά δίνεται μια ανάγνωση στην μητροπολιτική φυσιογνωμία ως περιπλοκή και χαώδης γεγονός που την κάνει γοητευτική και άξια εξερεύνησης. Αυτά τα χαρακτηριστικά καθιστούν και στο σήμερα της μητροπόλεως πόλους επίσκεψης εξερεύνησης και ευρύτερης έρευνας καθώς ενώ δεν διαθέτουν την γραφικότητα και την «γοητεία» των μικρότερων οικισμών της υπαίθρου μπορούν να προσφέρουν νέες εμπειρίες πολύπλοκες και ασαφείς.

¹⁸ Patrizia Lombardo, *Cities, Words and Images*, Baudelaire, Haussmann, Fustel de Coulanges: *The Modern Metropolis and the Ancient City*, Hampshire: Palgrave McMillan, 2003, σελ 62

Οι ουρανοξύστες, τα μεγάλα αστικά έργα, οι γέφυρες τα εμπορικά κέντρα ή οι στοές θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως αστικά σύμβολα τα οποία προσδιορίζουν και το κοινωνικό οικονομικό σύστημα που επικρατεί. Είναι κατά κάποιο τρόπο, οι δυτικές μητροπόλεις ένα σύμβολο της εκβιομηχάνισης και της εξέλιξης του καπιταλισμού εκφρασμένο μέσα από το αστικό τοπίο.

Η «παγκόσμια γραμμή παραγωγής» – η παραγωγή και η συγκέντρωση των αγαθών από τα εργοστάσια και τις αποθήκες σε όλο τον κόσμο – πραγματοποιείται και δημιουργεί την ανάγκη για την αυξανόμενη συγκέντρωση και πολυπλοκότητα της διαχείρισης και του προγραμματισμού. Η ογκώδης επέκταση των διεθνών οικονομικών συναλλαγών, η ένταξη των χρηματιστηρίων σε ένα παγκόσμιο δίκτυο και η ανάπτυξη στις διεθνείς αγορές για τις παραγωγικές υπηρεσίες έχουν γίνει μέρος της οικονομικής βάσης πολλών μεγάλων πόλεων.¹⁹ Η νέα παγκοσμιοποιημένη κατάσταση του αστικού ζητήματος φέρνει στον προσκήνιο την ανάγκη να περιγραφεί η λειτουργία και η δομή των σύγχρονων μεγάλων πόλεων σε σχέση με το διεθνές άυλο δίκτυο που τις συγκροτεί.

Συνοψίζοντας, βλέπουμε λοιπόν ότι από την βιομηχανική πόλη σταδιακά η δομή της πόλης αλλάζει δομή ριζικά φτάνοντας στην πόλη μετά τη δεκαετία του 70', όπου η μονοκεντρικότητα και η συγκεντροτικότητα που χαρακτήριζε της βιομηχανικές μητροπόλεις δίνει την θέση της στην πολυκεντρικότητα και την διάχυση. Η εξάπλωση της αστικότητας οδήγησε στο να έρθει στο προσκήνιο ο όρος μητροπολιτικές περιοχές και όχι πια μητροπόλεις.

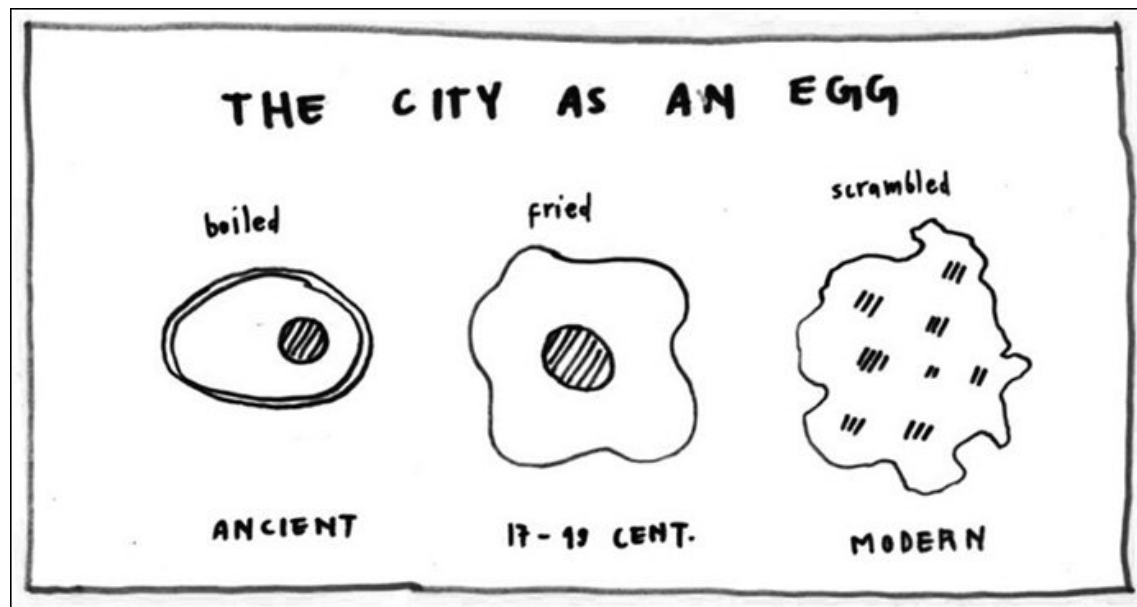
Ουσιαστικά με την αποδόμηση των δυτικών πρότυπων μητροπόλεων αναδεικνύεται η αντιφατική εικόνα των μεγαλουπόλεων και των κεντρικών τόπων της

¹⁹ **Σοφία Τσάδαρη**, Πρελούδιο στην «παγκόσμια πόλη». Πλαίσιο μιας θεωρητικής συζήτησης για τις μεγάλες πόλεις του 21ου αιώνα, εργασία του μεταπτυχιακού προγράμματος Πολεοδομία – Χωροταξία στο ΕΜΠ, Αθήνα, 2007, πηγή : https://ilesxi.wordpress.com/2011/04/03/pagosmia_poli/, τελευταία επίσκεψη : 29/09/2020.

νεωτερικότητας.²⁰ Ειδικότερα ο Massimo Cacciari χρησιμοποιεί μπενιαμινικούς όρους για να περιγράψει τη σύγχρονη μητρόπολη: Μπροστά στη μητρόπολη και στο εσωτερικό της, η ιδεολογία της πόλης -δηλαδή η δυνατότητα σύνθεσης που υπονοεί η έννοια της Kultur- κατακερματίζεται. Καμία αύρα δεν μπορεί να επιβιώσει σ' αυτή τη μητρόπολη.²¹ Η σημερινή εικόνα των πόλεων έρχεται πλέον σε μια αντίφαση με την βιομηχανική φυσιогνωμία των πόλεων που έχει αναλυθεί. Πλέον η εξέλιξη της κοινωνίας αποτυπώνεται μέσα από την ψηφιακή της διάσταση και όχι από δημόσια έργα από χάλυβα, τα σύμβολα των πόλεων αλλάζουν όπως και οι χωρικοί κοινωνικοί συσχετισμοί.

²⁰ **Θανάσης Μουτσόπουλος**, «Το ανεξέλεγκτο κατοικείν», Ιστορία + Θεωρία 6, εκδ. ΕΜΠ., σελ. 25, όπως αναφέρεται στο **Schloer**, "How Urban Culture was saved in the Levant", Century City: Art and Culture in the Modern Metropolis, London, Tate Publishing, 2001,

²¹ Η εξωδυτική μεγαλούπολη είναι σπαρμένη με τα συντρίμια της νεωτερικότητας σε ένα αδέξιο κράμα μοντερνισμού και χαστικής εξάπλωσης. Αυτή η εικόνα σήμερα, στην αρχή της νέας χιλιετίας, μοιάζει να διαλύεται σε μια προαστιακή ομογενοποίηση και ψηφιακές πόλεις. Βλ. **Θανάσης Μουτσόπουλος**, ό.π

Εικόνα: 1.9. Three Eggs Diagram, 1982, Cedric Price.
 Πηγή: **Waldheim, Charles**, *The landscape urbanism reader*, Princeton Architectural Press, 2006

Στο παραπάνω διάγραμμα, φαίνεται η απόδοση των μορφολογιών της πόλης, παρομοιασμένη με ένα αυγό, από τον Cedric Price. Στο πρώτο διάγραμμα: «boiled», συμβολίζει την προβιομηχανική πόλη, δομημένη συνεκτικά από ομόκεντρους κύκλους γιαυτό και την περιγράφει ως βραστό αυγό, έπειτα περιγράφεται η βιομηχανική πόλη της οποίας το οδικό δίκτυο, την επεκτείνει και έτσι απλώνεται ως τηγανιτό αυγό, και τελικά παρουσιάζεται η σημερινή πόλη, η οποία συγκροτείται από πολλά διαφορετικά κέντρα σε ελεύθερη διάταξη, γεγονός που οδηγεί τον Price να παρομοιάσει την νέα αστική συγκρότηση, με ομελέτα.

Όπως αναφέρεται στο: **Grahame, S.**, *The Emergence of Landscape Urbanism*. In Waldheim, επ. Charles. *The Landscape Urbanism Reader*, NY: Princeton University Press, New York, 2006, σελ. 56-67.

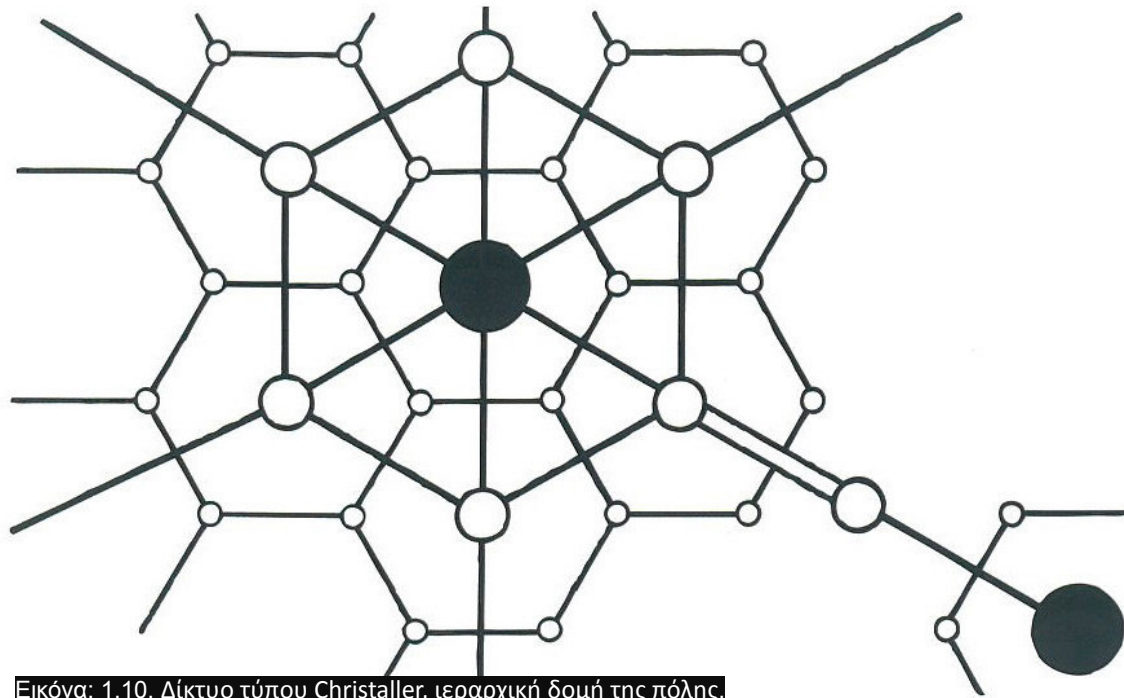
Ο 21^{ος} αιώνας ξεκινά με τις μητροπόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου να γίνονται αντικείμενο θεώρησης από την σκοπιά της Δύσης. Από τις σύνθετες και ποικίλες αρχιτεκτονικές προσεγγίσεις και αναλύσεις όπως αυτές των Mike Davis και Rem Koolhaas κ.α, είναι φανερό και σαφές η μετατόπιση του αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος και τις αστικής περιέργειας στον αναπτυσσόμενο κόσμο.

Σε μια χρονική ανασκόπηση της εξέλιξης των πόλεων θα μπορούσαμε να πούμε ότι κατά την βιομηχανική οικονομική ανάπτυξη, δημιουργήθηκαν αστικές δομές και εξελικτικά στην αποβιομηχάνιση (στην «νέα οικονομία» των υπηρεσιών και της ευέλικτης παραγωγής) δημιουργήθηκαν νέα αστικά μοντέλα πόλης, αυτά της μετάπολης.²² Για τον Rem Koolhaas: "Η μετάπολη είναι αρκετά μεγάλη για όλους, είναι εύκολη. Αν διαπιστωθεί πως είναι ανεπαρκής σε έκταση απλά επεκτείνεται. Αν παλιώσει, αυτοκαταστρέφεται και ανανεώνεται, μπορεί να παράγει μία νέα ταυτότητα κάθε Δευτέρα πρωί {...} Η μετάπολη, είναι ό,τι απέμεινε αφότου μεγάλα τμήματα της αστικής ζωής πέρασαν στον κυβερνοχώρο."²³ Είναι εμφανές ότι η πρότυπη δυτική μητρόπολη χάνει την συμπαγή αστική συγκρότηση που διέθετε και μέσα από το φαινόμενο της μετάπολης²⁴ αναδεικνύονται και οι μετασχηματισμοί που υφίστανται σε όλα τα πεδία των κοινωνικών δομών.

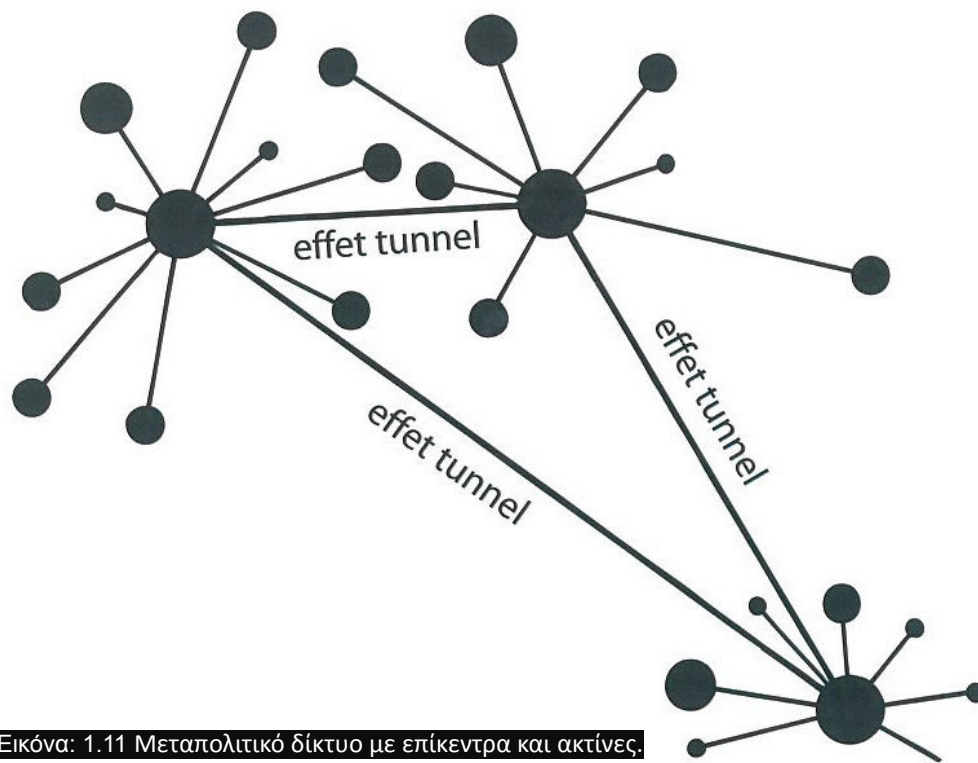
²² Αθηνά Ριζοπούλου, ό.π, σελ. 10,

²³ Γιάννης Αίσωπος, Γιώργος Σημαιοφορίδης, *Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη*, Αθήνα, εκδ. Metropolis Press 2011, σελ. 254

²⁴ Το ίδιο το φαινόμενο (της μετάπολης) αποτελεί σημείο αναφοράς και έρευνας για αρχιτέκτονες όπως ο Koolhaas, ώστε να αναδεχθούν οι επιπτώσεις της αστικής ζωής μέσα από τις ψηφιακές σύγχρονες πραγματικότητες.

Εικόνα: 1.10. Δίκτυο τύπου Christaller, ιεραρχική δομή της πόλης.
Πηγή: F.Ascher, Metapolis ou L'avenir des villes, Odile Jacob, Παρίσι 1995

Εικόνα: 1.11 Μεταπολιτικό δίκτυο με επίκεντρα και ακτίνες.
Πηγή: F.Ascher, Metapolis ou L'avenir des villes, Odile Jacob, Παρίσι 1995

Ο Mike Davis αναφερόμενος στις αστικές συνθήκες των αναπτυσσόμενων πόλεων, όπως είναι το Λάγκος και η Τζακάρτα αναδεικνύει την παγκοσμιοποιημένη διάσταση της νέας κατάστασης του αστικού. Όπως είναι φανερό μείζονα ρόλο στα νέα φαινόμενα αστικοποίησης παίζει ο συνεχής αυξανόμενος πληθυσμός²⁵ στις αναπτυσσόμενες χώρες, σε συνδυασμό με την εγκατάλειψη της υπαίθρου.²⁶ Η πληθυσμιακή έκρηξη παγκοσμίως επηρεάζει με σαφήνεια τις κοινωνικές δομές και εν γένει τα πεδία των ανθρώπινων εκδηλώσεων. Έτσι αφού και οι πόλεις ως κοινωνικές δομές

Εικόνα: 1.12. Κατά τον Mike Davis : «Οι φτωχοί κάτοικοι των πόλεων ανακαλύπτουν ότι ο θεός του χάους είναι με την πλευρά τους: ότι μπορούν να αποκλείσουν, να εμποδίσουν και να πολιορκήσουν την οικονομία της «επίσημης» πόλης των μεσαίων τάξεων». Όπως αναφέρεται σε συνέντευξη του Mike Davis στο, Socialist Worker. Πηγή: cityfairytale.wordpress.com

²⁵ Πιο συγκεκριμένα στο κείμενο Πλανήτης των Παραγκουπόλεων ο Davis αναφέρει ότι: η Γή αστικοποιήθηκε ακόμη ταχύτερα και από ό,τι προέβλεπε αρχικά ή Λέσχη της Ρώμης στη διαβόητη Μαλθουσιανή έκθεσή της του 1972, στα όρια της ανάπτυξης.²⁵ Το 1950 υπήρχαν στον κόσμο 86 πόλεις με πληθυσμό άνω του ενός εκατομμυρίου. Σήμερα είναι 400 και μέχρι το 2015 θα έχουν φτάσει τις 550 τουλάχιστον.²⁵ Στην πραγματικότητα οι πόλεις απορρόφησαν τα δύο τρίτα της παγκόσμιας πληθυσμιακής έκρηξης που σημειώθηκε μετά το 1950 και σήμερα μεγαλώνουν, είτε λόγω γεννήσεων είτε λόγω της μετανάστευσης, κατά ένα εκατομμύριο άτομα κάθε εβδομάδα. Όπως αναφέρεται στο: Mike Davis, Ο πλανήτης των παραγκουπόλεων, Αστειακή ενέλιξη και άτυπο προλεταριάτο, . μετφρ. Νίκος Παπαπολύζος, εκδ. Άγρα, Αθήνα, 2007, σελ 184, βλ. Population Information Program, Population Reports: Meeting the Urban Challenge, op. 4 2002

²⁶ Ο τωρινός πληθυσμός των αστικών κέντρων (3,2 δισ.) ξεπερνά τον συνολικό παγκόσμιο πληθυσμό του 1960. Την ίδια ώρα, η υπαίθρος παγκοσμίως έφτασε στο μέγιστο του πληθυσμού της (3,2 δισ.) και θα αρχίσει να συρρικνώνεται μετά το 2020, με αποτέλεσμα να αντιστοιχεί στις πόλεις το σύνολο της μελλοντικής αύξησης του παγκόσμιου πληθυσμού, ο οποίος αναμένεται να φτάσει στο απόγειό του, περίπου 10 δισ., το 2050. Όπως αναφέρεται στο Mike Davis ό .π, βλ. Wolfgang Lutz, Warren Sandeson & Sergei Scherbov, "Doubling of world population unlikely", Nature 387, 19 Ιουνίου 1997, σελ.803-4.

αποκτούν αναβαθμισμένο ρόλο στην σύγχρονη ζωή οι διεπιστημονικές προσεγγίσεις ανάλυσης τους απαιτούν και νέους όρους για την περιγραφή τους. Όροι όπως αυτοί της «παγκόσμιας πόλης», του «ανταγωνισμού των πόλεων» και πολλών αντίστοιχων εισέρχονται δυναμικά στο προσκήνιο σε μια νέα εποχή. Οι απόψεις σε θεωρητικό επίπεδο για τη χρονική απαρχή αυτής της νέας φάσης, καμπής ή και σταδίου του καπιταλισμού μπορεί να μην ταυτίζονται²⁷ για το η τρισδιάστατη ανάγνωση και η αρχιτεκτονική πολεοδομική προσεγγίσει στα αστικά θέματα σήμερα κρίνεται ελλιπής .

Η πόλη στην παραδοσιακή της μορφή ως ορισμένο δομημένο σύνολο δεν υπάρχει πια· έχει διασκορπιστεί σε πολλαπλά αστικά αποσπάσματα. Οι συσχετισμοί έχουν αλλάξει. Τα μέσα μεταφοράς κυρίως το αυτοκίνητο και το αεροπλάνο συντόμευσαν τις αποστάσεις· οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές και τα μέσα τηλεπικοινωνίας τις εκμηδένισαν· η κινητικότητα συμβάλλει στη διαμόρφωση της προσωπικότητας, υποκαθιστώντας τη σημασία του τόπου διαμονής. {...}. Η πόλη²⁸ «κατ' επιλογήν» αποτελεί μιαν αναπότρεπτη εξέλιξη της σύγχρονης αστικής κατάστασης.²⁹ Με

²⁷ **Ντίνα Βαΐου, Μαρία Μαντουβάλου, Μαρία Μαυρίδου**, «Κοινωνικές δυναμικές και ανάπτυξη του αστικού χώρου, Αναγνώσεις στην ελληνική πολεοδομία σημειώσεις, ΕΜΠ, Αθήνα, 2012

²⁸ Ο Lefebvre ορίζει την πόλη ως προβολή της κοινωνίας στο έδαφος, δηλαδή όχι μόνο πάνω στο αισθητό πεδίο, αλλά πάνω στο ιδιότυπο επίπεδο που αντιλαμβάνεται και συλλαμβάνει η σκέψη και που ορίζει την πόλη και το αστικό. Βλ. **Henri Lefebvre**, *Δικαίωμα στην Πόλη, Χώρος και Πολιτική*, μτφρ. Δημήτρης Τουρνικιώτης, Κλώντ Λωράν, εκδ. Κουκίδα, Αθήνα, 2007, σελ 75-76

²⁹ **Γιάννης Αίσωπος, Γιώργος Σημαιοφορίδης**, «Από την μητρόπολη στην μετάπολη», (εφημ.): Το Βήμα _Γνώμες, 24/11/2008, πηγή : <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/apo-ti-mitropoli-sti-metapoli/>, τελευταία πρόσβαση: 22/09/2020

βάση τους διαφορετικούς συσχετισμούς που εντοπίζονται για να περιγραφούν οι νέες αστικές συνθήκες δημιουργούνται και νέα πρότυπα πόλεων και σημείων μίμησης. Ενδεχομένως να είναι πιο εύκολο να αντιληφτεί κάποιος πλέον το νέο παγοσμιωποιημένο δίκτυο των πόλεων, παρά την ίδια την δομή της πόλης καθώς παράγονται δυναμικές οι οποίες προσδιορίζουν και ετεροκαθορίζουν κάθε μητρόπολη. Για παράδειγμα το πόσο πυκνοδομημένη είναι μια πόλη λαμβάνεται υπόψιν με βάση την πιο πυκνοδομημένη πόλη της εποχής και όχι με βάση τις εκάστοτε κοινωνικές ανάγκες.

Ο Henri Lefebvre εισάγει με την σειρά του πέρα από τις μοναδικότητες της ζωής της πόλης, τους τρόπους ζωής της, καθώς και το «κατοικείν» στην κυριολεξία του όρου. Από εδώ προκύπτει και ένας άλλος ορισμός, που αναφέρεται στο πλήθος, τη συνύπαρξη και τη συγχρονικότητα των προτύπων στην πόλη, των τρόπων που ζει κανείς την αστική ζωή». ³⁰ Από την παραδοχή του Lefebvre για την έννοια του κατοικείν στις πόλεις, αναδεικνύεται στο σήμερα ένα φαινόμενο που ξεπερνάει την ολότητα της κοινωνίας και ταυτόχρονα τους αφορά όλους. Επίσης όπως προηγουμένως αναλύθηκε, με την έκρηξη του πληθυσμού στα αστικά κέντρα, όλο και μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού έρχεται σε επαφή με τον αστικό τρόπο ζωής, γεγονός που δείχνει και την μετάλλαξη του. Οι αναγνώσεις του Ζίμμελ για τον αστικό χώρο και το πώς επηρεάζει την κοινωνική αίσθηση και την διάνοηση στο σήμερα, δεν μπορούν να στηριχτούν απόλυτα, καθώς η συγχρονικότητα των προτύπων της πόλης έχουν γίνει περισσότερο από ποτέ διαπολιτισμικά και ετερόκλητα σε σχέση με την ψηφιοποίηση της σύγχρονης ζωής που δίνει το χώρο για απόσταση και της αστικής έκρηξης που δημιουργεί προϋπόθεση πυκνής κατοίκησης.

³⁰ **Henri Lefebvre**, ό.π

Ο Mike Davis αναφέρει στον πλανήτη των παραγκουπόλεων ότι το 95% αυτής της τελικής ανάπτυξης της ανθρωπότητας θα λάβει χώρα στις αστικές περιοχές των αναπτυσσόμενων χωρών, ό πληθυσμός των οποίων θα διπλασιαστεί φτάνοντας τα 4 δισ. μέσα στην επόμενη γενιά.³¹ Το πιο Θεαματικό γεγονός θα είναι ή ταχεία διόγκωση νέων μέγα-πόλεων³² με πληθυσμούς άνω των 8 εκατομμυρίων και ακόμη περισσότερο των υπέρ-πόλεων με περισσότερους από 20 εκατομμύρια κατοίκους).³³ Οι πολεοδόμοι επίσης εξετάζουν τη διαδικασία που συμπλέκει τις πόλεις του Τρίτου Κόσμου σε ιδιαιτέρως νέα δίκτυα διαδρόμους και ιεραρχίες.³⁴

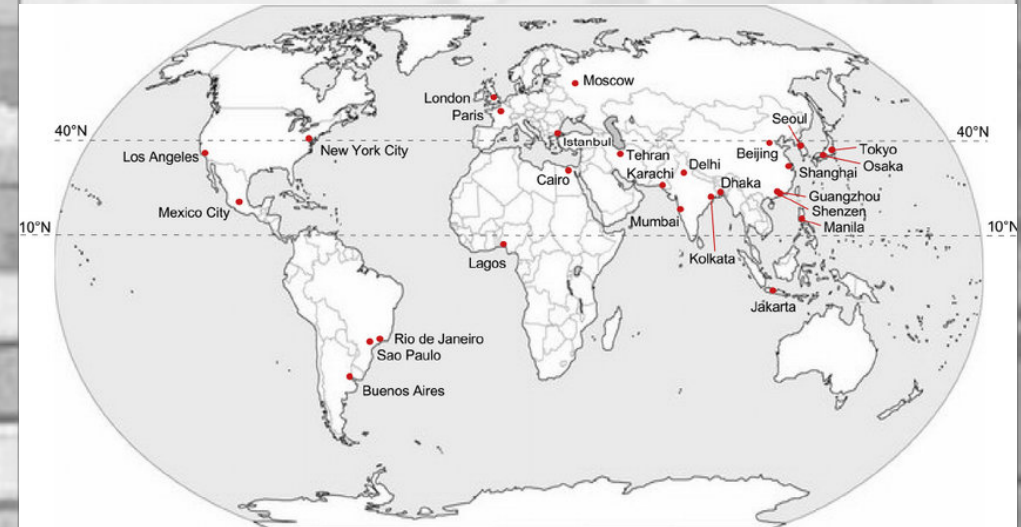
³¹ Mike Davis, ό.π, σελ 184 βλ. *Global Urban Observatory [Παγκόσμιο Αστικά Παρατηρητήριο]*, *Slums of the World: Νέα Υόρκη 2003*, σελ. 10

³² Έκτός των περιπτώσεων όπου δεν υπάρχει κίνδυνος αμφισημίας (π.χ. αστικό κέντρο), ή αγγλική λέξη urban αποδίδεται με το επίθετο «αστικάς». (Σ.τ.μ.) 'Αλλά εάν οι μεγαπόλεις είναι τα λαμπρότερα αστέρια στο αστικά στερέωμα, τα τρία τέταρτα της αύξησης τού πληθυσμού θα αφορούν τις μετά βίας ορατές πόλεις δεύτερης σειράς και τις μικρότερες αστικάς περιοχές: μέρη όπου, όπως τονίζουν οι ερευνητές τού ΟΗΕ, «υπάρχει ελάχιστος ή και κανένας σχεδιασμός για την ενσωμάτωση όλων αυτών των ανθρώπων και για την παροχή των απαραίτητων υπηρεσιών». Όπως αναφέρεται στο **UN-Habitat, The Challenge of the Slums: Global Report on Human Settlements**, 2003, Λονδίνο 2003, σελ.3

³³ Mike Davis, ό.π σελ 184, βλ. **UN-Habitat, The Challenge of the Slums: Global Report on Human Settlements**, 2003, Λονδίνο 2003, σελ. 3

³⁴ Mike Davis, ό.π, σελ 185

Τελικά, η μεταβιομηχανική πόλη φέρνει νέες κοινωνικές και οικονομικές γεωγραφίες με αποτέλεσμα να «χάνεται» η συγκεντρωτική και ενιαία δομή της πόλης, την οποία ο περισσότερος κόσμος αντιλαμβάνεται. Η παρατήρηση του φαινομένου των μεγαπόλεων³⁵ και εν γένει της νέας αστικοποίησης καταδεικνύει το ότι αυτές οι πόλεις, έχουν έρθει στο επίκεντρο και τραβούν το ενδιαφέρον όχι μόνο για τις δυσλειτουργίες που μπορεί να εντοπίζονται σε αυτές αλλά και για τις έξυπνες λύσεις αυτοσχεδιασμού που μπορεί να δίνουν, προκειμένου να επιβιώσουν. Προκύπτει λοιπόν η γοητεία της εξωτικότητας των μεγαπόλεων και η ανάγκη να οικειοποιηθεί ο δυτικός κόσμος παραδείγματα από αυτές;

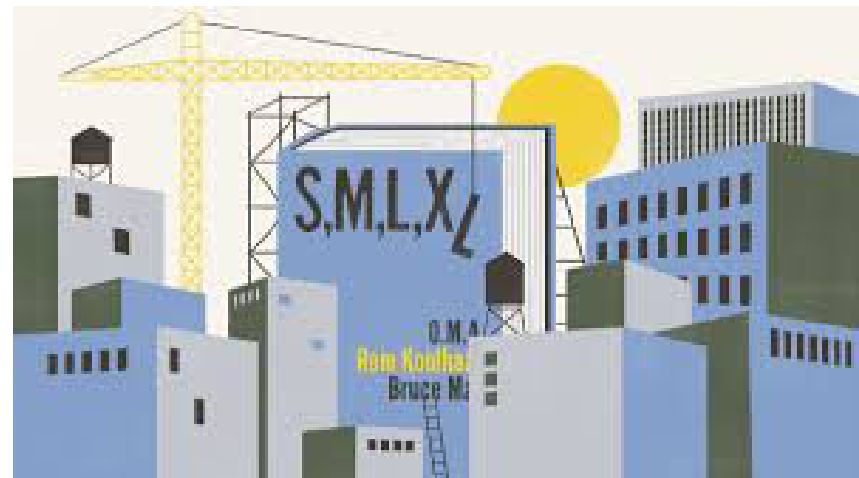

Εικόνα: 1.14. Οι 27 μέγα-πόλεις του πλανήτη και το φαινόμενο του 10/40 «παραθύρου». Πηγή: researchgate.net

³⁵ Η άνοδος των μεγα-πόλεων (αναφερόμαστε σε μια μητροπολιτική περιοχή με πληθυσμό άνω των 10 εκατομμυρίων ανθρώπων) συνέπεσε με την έλευση της εξάπλωσης της αστικοποίησης. Ο αριθμός των μεγαπόλεων σε όλο τον κόσμο αυξήθηκε από δύο το 1950 (Νέα Υόρκη και Τόκιο) σε 29 το 2015. Πολλά από αυτά τα ραγδαία αναπτυσσόμενα αστικά κέντρα βρίσκονται στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Όπως αναφέρεται στο : **Vivian Philip, "Cities to Megacities: Shaping Dense Vertical Urbanism"**, ARCHITECTUREAU, 28 /11/2016, πηγή: <https://architectureau.com/articles/cities-to-megacities-shaping-dense-vertical-urbanism/>, τελευταία επίσκεψη : 23/09/2020

1.2 | Γενική πόλη- επιπτώσεις του νέου αστικού φαντασιακού

Την ανάγνωση του σύγχρονου αστικού τοπίου αγκάλιασε ο Rem Koolhaas, στο θεωρητικό του κείμενο Γενική Πόλη.³⁶ Μέσα από την περιγραφή του για την Γενική Πόλη, δίνει τον τόνο της ιδεατής πόλης στην παγκοσμιοποιημένη πλέον κοινωνία, με ένα τρόπο που εν μέρει ο ίδιος οραματίστηκε. Για τον Koolhaas η ιδανική πόλη είναι απαλλαγμένη από ιστορικά πρότυπα και ατομικά χαρακτηριστικά, είναι εντέλει διαθέσιμη και ανοιχτή. Αυτή η καινοτόμα προσέγγιση για τον αστικό χώρο έρχεται να τονίσει και ίσως να δώσει λύσεις στην ανάγκη για νέες στρατηγικές στην πόλη.

Εικόνα:1.15 Rem Koolhaas, Generic City, S,M,L,XL, The Monacelli Press, εξώφυλλο.

³⁶ Η Γενική Πόλη είναι η πόλη που απελευθερώνεται από την αιχμαλωσία του κέντρου, από το ζουρλομανδία της ταυτότητας. Η Γενική Πόλη σπάει με αυτόν τον καταστροφικό κύκλο απογοήτευσης: δεν είναι παρά μια αντανάκλαση της παρούσας ανάγκης και του παρόντος καταστροφικού κύκλου απογοήτευσης: δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια αντανάκλαση της παρούσας ανάγκης και της σημερινής ικανότητας. Είναι η πόλη χωρίς ιστορία. Είναι αρκετά μεγάλη για όλους. Είναι εύκολη. Δεν χρειάζεται συντήρηση. Εάν γίνει πολύ μικρή, απλώς επεκτείνεται. Αν γεράσει, απλώς καταστρέφεται και ανανεώνεται. Όπως αναφέρεται στο : **Rem Koolhaas, Bruce Mau, S,M,L,XL, The Generic City**, σελ. 1250, από προσωπική μετάφραση, πηγή: https://monoskop.org/images/7/78/Koolhaas_Rem_1995_The_Generic_City.pdf

Όπως αναφέρουν ο Γ. Αίσωπος και Γ. Σημαιοφορίδης σε συνέντευξη τους για την μετάβαση της μητρόπολης στην μετάπολη: «Καλούμαστε λοιπόν να αντιμετωπίσουμε τη νέα πραγματικότητα με νέους τρόπους δράσης, νέες αντιλήψεις, νέες ιδέες. Πώς να εξηγηθεί το παράδοξο ότι η πολεοδομία, ως επάγγελμα, εξαφανίστηκε τη στιγμή κατά την οποία η αστικοποίηση μετά από δεκαετίες σταθερής επιτάχυνσης βρίσκεται στον δρόμο της εδραίωσης ενός οριστικού, παγκόσμιου «θριάμβου» της αστικής κατάστασης;»³⁷ Φαίνεται λοιπόν από τα παραπάνω αλλά και μέσα από την ερμηνεία του Koolhaas, για την αδυναμία αντιμετώπισης της αστικής συνθήκης, ότι ο «θάνατος» της πολεοδομίας επιφέρει νέες διεπιστημονικές προσεγγίσεις για τον σύγχρονο σχεδιασμό και τις νέες στρατηγικές οργάνωσης των πόλεων, καθώς η παγκοσμιοποιημένες συνθήκες θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ολοκληρωτικά.

Ο Rem Koolhaas εστιάζεται ιδιαίτερα στην ομοιογενοποίηση των πόλεων ως συνέπεια της απώλειας των στοιχείων εκείνων που προσδίδουν ταυτότητα και διαφορετικότητα και ονομάζει την πόλη που δεν έχει ταυτότητα «Γενική Πόλη» παρομοιάζοντάς τη με τα αεροδρόμια των διαφορετικών πόλεων του πλανήτη που όλα δίνουν στον επισκέπτη την εντύπωση πως είναι ίδια. Γράφει: «Η

³⁷ Γιάννης . Αίσωπος, Γιώργος Σημαιοφορίδης, «Από την μητρόπολη στην μετάπολη», (εφημ.) :Το Βήμα, Γνώμες, 24/11/2008 πηγή : <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/apo-ti-mitropoli-sti-metapoli/>, τελευταία πρόσβαση:22/09.2020

σύγχρονη πόλη είναι –όπως το σύγχρονο αεροδρόμιο– πάντα ίδια.» {...}Παρομοιάζει τη μητρόπολη με αεροδρόμιο περιγράφοντας την ως ένα σύγχρονο χώρο, ο οποίος χρησιμοποιείται.³⁸ Η πόλη ως ένα πολιτιστικό προϊόν, στα μάτια του Koolhaas απεγκλωβίζεται ιδεατά από ιστορικά και κοινωνικά πρότυπα και γίνεται λειτουργική. Από αυτό το σημείο μπορεί να διερωτηθεί κανείς, πώς σε μια συνθήκη όπως αυτή των ευρωπαϊκών πόλεων που λειτουργούν ως πολιτιστικά προϊόντα, θα μπορούσε να λειτουργήσει η ίδια συνθήκη που αναφέρεται πιο πάνω αφού τα ιστορικά πρότυπα είναι αυτά που τις καθιστούν πολιτιστικά προϊόντα ;

Εδώ τίθεται το ερώτημα του κατά πόσο η έλλειψη ιστορικής ταυτότητας και προτύπων μπορεί να απλοποιήσει εντέλει την φυσιογνωμία μιας πόλης. Μια πόλη σαν την Βαρκελώνη με χαρακτηριστική ιστορία και στρωματογραφία αστική για τον Koolhaas είναι δυνατό να λειτουργήσει σαν λογότυπο και εντέλει να χάσει την μοναδικότητα της μέσα από την ιστορική της ταύτιση με άλλες πόλεις « λογότυπα».

Η κοινωνιολογική προσέγγιση του Koolhaas για την γενική πόλη συμπυκνώνεται στην εξής διατύπωση: «Είναι πολύ περίεργο το γεγονός ότι ο θρίαμβος της Γενικής Πόλης δεν συνέπεσε με τον θρίαμβο της κοινωνιολογίας - μια πειθαρχία της οποίας το «πεδίο» επεκτάθηκε από τη Γενική Πόλη πέρα από την πιο άγρια φαντασία ..Είναι σαφές ότι υπάρχει ένας πολλαπλασιασμός κοινοτήτων - ένα κοινωνιολογικό ζάπινγκ - που αντιστέκεται σε μια μοναδική υπερισχύουσα ερμηνεία. Η Γενική Πόλη χαλαρώνει κάθε δομή που έκανε οτιδήποτε να ενώνεται με το παρελθόν».³⁹ Με αυτήν την

³⁸ Rem Koolhaas, *The Generic City*, Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη, επιμ. Αίσωπος Γιάννης, Σημαιοφορίδης Γιώργος, Metapolis Press, Αθήνα, 2001, σελ 257-258

³⁹ Rem Koolhaas, Bruce Mau, ό.π σελ .1255

ερμηνεία της Γενικής Πόλης ως προς τις κοινότητες που την συγκροτούν μπορούμε να κάνουμε παραλληλισμούς με τις σημερινές εκδοχές των πόλεων αλλά και να θέσουμε και ερωτήματα για την μελλοντική συγκρότηση τους. Είναι γεγονός ότι η απουσία ιστορικής ταυτότητας στις σημερινές πόλεις, τις τοποθετεί σε ένα δίκτυο όμορων χωρικών ενοτήτων που πλέον επικοινωνούν ψηφιακά. Η ίδια η κοινωνική συγκρότηση μεταλλάσσεται και χαρακτηριστικά, ο Kooolhas αναφέρεται σε κοινωνιολογικό ζάπινγκ γεγονός που αντικατοπτρίζει το σύγχρονο κοινωνικό γίνεσθαι μέσα στις μεγαλουπόλεις. Ταχύτητα, επαναληπτικότητα και ασυνέχειες χαρακτηρίζουν το σύμπλεγμα χώρος- κοινωνία.

Εντέλει, ίσως το ουσιαστικό περιεχόμενο της Γενικής Πόλης είναι η διερεύνηση της παγκόσμιας ταυτότητας των κοινωνιών μέσα από το χωρικό τους αποτύπωμα, τις πόλεις, γεγονός που μέχρι και σήμερα επιφέρει προβληματισμούς σε πολεοδόμους και αρχιτέκτονες. Το κείμενο αυτό αναδεικνύει την αποδέσμευση της αρχιτεκτονικής από τον τόπο και την χωρική εμπειρία ιδιαίτερα. Η όλη ανάλυση του κειμένου καθορίζεται από το εφήμερο και το αποσπασματικό ως επιλογή και ως πρόθεση στο επίπεδο των πόλεων. Είναι φυσικό να διερωτόμαστε από τις σύγχρονες αυτές μεταβολές του αστικού, το κατά πόσο θα διαιωνίζεται η οικειότητα με τον χώρο και την αρχιτεκτονική, κατά πόσο θα μπορούμε να ζούμε σε μια γειτονιά ή μια πόλη ;

«Μερικές φορές μια παλιά, μοναδική πόλη, όπως η Βαρκελώνη, απλοποιώντας την ταυτότητά της, μετατρέπεται σε Γενική. Γίνεται διαφανής σαν λογότυπο. Το αντίστροφο δεν συμβαίνει... τουλάχιστον όχι ακόμα.» Rem Kooolhaas, Bruce Mau, ό.π σελ. 1250

Ως Αστικό Φανταστικό ορίζεται η ψυχική ή διανοητική καταγραφή χαρτογράφηση της αστικής πραγματικότητας και το διερμηνευτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο σκεφτόμαστε, βιώνουμε, αξιολογούμε και αποφασίζουμε να δράσουμε στους συγκεκριμένους τόπους ή κοινότητες στις οποίες ζούμε. Η διαφορά μεταξύ της αντικειμενικής τοπογραφίας και του αστικού φανταστικού έγκειται στη διαφορά μεταξύ αυτού που είναι πραγματικό και αυτού που είναι παράγωγο της φαντασίας με ερέθισμα το πραγματικό.⁴⁰ Όπως αναφέρεται παραπάνω στο αστικό φανταστικό, θα μπορούσαμε να συμπυκνώσουμε την ουσία των νοητικών χαρτογραφήσεων της αστικής πραγματικότητας, μέσα από διεργασίες ερμηνευτικές στις οποίες καταχωρούμε στον αστικό χώρο το βίωμα, επιλέγουμε να επισκεφτούμε χώρους ή όχι, επιλεγούμε τις όποιες κοινότητες με τις οποίες θέλουμε να ζούμε μαζί. Παρόλο που μικρότερο μέρος του πληθυσμού επισκέπτεται το μητροπολιτικό τοπίο, το αστικό φανταστικό διαχέεται και στους μη παρόντες με αποτέλεσμα ίσως να συγκροτείται μια γενική εικόνα ή φυσιογνωμία για την μητρόπολη, η οποία είναι αμφίσημο του κατά πόσο ανταποκρίνεται στις κοινωνικές απαιτήσεις ή όχι. Μαζί με τον νέο τρόπο ζωής στην μεταφορντική εποχή συγκροτείται και ένα νέο αστικό φανταστικό και κατ' επέκταση μια νέα αστική συγκρότηση πάνω στην οποία έχουν γίνει ευρύτερες μελέτες προκειμένου να κατανοηθούν αυτές

⁴⁰ Η διάχυση έχει διευρύνει την έκταση της σύγχρονης μετά-μητρόπολης σε τέτοιο βαθμό που το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού δεν έχει παρά μια άκρως αποσπασματική εμπειρία της νέας γεωγραφίας. Ο κατακερματισμένος, πλέον, αστικός ιστός απαρτίζεται τόσο από πραγματικές τοποθεσίες όσο και από αναπαραστάσεις δυνητικών ή εικονικών τοποθεσιών. Το μεγαλύτερο μέρος των τόπων αυτών τελικά τυγχάνουν επίσκεψης ενός πολύ μικρού μέρους του μητροπολιτικού πληθυσμού, χωρίς όμως να είναι λιγότερο παρόντες στο αστικό φανταστικό. Το σύστημα των μετακινήσεων και η ανάπτυξη νέων υποδομών μεταφοράς αναζητά σύνθεση όλων αυτών των τύπων, από τις δημόσιες, μαζικές μεταφορές (μετρό, λεωφορείο, προαστιακός κ.α.) έως την περισσότερο τοπική κλίμακα (λεωφορείο, ποδήλατο), ώστε να επιτευχθεί η επιδιωκόμενη συνοχή και συνεκτικότητα της νέας μητροπολιτικής γεωγραφίας. Όπως αναφέρεται στο Edward W. Soja, *Postmetropolis – Critical Studies of Cities and Regions*, Oxford: Basil Blackwell, 2000, σελ. 324, προσωπική μετάφραση

οι αλλαγές όπως είναι οι αόρατες πόλεις και νέα εικονική γεωγραφία.⁴¹

Η λογική διάκριση μεταξύ Πραγματικού Κόσμου και Πιθανών Κόσμων έχει υπονομευθεί οριστικά.⁴²

Ολόκληροι νέοι κυβερνο-κόσμοι δημιουργούνται από την «εικονική πραγματικότητα» και την «τεχνητή νοημοσύνη» και την «ψηφιακή κοινότητα». Εξωτερική πολιτική, πολιτικές εκστρατείες, αμφιλεγόμενες δικαστικές υποθέσεις, ακόμη και πόλεμοι διεξάγονται με αυξανόμενη προσοχή σε δημόσιες και ιδιωτικές εικόνες, ανάλογες εντυπώσεις για το τι συμβαίνει σε αντίθεση με την ακριβή γνώση των πραγματικών γεγονότων.⁴³ Είναι γεγονός ότι ζούμε την εποχή της εικόνας και άρα των εντυπώσεων και συνεπώς η διάκριση του αληθινού αν μπορούμε να ορίσουμε κάτι ως αληθινό, με το φανταστικό είναι δυσδιάκριτη πλέον. Για παράδειγμα ο Anthony Wilder χαρακτηρίζει τον δρόμο με την εκτεταμένη έννοια της λέξης όχι μόνο μια αρένα των φευγαλέων εντυπώσεων και των τυχαίων συναντήσεων, αλλά έναν τόπο όπου η ροή της ζωής αναμένεται να ασκηθεί. Και πάλι θα πρέπει να σκεφτούμε κυρίως τον δρόμο της πόλης με τα συνεχώς κινούμενα

⁴¹ Κατά τον Iain Chambers η πόλη υπάρχει ως μια σειρά αντίγραφων, έχει επίσημους και κρυμμένους πολιτισμούς, είναι ένας πραγματικός τόπος φαντασίας. Το περίτεχνο δίκτυο δρόμων, στέγασης δημόσιων κτηρίων, συστημάτων μεταφοράς, πάρκων και καταστημάτων συνδυάζεται με ένα σύμπλεγμα συμπεριφορών, συνηθειών, εθίμων, προσδοκιών και ελπίδων που κατοικούν σε εμάς ως αστικά θέματα. Ανακαλύπτουμε ότι η αστική «πραγματικότητα» δεν είναι ενιαία αλλά πολλαπλή, ότι μέσα στην πόλη υπάρχει πάντα μια άλλη πόλη. Όπως αναφέρεται στο Iain Chambers, *Popular Culture: The Metropolitan Experience*, London and New York, εκδ. Routledge, 2002, σελ 17-21

⁴² **Umberto Eco**, *Travels in Hyperreality : essays*, εκδ. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1986, σελ.14

⁴³ Με τα λόγια του Eco, βυθίζουμε όλο και περισσότερο σε μια θάλασσα "πραγματικών ψεύτικων" και "ψεύτικων πόλεων", ανακατασκευασμένων φανταστικών κόσμων που είναι "πιο πραγματικοί από την πραγματικότητα". Όπως αναφέρεται στο **Edward W. Soja**, ό.π., σελ.324

ανώνυμα πλήθη του.⁴⁴ Αν απομονώσουμε τον ρόλο του πλάνητα και μια φωτισμένη λεωφόρο μητρόπολης μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι είναι ένας χώρος ροής που συμβολίζει την συγκρότηση της μητρόπολης χωρίς να έχει απαραίτητα γεωγραφικής ταυτότητα, γεγονός που μπορεί να ανταποκριθεί στο αστικό φαντασιακό μεγάλης μερίδας του πληθυσμού.

Εικόνα:1.17. Anthony Wilder, *Warped Space*, Προσπελάσεις στον δημόσιο χώρο, οι φευγαλέες εντυπώσεις. Πηγή: **Anthony Wilder**, *Warped Space, Art Architecture and Anxiety in Modern Culture*, εκδ. MIT Press Ltd.,2000, εξώφυλλο

⁴⁴ Τα καλειδοσκοπικά αξιοθέατα συνδυάζονται με άγνωστα σχήματα και αποσπασματικά οπτικά σύμπλοκα και ακυρώνουν το ένα το άλλο, εμποδίζοντας έτσι τον θεατή να παρακολουθήσει οποιαδήποτε από τις αμέτρητες προτάσεις που προσφέρουν.(...) Αντ' αυτού, εμφανίζεται μια αδιάκοπη ροή δυνατοτήτων και σχεδόν άυλων σημασιών. Αυτή η ροή ρίχνει το ξόρκι της πάνω από τον *flâneur* ή ακόμα και τον δημιουργό. Όπως αναφέρεται στο: **Anthony Wilder**, ό.π.,σελ .108

1.3 | Νέες ταυτότητες των πόλεων

Τα σύγχρονα αστικά κέντρα στις ευρωπαϊκές πόλεις έχουν εξελιχθεί κατά πολύ τις τελευταίες δεκαετίες, μέσα από πολιτικές πολιτιστικής ανάπτυξης. Οι δραστηριότητες αστικών αναπλάσεων κατά το διάστημα των δεκαετιών 1950-1960 ήταν ελάχιστες σε σχέση με τις επόμενες δεκαετίες. Η εδραίωση των πολιτιστικών στρατηγικών σε σχέση με τον αστικό χώρο προέκυψε από την δεκαετία του 70' με αποκορύφωμα καινοτόμων πρωτοβουλιών την δεκαετία του 1980. Σε αυτήν την περίοδο η εικόνα της κάθε πόλης εντοπίζεται να ισχυροποιείται μέσα από συμβάντα υψηλού κύρους, τα οποία συγκαταλέγονται σε ένα διεθνοποιημένο φάσμα. Μέσα από τις διάφορες εκδηλώσεις προωθήθηκε το σχέδιο να αλλάξει η φυσιογνωμία των πόλεων προς κάτι πιο βιώσιμο και προσιτό, ή προς το να ενδυναμωθεί η «καλλωπισμένη» εικόνα των πόλεων, μέσα από χειρισμούς ενίσχυσης του αστικού τουρισμού και της πολιτισμικής διάστασης των πόλεων. Χαρακτηριστικά, τα τελευταία χρόνια οι ευρωπαϊκές πολιτικές ενισχύουν την βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού που βασίζεται στον πολιτισμό, με στόχο τη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος της Ευρώπης και τη χωρική και χρονική διεύρυνση της τουριστικής της δραστηριότητας. Συγκεκριμένα στη Συνθήκη του Μάαστριχτ⁴⁵,

⁴⁵ Η Συνθήκη του Μάαστριχτ, που έλαβε το όνομά της από την πόλη Μάαστριχτ στην οποία υπεγράφη στις 7 Φεβρουαρίου του 1992, αποτελεί την τρίτη κατά σειρά θεμελιώδη συνθήκη με την οποία ολοκληρώθηκε η Ευρωπαϊκή Ένωση ως σύγχρονος θεσμός, ύστερα από τη Συνθήκη της Ρώμης (1957) και την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1986). Βέβαια στην εξέλιξη αυτή του θεσμού αυτού υπήρξαν και πολλές άλλες επιμέρους συνθήκες, που, αν και μη

προσδιορίζονται οι στόχοι και τα μέτρα εφαρμογής για τον τομέα του πολιτισμού επιτρέποντας στην Ε.Ε. να στραφεί σε πολιτιστικές ενέργειες.⁴⁶ Προκύπτει τις τελευταίες δεκαετίες μια νέα διάσταση της δυναμικής των αστικών στρατηγικών για την ανάδειξη της εικόνας των πόλεων σε πανευρωπαϊκό πλαίσιο συσχετισμένο με τις αστικές αναπλάσεις .

Ταυτόχρονα αναπτύσσεται το επιχείρημα ότι ο αστικός σχεδιασμός αποτελεί σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης για όλες τις ομάδες πόλεων αλλά αποβαίνει ιδιαίτερα κρίσιμος για δύο ομάδες πόλεων που αντιπροσωπεύουν τα δύο άκρα του συστήματος: τις μητροπόλεις⁴⁷ και τις μικρές πόλεις της περιφέρειας που στερούνται ενδογενών πηγών ανάπτυξης.

Θεμελιώδεις, συνέβαλαν ουσιαστικά στην πορεία και την εξέλιξη της ΕΕ.

Πηγή :

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%9C%CE%AC%CE%B1%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B9%CF%87%CF%84 ,

τελευταία επίσκεψη : 22/08/2020

⁴⁶ **Ανώνυμο**, *Culture Strategy*, Αστικό Marketing και Πολιτισμός, Θεωρίες για την Σύγχρονη πόλη: Σχεδιασμός, Αστικές Πολιτικές και οι Πόλεις, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα, 2013,σελ. 5

⁴⁷ *Μητροπόλεις: Ο αστικός σχεδιασμός ως μέσον διατήρησης Του μητροπολιτικού χαρακτήρα και της υπεροχής μέσα στο ενιαίο Ευρωπαϊκό αστικό σύστημα.* Όπως αναφέρεται στο: **Άσπα Γοσποδίνη**, «Ο Ανταγωνισμός των Ευρωπαϊκών Πόλεων και οι Νέες Χρήσεις' του Αστικού Σχεδιασμού: Μια πρόκληση για τις ελληνικές πόλεις», κείμενο που συντάχθηκε στο πλαίσιο των εργασιών της ομάδας "Ανάπτυξη της Υπαίθρου" του ΙΣΤΑΜΕ , σελ. 3, πηγή : http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/11361/3551_Gospodini%2010y_book.pdf

Τελευταία επίσκεψη :29/09/2020

Στις δύο συγκεκριμένες ομάδες, ο αστικός σχεδιασμός, μέσω παρεμβάσεων μεγάλης κλίμακας καθώς και πρωτοποριακών φυσικών μορφών του χώρου, μπορεί να επηρεάσει το μέλλον των πόλεων. Φαίνεται πως μετά την αναπτυξιακή ύφεση που παρατηρήθηκε στις μητροπόλεις στην δεκαετία του '70 και στις αρχές τις δεκαετίας του '80 εξαιτίας της οικονομικής αποκέντρωσης, παρατηρήθηκαν δραστηριότητες αστικής αναγέννησης των μητροπόλεων με οικονομικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά. Το γεγονός αυτό υποστηρίχθηκε επενδυτικά τόσο από τον δημόσιο, όσο και από τον ιδιωτικό τομέα, και ακολούθησε την οικονομική τάση της εποχής, σχετικά με την συγκέντρωση διακεκριμένων οικονομικών τομέων που σχετίζονται με δραστηριότητες και υπηρεσίες υψηλών τάξεων, διεθνών απολαβών και κυρίαρχα με την ανερχόμενη βιομηχανία του πολιτισμού. Οι μητροπόλεις διατήρησαν την υπεροχή τους με τη συνεχή προσέλκυση διεθνών χρηματοπιστωτικών οργανισμών, κεντρικών εγκαταστάσεων πολυεθνικών εταιρειών, εταιρειών παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών υψηλού επιπέδου, ερευνητικών κέντρων, διεθνών οργανισμών, κέντρων δημόσιας διοίκησης, επιχειρήσεων τέχνης, θεάματος και μέσων μαζικής ενημέρωσης.⁴⁸ Σε αυτό το πλαίσιο είναι εύκολο να κατανοηθούν οι δυναμικές που προέκυψαν από τις δημόσιες επενδύσεις όσο και από τα μεγάλα έργα αστικού σχεδιασμού αρχιτεκτονικής που υλοποιήθηκαν στις μεγάλες μητροπόλεις της Ευρώπης⁴⁹

⁴⁸ **Άσπα Γοσποδίνη**, ό.π., βλ. : **Γεώργιος Πετράκος, Δημήτρης Οικονόμου**, "Διεθνοποίηση και Διαρθρωτικές αλλαγές στο Ευρωπαϊκό σύστημα αστικών κέντρων", στο: « Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων – διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής», (επιμ.) Γεώργιος Πετράκος, Δημήτρης Οικονόμου, Gutenberg & Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 1999, σελ. 13-44

⁴⁹ Στο Παρίσι, κατά την προεδρία του Mitterand, στο ζήτημα της προβολής του μητροπολιτικού χαρακτήρα της πόλης υιοθετήθηκε μια προσέγγιση καθαρά προσανατολισμένη στον πρωτοποριακό φυσικό σχεδιασμό του χώρου. Τα μεγάλα έργα ("grands travaux") αυτής της

Είναι σημαντικό εδώ, να τονιστεί ότι σε αυτό το πλαίσιο ο αστικός σχεδιασμός ξεπερνάει τα όρια του τρισδιάστατου και των αρχιτεκτονικών χειρισμών, και κατά κάποιο τρόπο το αόρατο χέρι των επενδυτικών στρατηγικών λειτουργεί ως οδηγός των αναπλάσεων και του ευρύτερου σχεδιασμού. Άλλη μια σημαντική παράμετρος σχετική με την αστική ανάπτυξη εντός των ευρωπαϊκών χωρών είναι η διάσταση Βορρά –Νότου.⁵⁰ Καθώς οι περισσότερες ευρωπαϊκές μητροπόλεις τίθενται σε ένα πλαίσιο ανταγωνισμού πόλεων με καθοριστικό παράγοντα το παρελθόν της κάθε πόλης, φαίνεται οι πόλεις της Ν. Ευρώπης λόγω της τοπικής κοινωνικοπολιτικής υποδομής τους, να περιορίζονται στις *προοπτικές ενδογενούς ανάπτυξης με αποτέλεσμα να αποκλίνουν από το ιδεοτυπικό μοντέλο της «Ευρωπαϊκής πόλης»*.⁵¹ Το γεγονός αυτό φέρει επιπτώσεις στην αναπτυξιακή προοπτική των πόλεων του Νότου καθώς είναι

περιόδου, τα οποία υλοποιήθηκαν με γενναία δημόσια χρηματοδότηση και κάλυπταν όλο σχεδόν το Παρίσι, διασπαρμένα στο κέντρο και την περιφέρεια, ήσαν όλα προϊόν διεθνών διαγωνισμών – αρχιτεκτονικής και αστικού σχεδιασμού. Βλ. **Bernardo Secchi**, "Tendenze della renouatio nella progettazione della cittacontemporanea in Europe", 1999, μεταφρασμένο στα ελληνικά ως "Τάσεις ανανέωσης στο σχεδιασμό της σύγχρονης πόλης στην Ευρώπη", στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΗΡΑΚΛΗΣ: Οι προκλήσεις της ελληνικής πόλης, (επιμ.) Infussi, F., Σημαιοφορίδης, Γ., Αθήνα, εκδ. Linora, σελ. 102-112.

⁵⁰ Ο Λουδοβίκος Βανσενχόβεν θέτει το εξής ερώτημα: Σε ποιο βαθμό οι διαφορετικές θεσμικές παραδόσεις στην Ευρώπη που οφείλονται σε διαφορετικές ιστορικά πορείες ανάπτυξης προσδιορίζουν τη δυνατότητα των πόλεων να ανταποκριθούν στις νέες συνθήκες ανάπτυξης αναπτύσσοντας δομές διακυβέρνησης; Όπως αναφέρεται στο : **Λουδοβίκος Βανσενχόβεν**, *Χωρική Διακυβέρνηση - Θεωρία, ευρωπαϊκή εμπειρία και η περίπτωση της Ελλάδας* (1η έκδ.). Αθήνα: Κριτική, 2010,

⁵¹ **Λουδοβίκος Βανσενχόβεν**, ό.π

δύσκολο να ανταποκριθούν στον ευρωπαϊκό ανταγωνισμό, με τα ανάλογα αναπτυξιακά έργα που υλοποιούνται στις εν λόγω περιοχές και κατ'επέκταση δέχονται λιγότερη επισκεψιμότητα και επενδύσεις. Πέραν της όποιας γεωγραφικής διάκρισης, αυτό που είναι δεδομένο είναι ότι πλέον ο πολιτιστικός σχεδιασμός, αρχίζει να διεισδύει στο λεξιλόγιο των αστικών σχεδιαστών, των τοπικών αρχών, των καλλιτεχνών της κοινότητας και των πολιτικών οργανώσεων που ενδιαφέρονται για τις τέχνες και πολιτιστικούς χώρους.⁵² Ο πολιτιστικός σχεδιασμός ως διαδικασία είναι μια συνθήκη που απασχολεί στο σήμερα τους σύγχρονους ερευνητές και πολεοδόμους και όπως προτείνει ο Manuel Castells,⁵³ ο ίδιος ο σχεδιασμός δεν μπορεί στην σύγχρονη συνθήκη να εγκλωβιστεί σε ένα «φυλετικό σύστημα», αλλά θα πρέπει να διεθνοποιηθεί και να αποτελεί ένα μέσο συνεργασίας μεταξύ των πόλεων. Εδώ προκύπτουν ερωτήματα σχετικά με το πώς

⁵² **Colin Mercer**, *Towards Cultural Citizenship: Tools for Cultural Policy and Development*, Hedemora, Sweden, Bank of Sweden Tercentenary Foundation and Gidlunds Forlag, 2002 σελ. 7

⁵³ Σύμφωνα με το επιχείρημα του Manuel Castells σχετικά με το πλαίσιο αυτού που αποκαλεί «χώρο ροών» που παράγεται από τις νέες σχέσεις της πληροφορίας και της οικονομίας, και την ανάγκη που προσφέρεται για τις πολιτιστικές ανάγκες: «... οι τοπικές κοινωνίες ... πρέπει να διατηρήσουν τις ταυτότητές τους, και να στηριχθούν πάνω στις ιστορικές τους ρίζες, ανεξάρτητα από την οικονομική και λειτουργική εξάρτησή τους από το διάστημα των ροών. Η συμβολική σήμανση των τόπων, η διατήρηση των συμβόλων της αναγνώρισης, η έκφραση της συλλογικής μνήμης σε πραγματικές πρακτικές επικοινωνίας, είναι θεμελιώδεις άνθρωποι με τους οποίους τα μέρη μπορούν να συνεχίσουν να υφίστανται ως τέτοια ... » όπως αναφέρεται στο: **Attila Fábíán**, *The value of cultural capital in urban development*, Conference Paper, 2010, σελ. 13, βλ. **Maunel Castells**, “European Cities, The Informational Society, and the Global Economy,” *New Left Review*, 204, 1994, σελ. 18-32,

θα μπορούσε να εφαρμοστεί κάτι τέτοιο στα πλαίσια του διεθνούς ανταγωνισμού των πόλεων. Καθώς η αστική διαχείριση των πόλεων σχετίζεται με την επιχειρηματικότητα και πιο εντοπισμένα με το city marketing⁵⁴ ο

⁵⁴ Ένας αντιπροσωπευτικός ορισμός για το μάρκετινγκ τόπου είναι ο εξής: «Είναι μια μακροπρόθεσμη διαδικασία ή στρατηγική αλληλένδετων ενεργειών και μέτρων με σκοπό τη διατήρηση ή αύξηση της ελκυστικότητας ενός τόπου για συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού». Όπως αναφέρεται στο **Νικόλας Καραχάλης**, «Στρατηγικές διαχείρισης της εικόνας και της προβολής των πόλεων (city branding) και πολιτιστική αναζωογόνηση», στο **Πούλιος, Ιωάννης Αλιβιζάτου, Μαριλένα, κ.α.**, *Πολιτισμική διαχείριση, τοπική κοινωνία και βιώσιμη ανάπτυξη*, εκδ. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα, 2015, σελ. 2, βλ. **Angelique Lombarts, Gert –Jan Hospers, Franciscus Willebrordus Maria Boekema**, *Citymarketing: de stad in de schijnwerpers*, Lelystad: IVIO-Uitgeverij, 2008, σελ. 13

Με τον όρο «branding του τόπου» εννοείται η απόδοση συγκεκριμένης χωρικής ταυτότητας σε μια περιοχή ή πόλη, ώστε να διαμορφωθεί μια κεντρική ιδέα για τα χαρακτηριστικά και την αστική προσωπικότητά της. Στο πλαίσιο της επιστημονικής συζήτησης, ιδιαίτερα δημοφιλείς έχουν γίνει όροι που περιγράφουν τις συγκεκριμένες διαδικασίες, όπως το «αφήγημα» (storytelling), το οποίο προέρχεται από τον χώρο της διαφήμισης, καθώς και η έννοια του placemaking, η οποία είναι πιο σύνθετη, αφού περιλαμβάνει στοιχεία σχεδιασμού, διαμόρφωσης αλλά και προβολής ενός τόπου. Οι πόλεις και οι τόποι, γενικότερα, μπορούν να διαμορφώσουν την εικόνα και την ταυτότητά τους, με σκοπό την ελκυστικότητα προς το εξωτερικό τους περιβάλλον, βασιζόμενοι στο προφίλ που έχουν ή/και θέλουν να δημιουργήσουν. Ό.π., βλ. **J. T. Hans Mommaas**, “City branding: the necessity of socio-cultural goals”, Rotterdam, NAI Uitgevers, 2002

Ο ορισμός City marketing ή αλλιώς μάρκετινγκ τόπου αναφέρεται σε στρατηγικές και ένα εν γένει επιχειρηματικό σκεπτικό πάνω στον αστικό χώρο. Ουσιαστικά δίνεται έμφαση στην προώθηση χαρακτηριστικών μιας πόλης ή μιας αστικής ενότητας προκειμένου να προσελκύσουν πληθυσμούς βραχυπρόθεσμης παραμονής (όπως είναι οι τουρίστες, ή κάτοικοι της ίδιας πόλης που μετεγκαθίστανται) αλλά επίσης και να προσελκύσουν επιχειρηματικές δραστηριότητες διεθνούς κλίμακας (κυρίως). Οι τακτικές που σχετίζονται με το αστικό marketing συνήθως στρέφονται στην «κατασκευή» νέων οροσήμων του αστικού χώρου τα οποία εντέλει λειτουργούν ως αστικά logo, προκειμένου να διαφημίσουν τον χώρο. Ταυτόχρονα η διαφήμιση των πόλεων λειτουργεί αμφίδρομα με την διεξαγωγή μεγα-εκδηλώσεων που είτε αυτούσια η διεξαγωγή της

προσανατολισμός στον πολιτισμό γίνεται όλο και πιο έντονα και πιο συστηματικά σαν διαδικασία αστικής αναζωογόνησης αρκετών ευρωπαϊκών πόλεων. Όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα ο αστικός ανταγωνισμός πρωταγωνιστεί σε σχέση με τα ζητήματα των πόλεων, τόσο διεθνώς όσο και σε τοπικό επίπεδο. Επί της ουσίας διάφορες πόλεις, ασκούν δυναμικές ανταγωνισμού μεταξύ τους, αναζητώντας μέσα από την όποια σύγκριση πλεονεκτήματα, ώστε η κάθε μια (πόλη) να εδραιώσει την θέση της στο διεθνές δίκτυο των αστικών κέντρων. Ουσιαστικά συγκεκριμένοι φορείς που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τις στρατηγικές αστικών αναπτυξιακών έργων αναλαμβάνουν την προβολή της εκάστοτε πόλης με σαφή στοχοθεσία, την προσέλκυση επενδυτικών δραστηριοτήτων σχετιζόμενων με τους εγχώριους πόρους. Αυτό έχει σαν άμεσο αποτέλεσμα την αποδυνάμωση ή και την υποβάθμιση των δημόσιων υποδομών και επενδύσεων. Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο, ο ρόλος των πόλεων παύει να έχει τον κοινωνικό και πολεοδομικό χαρακτήρα που είχε, και τείνει να αποκτήσει τον ρόλο της πόλης- επιχειρηματία. Έτσι λοιπόν οι έννοιες αστικό marketing και city branding φαίνεται να συνεργούν στις καθιερωμένες στρατηγικές ανάπτυξης των περισσότερων πόλεων.

Προκειμένου να γίνει μια πόλη πιο ελκυστική και ανταγωνιστική για τους κατοίκους, τους επιχειρήσεις και τους επισκέπτες, απαιτείται κάποιος σχεδιασμός, ο οποίος πρέπει να απαρτίζεται από μια ολοκληρωμένη πολιτική μάρκετινγκ. Ένα κύριο χαρακτηριστικό μιας τέτοιας πολιτικής είναι η χρήση ονομασιών, όπως «έξυπνη», «εκλεπτυσμένη», «πράσινη» και «δημιουργική πόλη». Αυτά τα «συνθήματα» είναι πιθανοί μηχανισμοί για την εστίαση της στρατηγικής στη

εκδήλωση στον εκάστοτε τόπο αποκτά διαφημιστική διάσταση είτε μέσα από προγενέστερες στρατηγικές city branding, προσελκύονται οι αντίστοιχες οργανώσεις στον εν λόγω χώρο.

μείωση του χάσματος μεταξύ της διαφημιστικής εκστρατείας και της πραγματικότητας,⁵⁵ κάτι που μοιάζει με τη λειτουργία πόλεων όπως τα θεματικά πάρκα που συχνά αντιτίθενται στην καθημερινή μας ζωή.⁵⁶

To city branding μαζί με **τα mega events**⁵⁷ είναι οι σύγχρονοι οδηγοί του αστικού σχεδιασμού και μέσα από τέτοιες

⁵⁵ Alexios Deffner, Lois Labrianidis, "Planning Culture and Time in a Mega-event :Thessaloniki as the European city of culture in1997," International Planning Studies, 2005 σελ. 153

⁵⁶ Alexios Deffner, Lois Labrianidis, ό.π., βλ. Mark Gottdiener, *The Theming of America: Dreams, Visions, and Commercial Spaces*, Boulder, CO: Westview Press, 1997

⁵⁷ Μεγάλα αθλητικά γεγονότα ή (μέγα-εκδηλώσεις), είναι γεγονότα μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται και οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Τα μεγάλα αθλητικά γεγονότα και ιδιαίτερα οι Ολυμπιακοί αναλαμβάνουν ρόλο στην τουριστική προώθηση μιας πόλης, στον πολεοδομικό και χωροταξικό της σχεδιασμό, στη συγκρότηση και την προώθηση της εικόνας της. Ένας πολύ ευνοϊκός παράγοντας για την απήχηση και την αποτελεσματικότητα των αθλητικών διοργανώσεων είναι η μαζική συμμετοχή, την οποία παρουσιάζουν όλα τα κοινωνικά στρώματα και ιδιαίτερα τα χαμηλότερα εισοδήματα. Ένα πρόσφατο και επιτυχημένο παράδειγμα αποτελεί η πόλη της Βαρκελώνης με τους Ολυμπιακούς του 1992 όπου συμμετείχαν 9.500 αθλητές και εκπρόσωποι 170 χωρών για 28 αθλήματα, τα οποία παρακολούθησαν χιλιάδες επισκεπτών. Κάθε εκδήλωση τέτοιου τύπου θα πρέπει όμως να εντάσσεται στα πλαίσια ενός μακροπρόθεσμου σχεδιασμού, ώστε τα οφέλη της να έχουν διάρκεια και προοπτική. Όπως αναφέρεται στο: Σοφία Αυγερινού - Κολώνια, «Ο ρόλος του τουρισμού στη διατήρηση και ανάπτυξη των ιστορικών πόλεων», κείμενο, στο συλλογικό τόμο "Τουριστική ανάπτυξη πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις", Εξάντας, Αθήνα, 2000, σελ 11.

Εικόνα:1.18. Λεοφώρος Μάντισον, Νέα Υόρκη. Η στρωματογραφία της πόλης δομημένη από διαφημίσεις, η πόλη ως προϊόν.
Πηγή: www.euw.de

διαδικασίες υλοποιούνται τεραστία αστικά έργα και μεταλλαγές στον αστικό και γεωγραφικό χώρο προς την αστική επιχειρηματικότητα. Όλα τα παραπάνω δομούν νέες συνθήκες που η εικόνα των πόλεων στο σήμερα μας αφορούν όλους. Μέσα βέβαια από αυτά τα αστικά έργα που υλοποιούνται και τίθενται ζητήματα αυθεντικότητας της φυσιογνωμίας των πόλεων και της λειτουργικότητας τους, απέναντι στους μόνιμους κατοίκους. Ταυτόχρονα οι διαδικασίες προώθησης μέγα-εκδηλώσεων δομούν νέους συσχετισμούς μέσα στις πόλεις καθώς αλλάζει η εκάστοτε επισκεψιμότητα των πόλεων από την μία, και από την άλλη η εκάστοτε πόλη βιώνει αστικές μεταλλαγές σχετιζόμενες συνήθως με αθλητικές ή πολιτιστικές εκδηλώσεις όπως είναι τα ολυμπιακά έργα, είτε οι συναυλιακοί χώροι, οι οποίες αποτελούν μια αφορμή να αναζωογονηθεί ή να αλλοιωθεί το αστικό τοπίο. Είναι φανερό η σημασία των mega events στον σύγχρονο συντονισμό των αστικών έργων και κατ'επέκταση η ανταγωνιστική σχέση που έχουν με τον πολεοδομικό σχεδιασμό, καθώς μεγάλος όγκος αστικών έργων υλοποιείται για την φιλοξενία δομών εκθέσεων και εκδηλώσεων προς την επιχειρηματικότητα της πόλης, ενώ παραγκωνίζεται η κοινωνική διάσταση του σχεδιασμού για τους μόνιμους κατοίκους.

Εικόνα:1.19. Η οργάνωση των ολυμπιακών εγκαταστάσεων των Ολυμπιακών Αγώνων της Βαρκελώνης(1992), στην πόλη, ζώνες 1,2,3,4.Πηγή: Τζοάν Μπουσκέτς,Barcelona:The Urban Evolution of a Compact City,Actar Distribution,2006

Εικόνα:1.20.Το ολυμπιακό «λογότυπο» των Ολυμπιακών αγώνων του 1992.
Πηγή: wikipedia.org

Εικόνα:1.21. Εργοτάξιο κατά την κατασκευή του Ολυμπιακού Σταδίου στην Βαρκελώνη.
Πηγή: geographical.co.uk

Εικόνα:1.22. Η Πύλη του Βραδεμβούργου ως σκηνή προβολής των γεγονότων της πόλης.
Festival of Lights 2012 Πηγή: www.visitberlin.de

1.4 | Αστικός τουρισμός _ μητροπολιτικό φαινόμενο;

Οι πόλεις και εν γένει ο αστικός χώρος, ως τουριστικός προορισμός, πρωταγωνιστεί ως φαινόμενο και μηχανισμός τις τελευταίες δεκαετίες, όπως έχει αναφερθεί και στο προηγούμενο κεφάλαιο. Συγκεκριμένα, στρατηγικές αποφάσεις που αφορούν διαδικασίες αστικής ανανέωσης αρχίζουν να πραγματοποιούνται στις ευρωπαϊκές πόλεις κατά την δεκαετία του '80. Σε πολλές περιπτώσεις το τουριστικό ενδιαφέρον για τις πόλεις συνδέεται με πολιτιστικού περιεχομένου κίνητρα, που αφορούν σε ιστορικές συνοικίες και κέντρα πόλεων, όπου εκτός των άλλων εντοπίζονται, μνημεία, σημαντικά κτίρια και μουσεία. Άλλωστε ενώ διαδίδονται οι νέες αντιλήψεις για την ανάκτηση των παλιών αστικών κέντρων και αναγνωρίζονται δικαιώματα των πολιτών στην ιστορική μνήμη, στην εικόνα, στην αισθητική του αστικού τοπίου, οι φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης ενδιαφέρονται να κάνουν τις πόλεις αυτές ελκυστικότερες τόσο για τους κατοίκους, όσο και για τους επισκέπτες τους.⁵⁸ Εδώ είναι σημαντικό να εντοπιστεί πέραν της πολιτιστικής ταυτότητας της εκάστοτε πόλης, η χαρακτηριστική ταυτότητα που αποκτούν οι επισκέπτες των πόλεων, είτε αυτοί είναι εφήμεροι επισκέπτες είτε πιο τακτικοί ή ακόμα και κάτοικοι, καθώς οι προσδοκίες τους επηρεάζουν και την οικονομική –επιχειρηματική διάσταση της πόλης.⁵⁹

⁵⁸ Σοφία Αυγερινού - Κολώνια ,ό.π ,σελ 2

⁵⁹ Επομένως ο τουρισμός με προορισμό την πόλη, ο αστικός τουρισμός, έχει ένα κατ' αρχήν πολιτιστικό περιεχόμενο και συνδέεται με την ιδιαίτερη πολιτιστική ταυτότητα κάθε πόλης. Οι τουρίστες των πόλεων ταξιδεύουν για να καταναλώσουν ιστορικά κτίρια, εκθέσεις, μουσεία,

Τα μέσα με τα οποία εκφράζονται οι χειρισμοί τουριστικοποίησης των πόλεων συγκεντρώνονται κυρίως σε δημοσίους χώρους πολιτιστικής απεύθυνσης, όπως είναι τα μουσεία –μνημεία κ.λπ., με διττό ρόλο, την όξυνση της ιστορικής μνήμης των κατοίκων, αλλά και την επίσκεψη από τους τουρίστες. Ο προσανατολισμός αυτός σε σχέση με τους χειρισμούς της τουριστικοποίησης της πόλης ίσως να υπερβαίνει την προλειτουργική φύση των πόλεων, καθώς δίνεται μεγάλη έμφαση στην πολιτισμική της εκδοχή. Εδώ μπορεί να τεθούν προβληματισμοί του κατά πόσο όντως αναδεικνύεται η ιστορία και πολιτισμός μιας πόλης όταν οι χειρισμοί ανάδειξης τους εξαρτώνται άμεσα από το κέρδος του τουρισμού.

Αν ερμηνεύσουμε σε αυτές τις περιπτώσεις τις προσεγγίσεις της τουριστικής ανάπτυξης σε αστικό επίπεδο είναι εύκολο να παρατηρηθεί πως υπάρχει ο κίνδυνος της κρίσης των παραδοσιακών και οικονομικών δραστηριοτήτων, όπως αυτή της μεγάλης βιομηχανίας, της κρίσης του διαπεριφερειακού ρόλου και της έλξης των πόλεων αυτών, και τέλος της κρίσης που προκύπτει από τη φυσιολογία και τις διαδικασίες της αστικής εξέλιξης, πολεοδομική κρίση.⁶⁰

εκδηλώσεις τέχνης, αθλητικές εκδηλώσεις κα. Όπως αναφέρεται στο:
Σοφία Αυγερινού - Κολώνια ,ό.π , σελ. 3

⁶⁰ Το Σάο-Πάολο για παράδειγμα, μία πόλη ουσιαστικά νέα, με υπέρμετρη αστικοποίηση και πολλά προβλήματα, παρουσιάζει σήμερα μεγάλη τουριστική ζήτηση. Το Μπιλμπάο, η Γένοβα, το Πίτσμπουργκ ή το Σέφφελντ καλύπτουν το βιομηχανικό τους παρελθόν κάτω από φιλόδοξες τουριστικές εικόνες. Δεν λείπουν επίσης μικρομεσαίες πόλεις, που αναπτύσσουν αντίστοιχες δραστηριότητες, όπως οι περιπτώσεις των Βρέστη, Σαιντ-Ετιέν, Αρράς στη Γαλλία. Ασφαλώς παρατηρείται μία μεγάλη ποικιλία στόχων, προγραμμάτων και επενδύσεων που πραγματοποιήθηκαν και συνέβαλαν στην τουριστική ανάπτυξη των πόλεων αυτών. Ο.π σελ. 4

Είναι φανερό ότι σε αυτές τις περιπτώσεις ο αστικός σχεδιασμός που προσανατολίζεται στον αστικό τουρισμό υπερβαίνει τους αρχιτεκτονικούς χειρισμούς και την ανάδειξη του ιστορικού πολιτισμικού τοπίου και ετεροκαθορίζεται από μηχανισμούς παραγωγής κεφαλαίου και δημιουργίας θέσεων εργασίας. Οι ίδιες οι πόλεις πλέον αποτελούν κοιτίδες επιχειρηματικότητας και η τουριστικοποίηση είναι άλλη μια εκδοχή αυτής της διάστασης. Αυτό που θα μπορούσε να θεωρηθεί ανησυχητικό για την ομαλή και κοινωνική λειτουργία των πόλεων είναι το γεγονός ότι πολεοδομικά χαρακτηριστικά και λειτουργίες της πόλης, που αφορούν τα μεσαία στρώματα και τους μόνιμους κατοίκους, έρχονται σε δεύτερη μοίρα αφενός, και αφετέρου η πόλεις προσκολλημένες στο παρελθόν τους, παύουν να παράγουν νέο πολιτισμό.

Ο Πασκάλ Μπρυκνέρ στο δοκίμιο του πάνω στον δυτικό πολιτισμό αναφέρεται στην «εμμονή» της ευρωπαϊκής νοοτροπίας σχετικά με την ανάδειξη και την διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς ως εξής : *«Ακόμα και μια πόλη σαν το Παρίσι, τόσο εξαισία, τόσο ρομαντική ακόμα τόσο διαποτισμένη από λογοτεχνική ουσία, {...}, κινδυνεύει από μουσειοποίηση και μοιάζει περισσότερο με ένα αντίγραφο του 19^{ου} αιώνα παρά με ένα παγκόσμιο κέντρο. Γραμματική της νοσταλγίας : υποψιαζόμαστε πως κατά την πορεία μας προς την πρόοδο χάθηκε κάτι το ουσιώδες και είναι σημαντικό να διατηρήσουμε κάποια ίχνη του.»*⁶¹

Σε αυτό το σημείο αξίζει να τονιστεί πως οι χειρισμοί μουσειοποίησης⁶² των πόλεων μπορεί να έχουν επιβλαβείς

⁶¹ Πασκάλ Μπρυκνέρ, *Η τυραννία της μεταμέλειας, Δοκίμιο πάνω στον δυτικό πολιτισμό*, μετφρ. Λόισκα Αβαγιανού, εκδ..Ασάκη, Αθήνα, 2007, σελ. 124

⁶² Καθώς η λογική που περιλαμβάνει το φαινόμενο της μουσειοποίησης στηρίζεται από την τάση εμπορευματοποίησης της ιστορίας, αλλά και από την κακώς εννοούμενη προστασία. Η πόλη μετατρέπεται σε σκηνικό. Η πραγματική πόλη "χάνεται", ενώ απορροφάται από τη δημιουργούμενη

επιπτώσεις για την εξέλιξη των πόλεων με ιστορικά βεβαρυμένο παρελθόν. Μέσα από την μονολειτουργικότητα των πόλεων υπό το πρίσμα των επιπτώσεων του αστικού τουρισμού, μπορούν να τεθούν ερωτήματα που αφορούν την εξέλιξη της φυσιογνωμίας της πόλης καθώς αλλοιώνεται, και οι δυνατότητες εξέλιξης της θα είναι περιορισμένες πολεοδομικά. Χαρακτηριστικά παραδοσιακές συνοικίες σε μητροπόλεις, είτε και σε μικρότερες πόλεις με ιστορικά κέντρα βιώνουν μια πρωτόγνωρη και ανεξέλεγκτη αλλαγή πολεοδομική σε επίπεδο ζωνών χρήσεων, προσανατολισμένων στην τουριστική ανάπτυξη όπως είναι το εμπόριο, κυρίως το εποχιακό, με βάση τον τουρισμό (όπως είναι για παράδειγμα τα σουβενίρ, τα ξενοδοχεία, οι χώροι εστίασης και κάπως λιγότερα συχνά οι χώροι πολιτισμού, τα μουσεία κλπ.).

Μετατόπιση τουριστικού ενδιαφέροντος σε αρχιτεκτονικά εικαστικά- τοπόσημα

Στο πέρασμα των χρόνων ο ίδιος ο αστικός τουρισμός έχει υποστεί αλλαγές σε σχέση με τα αντικείμενα των δραστηριοτήτων που τον απαρτίζουν. Καθώς ζούμε στην εποχή του στιγμιότυπου, των βασικών εντυπώσεων δηλαδή, έχει αναπτυχθεί η τάση σε επισκέπτες πόλεων να αναζητούν πλέον λιγότερο διαδομένα σημεία ενδιαφέροντος, όπως είναι τα μουσεία κ.λπ. και πλέον να προσανατολίζονται σε εκκεντρικούς χώρους τέχνης, είτε ακόμα και σε μεμονωμένα κτίρια-αρχιτεκτονήματα που έχουν κάποιο ιστορικό ή καλλιτεχνικό ενδιαφέρον ή που απλώς αποτελούν έργα κάποιου επώνυμου αρχιτέκτονα. Το σύνολο αυτών των τουριστικών εκκεντρικών επιλογών, μπορεί να καταγραφεί

σήμερα εικόνα της. Όπως αναφέρεται στο **Christofer M. Law., Urban Tourism: Attracting visitors to large cities**, Oxford Press, 1993, σελ.189.

ως μια πιο ιδιόμορφη επιλογή, γεγονός που το κάνει δημοφιλές στην σύγχρονη εποχή.

Ουσιαστικά, το σύνολο αυτών των δραστηριοτήτων του τουρισμού σχετίζονται με τον καλλιτεχνικό τουρισμό.⁶³

Ωστόσο, ο καλλιτεχνικός τουρισμός λαμβάνει χώρα στα εγκάρσια ρεύματα των πολλαπλών πλατφορμών του κόσμου της τέχνης και ενός εμπορικού τουρισμού που εξαρτάται από την υπερβολική αξία που δημιουργεί η τέχνη και η τέχνη σε συγκεκριμένους χώρους και μέρη.⁶⁴

Το φαινόμενο του Μπιλμπάο,⁶⁵ είναι σημαντική αφορμή για να αναφερθούν οι επιπτώσεις της βιομηχανίας της

⁶³ Ο καλλιτεχνικός τουρισμός ορίζεται ευρέως ως κάθε δραστηριότητα που περιλαμβάνει ταξίδια για να δει κανείς εικαστικά δρώμενα και θα περιλαμβάνει εκείνους τους ανθρώπους που ταξιδεύουν πολύ συγκεκριμένα για να δουν την τέχνη κάπου αλλού, καθώς και εκείνους που συχνά ή περιστασιακά περιλαμβάνουν επισκέψεις για να δουν την τέχνη μεταξύ άλλων δραστηριοτήτες κατά τη διάρκεια εκδρομών, διακοπών ή άλλων ταξιδιών μακριά από το σπίτι. Όπως αναφέρεται στο: **Adrian Franklin**, *Art tourism: A new field for tourist studies*, University of South Australia, Australia, 12/2018 σελ. 400, πηγή :

<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1468797618815025>,

τελευταία επίσκεψη : 21/09/2020, βλ. **David Ley**, "Artists, Aestheticisation and the Field of Gentrification", *Urban Studies*, Vol. 40, No. 12, November 2003, σελ. 2527–2544

⁶⁴ Καλλιτέχνες, κριτικοί, γκαλερί και πλήθος εκθεσιακών πλατφορμών δημιουργούν αυτήν την επιθυμία και η ικανότητα των περισσότερων ανθρώπων να ασχοληθούν με την τέχνη με αυτούς τους τρόπους δεν περιορίζεται σε περιόδους ταξιδιού μακριά από το σπίτι - αλλά ταυτόχρονα, η ικανότητα να δείτε μια μεγάλη επιθυμητή τέχνη που δεν μπορεί ή σπάνια να συνεπάγεται ταξίδια. Όπως αναφέρεται στο : **Adrian Franklin**, ό.π σελ. 401

⁶⁵ Η επιτομή βέβαια της ανάδειξης του καλλιτεχνικού τουρισμού εντοπίζεται στο Μπιλμπάο. ο καλλιτεχνικός τουρισμός ενισχύθηκε

«κουλτούρας» με την βιομηχανία της διασκέδασης, καθώς υπό μια έννοια αποτελούν σήμερα την υπέρβαση του πολεοδομικού σχεδιασμού, σε πόλεις που προσλαμβάνουν τέτοιου τύπου τουρισμό.

Εντέλει η τέχνη συνοδευόμενη και εξαρτωμένη από τον καταναλωτισμό και την υπεραξία που παράγει πλέον αποτελεί κίνητρο μετακίνησης πληθυσμών (τουριστών) που αντλούν ενδιαφέρον από την ίδια την τέχνη. Είναι μια νέα εκδοχή του τουρισμού, (που ίσως έχει και πιο αρχαίες ρίζες βλ. αρχαία Ελλάδα), πολύ πιο ρευστή από τον καθαρά πολιτισμικό τουρισμό, καθώς οι περιοχές που μπορεί να φιλοξενούν εικαστικές εκθέσεις και δρώμενα δεν περιορίζονται σε γεωγραφικούς τόπους με δομημένο πολιτισμικό πλούτο. Στο πλαίσιο της παρατήρησης και της προσέλκυσης πληθυσμών, το αντικείμενο θαυμασμού μπορεί να είναι πιο πολυσύνθετο και δυσδιάκριτο από ένα διακεκριμένο μνημείο ή μουσείο, όπως είναι οι χώροι τέχνης, τα αντιμνημεία ή οι καταλήψεις.

Εικόνα: 1.23 Μουσείο Γκούγκενχάιμ του Μπιλμπάο. Η επώνυμη αρχιτεκτονική ως τουριστικός πόλος έλξης. Πηγή: theguardian.com

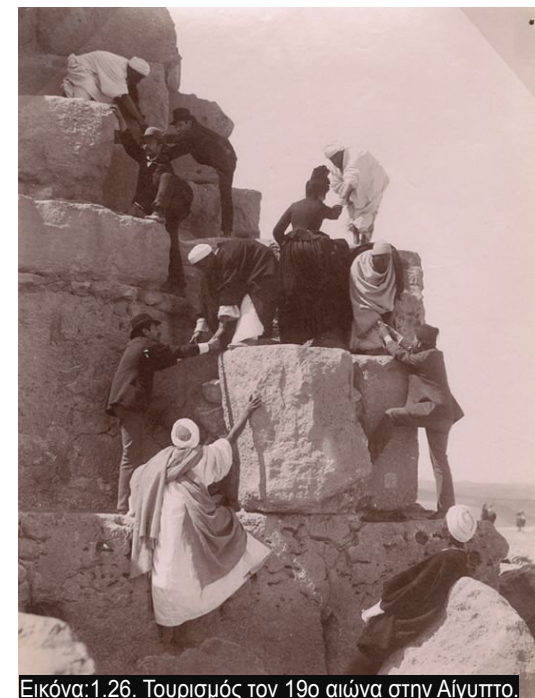
σημαντικά μετά το 1997, όταν το Μουσείο Guggenheim Μπιλμπάο (GMB) άνοιξε και άρχισε να προσελκύει 1 εκατομμύριο επισκέπτες από τις πόρτες του κάθε χρόνο, εκ των οποίων το 88% ήταν διεθνείς τουρίστες. Μια νέα και αυξανόμενη διαμόρφωση εμπορικών γκαλερί, μη κερδοσκοπικών χώρων τέχνης, ιδιωτικών μουσείων τέχνης, μπιενάλε, kunsthallen και πιο πρόσφατα αποθηκών τέχνης, που συνδέεται απρόσκοπτα με στοιχεία νέων βιομηχανιών, διασκέδασης, κατανάλωσης, γιορτής και τουρισμού. Όπως αναφέρεται στο **Andrian Franklin**, 'Journeys to the Guggenheim Museum Bilbao: Towards a Revised Bilbao Effect', *Annals of Tourism Research*, 59, 2016, σελ. 79–92

Πέραν της συνεχούς αναπτυσσόμενης επιχειρηματικής δραστηριότητας, με κύριο παράγοντα τον τουρισμό στην σημερινή εποχή, παρατηρείται η μετατροπή των κατοίκων των μεγάλων πόλεων σε εφήμερους επισκέπτες του ιστορικού η καλλιτεχνικού τους κέντρου. Κατά τον G. Nuvolati η πόλη ταξινομείται βάσει των ακολούθων πληθυσμών : Από αυτούς που είναι οι μόνιμοι κάτοικοι, αυτούς που είναι μετακινούμενοι χρήστες της πόλης, (βραχύχροννοι επισκέπτες,⁶⁶ από μαθητές και όλους όσους έχουν οργανική σχέση με την πόλη, δηλαδή επιχειρηματίες και flâneurs. Έχουμε, λοιπόν, μια πρώτη διάκριση μεταξύ τεσσάρων τύπων πληθυσμών βάσει τριών λειτουργιών: διαβίωσης, εργασίας και κατανάλωσης.⁶⁷

⁶⁶ Αν αναζητούσαμε έναν σαφή ορισμό των τουριστών σε σχέση με μια πόλη θα ήταν σαφές να αναγνώσουμε πως οι ίδιοι αποτελούν μια μία υποκατηγορία χρηστών της πόλης. Διαφέρουν επειδή (συνήθως) περνούν μεγαλύτερες περιόδους στην πόλη κάνοντας ένα πιο πλήρες φάσμα δραστηριοτήτων: επισκέπτονται μουσεία, καταναλώνουν γεύματα, ψώνια, περπάτημα, διανυκτέρευση και, γενικά, προέρχονται από πιο απομακρυσμένα μέρη. Όπως μπορούμε να δούμε, η σκέψη μόνο της πόλης των κατοίκων σημαίνει να παραβλέψουμε μεγάλο μέρος του πληθυσμού που επηρεάζει τη ζωή και το σχήμα της ίδιας της πόλης. Σε γενικές γραμμές, ο σημερινός τρόπος ζωής είναι τόσο προσωπικός που ο καθένας μπορεί, σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, να ανήκει είτε στον πληθυσμό, στο ίδιο άτομο, ανάλογα με την περιοχή ή τον υπό εξέταση χρόνο, μπορεί να είναι κάτοικος, μετακινούμενος, χρήστης πόλης κ.λπ. Ένας χρήστης της πόλης μπορεί να είναι ξένος τουρίστας, φοιτητής πανεπιστημίου, ασθενής που χρειάζεται ιατρική περίθαλψη, κλπ. Όπως αναφέρεται στο **Cristian Cannao**s, *From tourist and resident to inhabitant and "inhabitantness"*, Conference Report, University of Sassari, Faculty of Architecture, Piazza Duomo 6, Alghero, Italy, 01/2012 σελ 5 πηγή: <https://upcommons.upc.edu/handle/2099/12605?locale-attribute=en>, τελευταία επίσκεψη : 12/08/2020

⁶⁷ **Giampaolo Nuvolati**, *Resident and Non-resident Populations: Quality of Life, Mobility and Time Policies*, in: Journal of Regional Analysis and Policy, 2003, σελ . 67-83

Με βάση τις κατηγορίες κατάταξης πληθυσμών στην σημερινή πόλη είναι φανερό ότι στα μεσαία στρώματα, ο σύγχρονος τρόπος ζωής υποδεικνύει στους σύγχρονους κατοίκους μόνιμους ή μη, μια τουριστική περιπλάνηση στην πόλη ως τρόπο ζωής. Αυτό το συμπέρασμα ίσως να έχει δύο όψεις αν συσχετιστεί με τις εγκαταστάσεις και τους αστικούς εξοπλισμούς κ.λπ. στις πόλεις. Αρχικά εφόσον δημιουργούνται οι προϋποθέσεις περιήγησης της πόλης για τους τουρίστες, σε ένα βαθμό αυτό το καρπώνονται και οι μόνιμοι κάτοικοι. Από την άλλη πλευρά, αν συγκροτούνται δομές αστικές στην πόλη που να εξυπηρετούν πιο μόνιμες ανάγκες των κατοίκων, ίσως θα διαμορφωνόταν και ένα άλλο αστικό life style .

Εικόνα:1.26. Τουρισμός τον 19ο αιώνα στην Αίγυπτο. Συλλογή Willard Fiske. Πηγή: cornell.edu

Εικόνα:1.25. Διάγραμμα ταξινόμησης των προϊόντων της τέχνης με βάση τα τουριστικά κριτήρια. Πηγή: Χάουαρντ Χιούζ, *Arts, Entertainment and Tourism*, Butterworth-Heinemann, 2001 σελ.76

Εικόνα:1.27. Τουρίστες σε πεζόδρομο των Εξαρχείων. Περιπλάνηση με αφορμή τις όψεις με γκράφιτι. Πηγή: bbc.com

2_Η μητροπολιτική εκδοχή της Αθήνας

Η Αθήνα ως Ευρωπαϊκή πρωτεύουσα αποκλίνει⁶⁸ αρκετά από τα πρότυπα δυτικών μητροπόλεων, αφενός εξαιτίας της σύντομης νεότερης ιστορίας της, και αφετέρου λόγω της σύμμειξης της με το δυτικό και ανατολίτικο οικιστικό της χαρακτήρα, γεγονός που αποτυπώνεται πέραν της τρισδιάστατης μορφής της και στην σημερινή κοινωνική συγκρότηση της. Στην διάρκεια της πολεοδομικής της

⁶⁸ Η πολεοδομική ιστορία της Αθήνας στα εκατόν πενήντα αυτά χρόνια σημαδεύεται από μια, εκ πρώτης όψεως τουλάχιστον, αντίφαση, που μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: Σ' όλη τη διάρκεια της περιόδου συντάσσονται πάρα πολλά πολεοδομικά σχέδια για τη συνολική οργάνωση της πόλης. Το σχέδιο της πόλης δε, σε ορισμένες συγκυρίες, απασχολεί όχι μόνο την πολιτική και τους ειδικούς, αλλά και τον τύπο, και, κυριολεκτικά, όλη την κοινή γνώμη. Παράλληλα με τα σχέδια αυτά, συγκροτείται μια πολεοδομική νομοθεσία που συχνά συμβαδίζει με τους πιο εκσυγχρονιστικούς νόμους των καπιταλιστικά αναπτυγμένων κρατών της Ευρώπης. Εντούτοις, η πόλη αναπτύσσεται χωρίς να ακολουθεί συγκεκριμένο συνολικό σχέδιο και η οργάνωση της θεωρείται, σε κάθε περίοδο και σε επίπεδο τουλάχιστον επίσημου λόγου, προβληματική και σε μεγάλη διάσταση από τα επιθυμητά πρότυπα. Θεωρούμε ότι η ερμηνεία αυτού του «παραλογισμού» πρέπει να αναζητηθεί κυρίως στις σχέσεις κράτους και κοινωνίας. Του κράτους ως θεσμού που συνυφίνεται με μια ιδεολογία και ένα συγκεκριμένο λειτουργικό μηχανισμό (τους πολιτικούς φορείς και τη γραφειοκρατία του). Της κοινωνίας ως συνόλου ατόμων, δομημένου σε επιμέρους ομαδοποιήσεις που δρουν, άτυπα ή οργανωμένα, με κίνητρο την κοινότητα ή τις αντιθέσεις μεταξύ συμφερόντων και ιδεολογίας. Όπως αναφέρεται στο: **Μαρία Μαντουβάλου**, «Ο πολεοδομικός σχεδιασμός της Αθήνας (1830-1940)», ανακοίνωση στη *Συνάντηση εργασίας (1986) στο πλαίσιο Εκπαιδευτικού Σεμιναρίου με κοινά συνθετικά θέματα μεταξύ των Σχολών Αρχιτεκτονικής Αθήνας και Μιλάνου*, επιμ. Χριστόφορος Σακελλαρόπουλος. εκδ.Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο – Politecnico di Milano, 1988.

Εικόνα: 2.1. Άποψη της πόλης των Αθηνών, από την Ακρόπολη προς το Λυκαβηττό, περί το 1860. Διακρίνονται σε πρώτο πλάνο η Μητρόπολη υπό κατασκευή, στο βάθος το κτίριο του Πανεπιστημίου, και πίσω του οιακατοίκτης ακόμη εκτάσεις της Νεάπολης και του Στρέφη.
Πηγή: L. & R. Matton, *Athènes et ses monuments, du XVIIe siècle à nos jours*, Αθήνα 1963

συγκρότησης, παράλληλα με τους εκάστοτε πολεοδομικούς σχεδιασμούς που εκπονούνται κρατικά, η διαμόρφωση της πόλης απασχόλησε ευρύτερα την κοινωνία και συγχρόνως συνοδεύτηκε από αστικά ιδεολογήματα που αντανakλούσαν, θα μπορούσαμε να πούμε, την εκάστοτε πολιτική –κοινωνική συγκυρία. Εντούτοις σήμερα αρκετοί πολεοδόμοι-ερευνητές βρίσκουν ενδιαφέρουσα την απόκλιση της από τα σύγχρονα μοντέλα πόλεων, για τον λόγο αυτό, σε αυτό το κεφάλαιο, μέσα από την εξέλιξη της πόλης αυτής, θα γίνουν αναζητήσεις των μητροπολιτικών εκδοχών της, αλλά και των μητροπολιτικών φαινομένων που την καθιστούν πλέον «ισότιμη» πρωτεύουσα με το Βερολίνο της αναδόμησης.

2.1 | Πολεοδομική εξέλιξη Αθηνών

Η Αθήνα είναι ταυτόχρονα πόλη σύμβολο και πόλη των αντιθέσεων⁶⁹

Η πόλη της Αθήνας συγκροτείται από την ιστορική πόλη, η οποία διατηρείται στον σύγχρονο ιστό, και από την νέα πόλη, η οποία δημιουργήθηκε μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Το σήμα της έναρξης της νεότερης ιστορίας της Ελλάδας δίνεται στις 2 Φεβρουαρίου του 1830 με την υπογραφή του πρωτοκόλλου για την αναγνώρισή της ως ανεξάρτητου και ελεύθερου κράτους στο Λονδίνο. Στις 31/03/1833 καθορίζεται η Αθήνα ως πρωτεύουσά του.⁷⁰ Την εποχή εκείνη η Αθήνα αποτελούνταν από μια μικρή μεσαιωνική πόλη, περί τους 12.000 κατοίκους έχοντας βασικές ελλείψεις σε κατοικίες διοικητικά κτίρια κλπ.⁷¹ Στη συνέχεια συντάχθηκε για την πρωτεύουσα μια σειρά ρυμοτομικών σχεδίων,⁷² τα οποία περιλάμβαναν τις θέσεις

Εικόνα: 2.2. F. Stademann, Panorama von Athen, 1835. 1. Δυτικό τμήμα Αθήνας και γύρω λόφοι 2. Ανατολικό τμήμα Αθήνας και γύρω λόφοι 3. Ακρόπολη και Άρειος Πάγος 4. Πνύκα και λόφος Φιλοπάππου. Πηγή: <http://athensopenmuseum.com>

⁶⁹ **Ντόρα Γαλάνη**, Πρόγραμμα Ενοποίησης Αρχαιολογιών Χώρων Αθήνας: Η Ανάπλαση του Ιστορικού Κέντρου της Πόλης., Αθήνα: ΕΑΧΑ, 2004, σελ. 2

⁷⁰ **Ιωάννης Τραυλός**, Πολεοδομική εξέλιξη των Αθηνών, Από των προϊστορικών χρόνων μέχρι των αρχών του 19ου αιώνας, εκδ. Καπόν, Αθήνα, 2005, σελ. 91

⁷¹ **Καρύδης Δημήτρης**, Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας, εκδ. Παπασωτηρίου, Αθήνα, 2006, σελ. 63

⁷² Τα ρυμοτομικά σχέδια που προκύπτουν είναι : το σχέδιο Στ. Κλεάνθη και Ed. Schaubert 1833, τροποποιήσεις από G. Gropius 1833, το σχέδιο Leo Van Klenze 1834 και το σχέδιο Ch. Hansen και Ed. Schaubert 1836. Όπως

των ανακτόρων της νέας πόλης και της οργάνωσης της οικοδόμησης των νέων δρόμων .

Για την πρωτεύουσα συντάσσεται μια σειρά ρυμοτομικών σχεδίων, γίνονται αντίστοιχα προτάσεις για τη θέση των ανακτόρων της νέας πόλης, (Ομόνοια, Κεραμικός, Ακρόπολη, Σύνταγμα) και αρχίζει η διάνοιξη δρόμων και η ανοικοδόμηση. Η φυσιογνωμία της Αθήνας την εποχή αυτήν καθορίζεται κατά ένα βαθμό από την εξάπλωση του νεοκλασικισμού στην Ευρώπη με το βάρος να δίνεται στο παλάτι και τα διοικητικά κτίρια γεγονός συνυφασμένο με τις φιλοδοξίες της αστικής τάξης της εποχής.⁷³

Επόμενη κομβική φάση για την διαμόρφωση της πόλης αποτέλεσε η διακυβέρνηση Χ. Τρικούπη (1875-1895), όπου η Ελλάδα μπαίνει σε μια νέα φάση της υποτυπώδους εκβιομηχάνισης, τροφοδοτείται από ξένα κεφάλαια ιδρύονται τράπεζες και γίνεται βέβαια η κατασκευή των πρώτων μεγάλων έργων.⁷⁴ Τα χρόνια που ακολουθούν σφραγίζουν ο Πρώτος Παγκόσμιος πόλεμος⁷⁵ (1914- 1918) και η Μικρασιατική καταστροφή (1922).

αναφέρεται στο **Αλέξανδρος Βενετάς – Παπαγεωργίου**, *Εδουάρδος Σάουμπερτ 1804-1860, Συλλογή τεκμηρίων για τον σχεδιασμό της Αθήνας και του Πειραιά*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1999

⁷³ **Καρύδης Δημήτρης**, *Ανάγνωση Πολεοδομίας, Η Κοινωνική σημασία των Χωρικών Μορφών*, Συμμετρία, Αθήνα, εκδ, 1996, σελ.31

⁷⁴ **Γεώργιος Μ. Σαρηγιάννης**, *Αθήνα 1830- 2000. Εξέλιξη- Πολεοδομία- Μεταφορές*, εκδ. Συμμετρία, Αθήνα, 2000, σελ.90

⁷⁵ Ο πόλεμος απομυζεί την οικονομία της χώρας, την ύπαιθρο και το ανθρώπινο δυναμικό. Επιβαρυντικά σε αυτό λειτουργεί η επένδυση του ελληνικού κράτους στον πόλεμο στο έδαφος της Μικράς Ασίας, ο οποίος με τη γνωστή κατάληξή του και τη Συνθήκη της Λωζάννης (1923) που

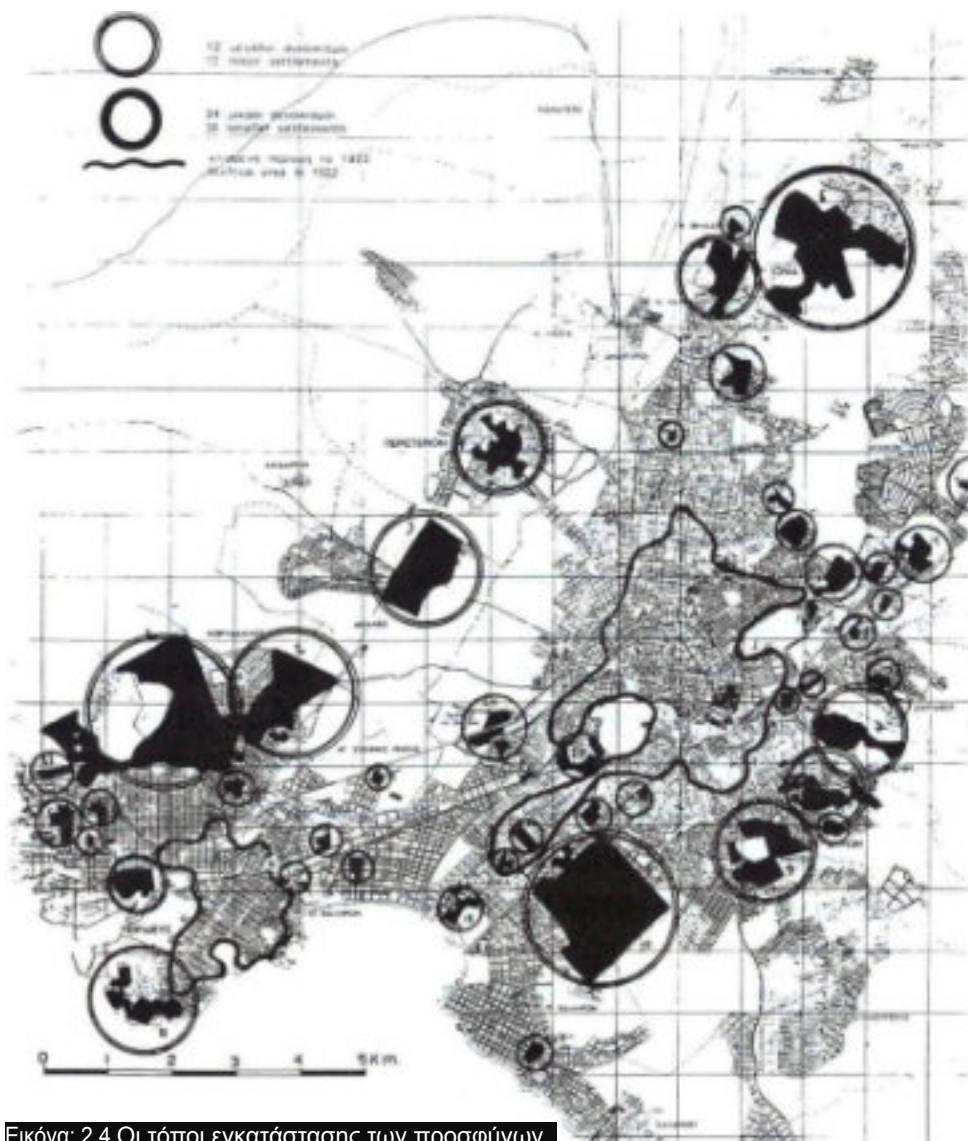
Κατά την δεύτερη φάση αυτή της Μικρασιατικής Καταστροφής, πάνω από ένα εκατομμύριο πρόσφυγες βρέθηκαν στην Ελλάδα όπου περισσότεροι από τους μισούς εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα.⁷⁶ Ειδικά η Αθήνα απορρόφησε περίπου 220 000 πρόσφυγες σε έναν πληθυσμό μόνον 453.037 κατοίκων. Εδώ τα πράγματα ήταν πολύ δύσκολα, ένα μικρό μέρος τακτοποιήθηκε σε οργανωμένη δόμηση ή σε παροχή οικοπέδου και χρηματικού βοηθήματος για οικοδόμηση, η πλειοψηφία τους όμως εγκαταστάθηκε σε «προσωρινούς» χώρους που παρέσχε το Κράτος,⁷⁷ ή αυθαίρετα σε περιοχές εκτός σχεδίου ή ανάμεσα στους πλούσιους πολεοδομικά χώρους ανάμεσα στα κτήρια της οργανωμένης δόμησης όπως στην Κокκινιά (πολυκατοικίες).

Μέσα από την φανερή στεγαστική ανάγκη που προκύπτει την εποχή εκείνη από την πλευρά του, το ελληνικό κράτος «εκσυγχρονίζει» το θεσμικό πλαίσιο της ιδιοκατοίκησης μέσα από τον Νόμο Ν. 3741/29 «περί οριζοντίου ιδιοκτησίας»¹² και τον Γ.Ο.Κ. του 1929, απόρροια του οποίου είναι η αύξηση

επιβάλλει την ανταλλαγή πληθυσμών προσθέτει στον ελληνικό πληθυσμό 1.100.000 πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία, την Ανατολική Θράκη, την Κωνσταντινούπολη και τον Πόντο. Από αυτούς 220.000 περίπου εγκαθίστανται στην Αθήνα που τότε αριθμούσε 453.037 κατοίκους. Όπως αναφέρεται στο **Γεώργιος Μ. Σαρηγιάννης**, «Παραγκουπόλεις, Ένα τυπικό καπιταλιστικό φαινόμενο», *Διάπλους*, τχ.27, Αυγ. _ Σεπτ. 2008

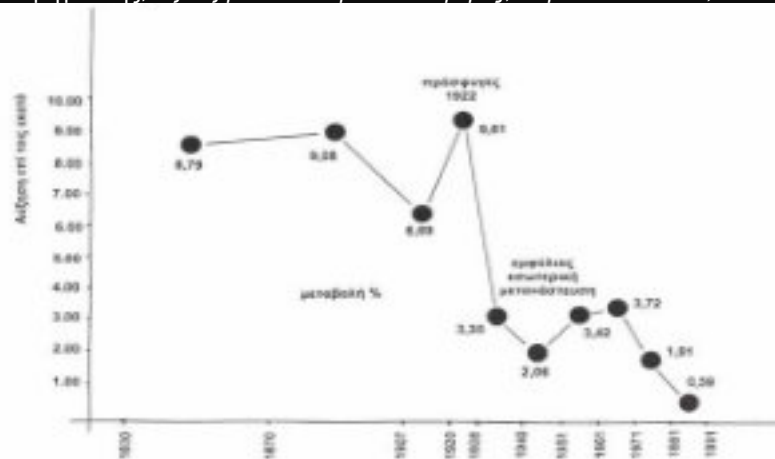
⁷⁶ **Ο.π**

⁷⁷ Πρέπει να σημειωθεί ότι ανάμεσα στις από τις κτισμένες από το κράτος κατοικίες, εγκαταστάθηκαν και άλλοι πρόσφυγες είτε συγγενείς ή συγχωριανοί εκείνων που έλαβαν διαμέρισμα ή κατοικία, οι οποίοι κατοίκησαν κυριολεκτικά σε παράγκες ανάμεσα στα μπλόκ της οργανωμένης δόμησης, όπως για παράδειγμα στις Τζιτζιφιές. Όπως αναφέρεται στο **Ελίθα Παπαδοπούλου, Γεώργιος Σαρηγιάννης**, «Συνοπτική έκθεση για τις προσφυγικές περιοχές του Λεκανοπεδίου Αθηνών», *Monumenta*, τχ.1, Αθήνα, 2007

Εικόνα: 2.4. Οι τόποι εγκατάστασης των προσφύγων.

Πηγή: Γ. Μ. Σαρηγιάννης, *Εξέλιξη- Πολεοδομία- Μεταφορές, Αθήνα 1830- 2000*, σελ. 105

Εικόνα: 2.5. Η μεταβολή των ποσοστών της πληθυσμιακής αύξησης της Αθήνας.

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της ΕΣΥΕ

του συντελεστή εκμετάλλευσης της γης.⁷⁸ Και με αυτούς τους κρατικούς χειρισμούς το αστικό τοπίο της Αθήνας μεταλλάσσεται καθώς έρχεται στο προσκήνιο το μοντέλο της πολυκατοίκησης, τα νεοκλασικά κτήρια σταδιακά κατεδαφίζονται και έρχεται εντέλει η εποχή της επιρροής του μοντέρνου κινήματος στην πόλη με βασικό παράγωγό της εποχής, την πολυκατοικία του 30.

Η περίοδος του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου και του Εμφυλίου⁷⁹ ακολουθεί με την υποχρεωτική μετεγκατάσταση πληθυσμών σε στρατόπεδα και την υπερσυσσώρευση προσφύγων στα αστικά κέντρα και κυρίαρχα στην Αθήνα.

Μετά τον εμφύλιο διανύεται η Τρίτη φάση ανοικοδόμησης της Αθήνας (την δεκαετία του 50') όπου ο πληθυσμός της φτάνει τους 1.5850 709 κατοίκους μέσα από εσωτερικούς μετανάστες και πρόσφυγες.⁸⁰ Η Αθήνα του 1950 δεν έχει

⁷⁸ Γεώργιος Μ. Σαρηγιάννης, *Αθήνα 1830- 2000. Εξέλιξη- Πολεοδομία- Μεταφορές*, ό.π., σελ. 99

⁷⁹ Η λήξη και του εμφυλίου πολέμου, βρίσκει την Ελλάδα για άλλη μια φορά αποδιοργανωμένη, με την οικονομία της εξασθενημένη λόγω των στρατιωτικών δαπανών, των απωλειών εργατικού δυναμικού και της μεγάλης εγκατάλειψης της αγροτικής οικονομίας. Το 1950 τα μεροκάματα, η κατανάλωση φαγητού και ειδών ένδυσης και υπόδησης είναι σε χαμηλότερα των προπολεμικών επίπεδα. Όπως αναφέρεται στο *Δοκίμιο ιστορίας ΚΚΕ*, Β' τόμος 1949- 1968, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2012, σελ. 152- 155

⁸⁰ Για την Αθήνα μόνο υπολογίζονται σε μισό εκατομμύριο οι εσωτερικοί μετανάστες, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων στεγάστηκε σε αυθαίρετα στην δυτική πλευρά του Λεκανοπεδίου, οι υπόλοιποι, πιο ευκατάστατοι έχοντας πουλήσει κτήματα και επιχειρήσεις στην επαρχία, κατοίκησαν στις περίφημες «αθηναϊκές πολυκατοικίες», τα νεώτερα αυτά *slums* των μικροαστών. Για τα αυθαίρετα του '50 έχουν γραφεί πολλές μελέτες, και οικονομικές, και κοινωνικές και έχουν μελετηθεί τόσο ο τρόπος παραγωγής τους όσο η εξέλιξή τους. Όπως αναφέρεται στο Γεώργιος Μ.

Εικόνα: 2.6. Φωτογραφία από διαδήλωση στη Λεωφόρο Αλεξάνδρας 1944.

Πηγή: Θάνος Ν. Στασινόπουλος, *Απόψεις για τα Προσφυγικά της Αλεξάνδρας*, Αρχιτεκτονικές Ματιές, greekarchitects.com

μεγάλη διαφορά από αυτή του Μεσοπολέμου, σε ότι αφορά την έκταση και τη διάρθρωση του αστικού ιστού. Έχει ήδη αρχίσει, όμως, η εσωτερική μετανάστευση και η ανοικοδόμηση πολυκατοικιών μετά το πέρας του εμφυλίου πολέμου.⁸¹ Σε επίπεδο νομοθεσίας θεσμοθετείται ο (ΓΟΚ) το 1955 μέσα από τον οποίο αποτυπώνεται η προώθηση του κράτους, σχετικά με την οικοδομική και ιδιωτική πρωτοβουλία, επί της ουσίας οι αλλαγές που σχετίζονται με τον ΓΟΚ αφορούν αύξηση υψών με αστικές πυκνότητες και ύψη σε οικιστικά σύνολα και όχι σε μεμονωμένα οικόπεδα που βέβαια εντάσσονται σε μια περιοχή.⁸² Όσον αφορά τον ΓΟΚ του '55 στην Αθήνα εντείνεται η οικοδομική δραστηριότητα και ουσιαστικά αναδεικνύεται η διαδικασία της αντιπαροχής, η οποία είχε κάνει την εμφάνιση της από την δέκατα του 30'. Πρόκειται για συγκεκριμένη πολιτική του κράτους, προς ικανοποίηση ιδιωτικών συμφερόντων (μικροκεφαλαιούχων), με αποτέλεσμα το διαμέρισμα και εν γένει η κατοίκηση να ανάγεται σε εμπόρευμα.

Ο οικοδομικός γιγαντισμός, που ακολούθησε την περίοδο της δικτατορίας και έπειτα μέσα από την νέα ανοικοδόμηση και τ

Σαρηγιάννης, «Παραγκουπόλεις, Ένα τυπικό καπιταλιστικό φαινόμενο», ό.π

⁸¹ Ό.π

⁸² Επιπλέον, καταργεί το ιδεατό στερεό των 50° του ΓΟΚ του '29 επιτρέποντας προεξοχές στην όψη, η οποία πλέον αποδεσμεύεται από το πλάτος του δρόμου, και μειώνει την υποχρέωση υποχώρησης των ορόφων όσο το ύψος του κτηρίου αυξάνεται. Όπως αναφέρεται στο **Χριστόφορος Π. Σακελλαρόπουλος**, Μοντέρνα αρχιτεκτονική και πολιτική της αστικής ανοικοδόμησης, Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Τομέας Πολεοδομίας Χωροταξίας, Αθήνα, 1993 σελ. 300,301,309,336

τα δημόσια έργα, συνθέτει σταδιακά την νέα «μητροπολιτική» φυσιογνωμία της Αθήνας με την δεκαετία του 80 ' να γίνεται φανερό η ανάγκη αναδιαμόρφωσης του υπολειμματικού αστικού χώρου⁸³.

Εικόνα: 2.7. Πλατεία Συντάγματος. Φωτο: Alessandro Albe, αρχές δεκαετίας '80.
Πηγή: www.lifo.gr

⁸³ Ενώ σε όλο το έντονο μεταπολεμικό οικοδομικό αναβρασμό του '60 δεν πραγματοποιείται η συζήτηση για τον αστικό δημόσιο χώρο, το πέραςμα στη μεταπολίτευση σηματοδοτεί μια σταδιακή αλλαγή στον τρόπο θεσμικής αντιμετώπισης των μέχρι τότε πολεοδομικών προβλημάτων της. Από τα τέλη της δεκαετίας του '70 μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του

Εικόνα: 2.8. Στάδια ανάπτυξης της Αθήνας, επεξεργασία από: Σκαριφήματα του αρχιτέκτονα – πολεοδόμου Γιώργου Κανδύλη, που δείχνουν την ιλιγγιώδη οικιστική ανάπτυξη της Αθήνας από το 1940 μέχρι το 1985.
Πηγή: greekarchitects.gr

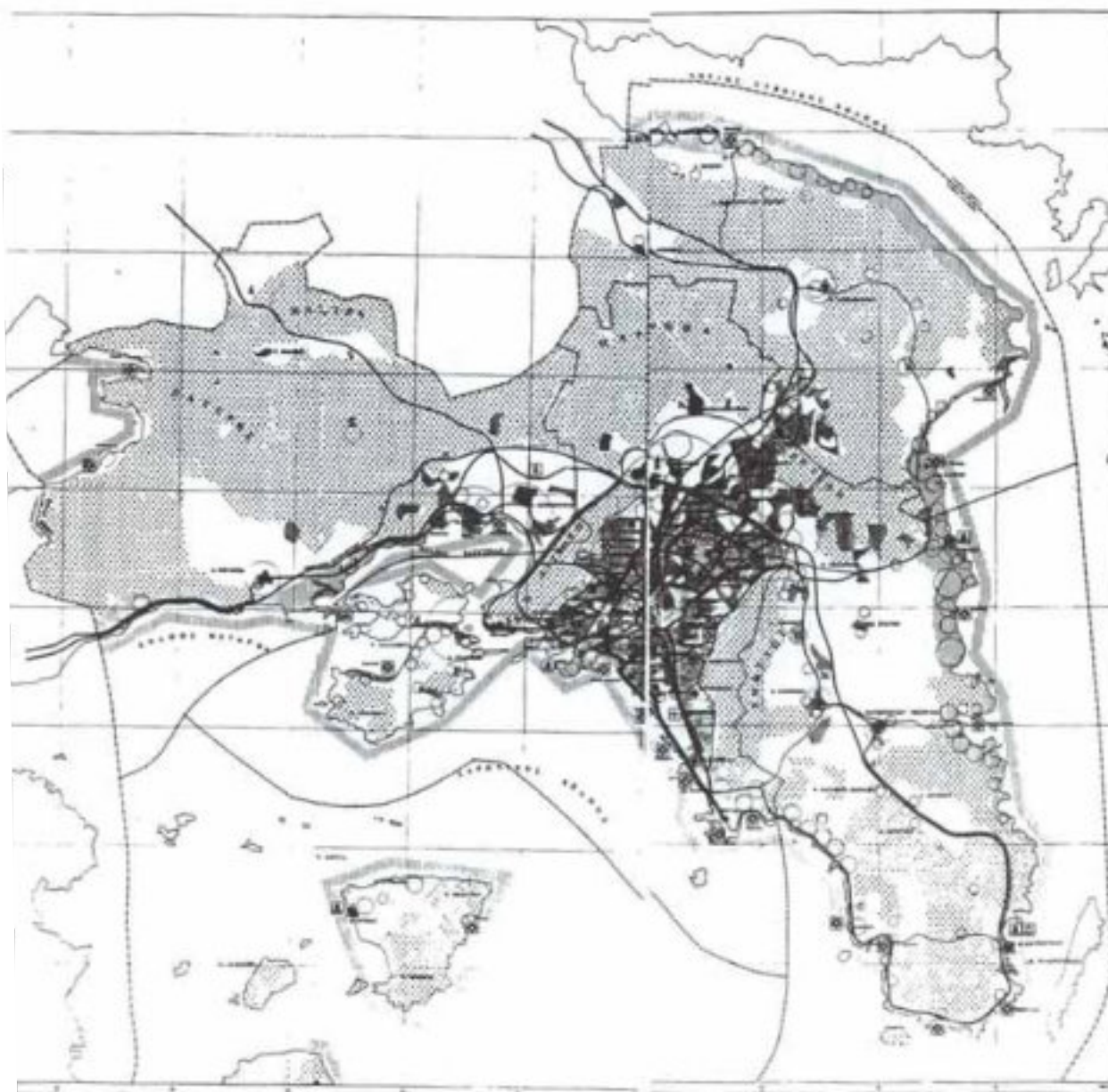
Εικόνα: 2.9. Η Αθήνα του '80. Είναι εμφανής η επέκταση της πόλης προς την periferia, με την υποβάθμιση του κέντρου να ακολουθεί, καθώς εκείνο ενσωματώνεται στον οικιστικό ιστό των πρώην προαστείων. Πηγή: Χάρτης ΓΥΣ 1982

2.2 | Πόλη και αστικά ιδεολογήματα

Μετά την αλόγιστη μεταπολεμική ανάπτυξη των Αθηνών και των χωρικών ζητημάτων που προέκυψαν από θεσμικής πλευράς, έρχονται η επιχείρηση Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης (ΕΠΑ), και το Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθηνών (ΡΣΑ) του 1985, προκειμένου να αποκλιμακώσουν την κατάσταση με βασικό στόχο την απογιγάντωση της πόλης, την διαμόρφωση και ανάδειξη του δημόσιου χώρου και εν γένει την κάλυψη κοινωνικών και περιβαλλοντικών αναγκών. Ξεκινάει λοιπόν, ο δημόσιος διάλογος σχετικά με το πώς μπορεί να βελτιωθεί και να εξευρωπαϊστεί ο τρόπος ζωής στην ελληνική πρωτεύουσα, με κύριες θεματικές την αναζωογόνηση της γειτονιάς μέσα από: πεζοδρομήσεις, αστικές αναπλάσεις και κυρίως έρχεται στην επιφάνεια η «ανάγκη» ανάδειξης του ιστορικού κέντρου και της δημιουργίας μιας αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας στην πόλη.

Εικόνα: 2.10. Η Αθήνα από ψηλά. Φωτο: Eric S. 1989.
Πηγή: lifo.gr

Εικόνα: 2.11.Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθηνών του 1985. Διακρίνονται τα μικρά και πολλά τοπικά περιφερειακά κέντρα, τα οποία ανετράπησαν με τον Ν2525/92.
Πηγή: ΦΕΚ18 τεύχος Α της 18.2.85.

Πέραν αυτών των πολεοδομικών προθέσεων βέβαια και αυτών των στρατηγικών, το κέντρο σε εκείνη την περίοδο δεν αλλάζει. Πέραν των στρατηγικών αποκέντρωσης και μέτριας ανάπτυξης του ΡΣΑ του 85', στα τέλη της δεκαετίας αρχίζει να διαφαίνεται μια τάση απαξίωσης των πολεοδομικών κατευθύνσεων, όχι προς όφελος του αρχιτεκτονήματος και του δημόσιου χώρου, αλλά προς όφελος του ιδιωτικού, με νέα φαινόμενα γιγαντισμού και περαιτέρω επέκτασης⁸⁴. Οι τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα βρίσκουν τους κατοίκους εναρμονισμένους με το νέο life style του καταναλωτισμού και της μαζικής κουλτούρας με αποκορύφωμα την υποβάθμιση των δημόσιων χώρων στην πόλη και την ανάπτυξη εμπορικών κέντρων και εγκαταστάσεων ιδιωτικής ψυχαγωγίας.

Στις αρχές της δεκαετίας του 90' η Αθήνα δέχεται χιλιάδες μεταναστευτικά ρεύματα συγκεκριμένα το 91' και το 97' (50.000 Αλβανοί, Βούλγαροι, Ρουμάνοι, Κούρδοι)⁸⁵ με αποτέλεσμα να προκαλείται κοινωνικό «σοκ» και η προσωπογραφία της πόλης να αλλάζει. Διαφορετικές εθνικότητες αλληλοδιαπλέκονται, με απουσία κοινών σημείων, και με την απουσία οποιασδήποτε κοινωνικής πολιτικής. Από την άλλη πλευρά η ίδια η τοπική κοινωνία είναι βυθισμένη στην ευμάρεια, γεγονός που εντείνει ρατσιστικές ξενοφοβικές τάσεις και πρακτικές. Η συγκεκριμένη κοινωνική αντίφαση σχετίζεται με την απομάκρυνση των εντόπιων χρηστών από το κέντρο της πόλης και από τους Ιστορικούς χώρους. Ταυτόχρονα επενδύσεις και επιχειρήσεις μεταφέρονται στον άξονα Βορρά

⁸⁴ Κρίστη Πετροπούλου, Αθήνα, (Μητροπολιτική περιοχή), Εκδόσεις Γ. Αξιωτέλλης & Σια ΕΠΕ, Αθήνα, 2005, σελ. 48

⁸⁵ Δεληθανάση Μαρία, «Τα είκοσι χρόνια που άλλαξαν τη χώρα», (εφημ.): Καθημερινή, 30/01/11, πηγή: <https://www.kathimerini.gr/politics/417423/ta-eikosi-chronia-poy-allaxan-ti-chora/>, τελευταία επίσκεψη: 23/08/2020

Εικόνα: 2.12. Επιδρομή των διάφορων «ειδικών» δυνάμεων σε καταυλισμό τσιγγάνων.
Πηγή: Eurokinissi. δημ. στον Ριζοσπάστη 16.6.1998

Νότου με αποτέλεσμα η πόλη να υφίσταται μια τύπου αποκέντρωση.

Η Αθήνα παύει να ανήκει στον κάτοικο και η συμβολή του στη ζωή της πόλης είναι μηδενική έως αρνητική.⁸⁶ Το φαινόμενο της εγκατάλειψης του κέντρου ενισχύεται από το γεγονός ότι οι πολυεθνικές εταιρίες μεταφέρουν τις έδρες τους εκτός κέντρου, στο πλαίσιο της αποκέντρωσης της Αθήνας.

Την ίδια δεκαετία, πέραν της επείγουσας ανάθεσης της χώρας ενός μείζονος ζητήματος όπως το μεταναστευτικό, η Αθήνα ανακηρύσσεται οικοδόσποινα των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004⁸⁷ και από εκεί ξεκινά το αστικό ιδεολόγημα περί αναβίωσης της Μεγάλης Ιδέας.⁸⁸

⁸⁶ Μουτσόπουλος Θανάσης, ό.π σελ. 91

⁸⁷ Η ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων το 1996 υπήρξε η αφορμή και ταυτόχρονα η δικαιολόγηση για την εντατικοποίηση της παραγωγής των έργων αυτών και για την επιτάχυνση της εφαρμογής νεοφιλελεύθερων εργασιακών πρακτικών στον κατασκευαστικό κλάδο, τον μεγαλύτερο κλάδο της ελληνικής οικονομίας και έναν κλάδο που παρουσίαζε σημαντικά ποσοστά συνδικαλισμένων εργατών. Η επιτάχυνση της παραγωγής, με τη δικαιολογία ότι «πρέπει να προλάβουμε τους αγώνες», οδήγησε από τη μια σε ακραία συγκέντρωση του κατασκευαστικού κεφαλαίου και τελικά στην κατάρρευσή του. Όπως αναφέρεται στο **Συλλογικό**, «Αθήνα 2004: χτίζοντας την Αθήνα της κρίσης», Κομπρεσέρ, τ.4, Αθήνα, 2012, πηγή : <https://kompreser.espiablogs.net/2012/08/21/athens-2004-building-the-city-of-crisis/>, τελευταία επίσκεψη : 24/09/2020, βλ. **Ανέστης Ταρπάγκος**, Τεχνικές κατασκευές: Από τη «χρυσή δεκαετία» (1995-2004) στην κρίση υπερσυσσώρευσης (2004-2008) και στην κατάρρευση (2008-2010) *Θέσεις*, τ. 113, 10-11/2010

⁸⁸ Το όραμα της ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας είχε μακρά προϊστορία στη δημόσια συζήτηση και ωρίμασε σαν ιδέα τη δεκαετία του '90, όταν η πρωτεύουσα αναζητούσε διεξόδους από την πολύπλευρη κρίση της. Η ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων επιτάχυνε τις εξελίξεις και δύο μόλις μήνες μετά την ανάθεση της διοργάνωσης στην Αθήνα ιδρύθηκε η Εταιρεία Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας. Αντικείμενο του νεοσύστατου οργανισμού ήταν μια σειρά έργων για την ανάδειξη των μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων του Ιστορικού Κέντρου της Αθήνας και τη σύνδεσή τους, καθώς και εστιασμένες παρεμβάσεις με στόχο την ανάπλαση του Ιστορικού Κέντρου της πόλης.

Οι δύο βασικές κατηγορίες «ολυμπιακών έργων» της μητροπολιτικής περιοχής της Αθήνας ήταν οι μεταφορικές υποδομές και οι αθλητικές και συνοδές εγκαταστάσεις στους 12 ολυμπιακούς πόλους. Οι μεταφορικές υποδομές, για την κυκλοφορία κεφαλαίου, εργασίας και εμπορευμάτων βελτίωσαν σε σημαντικό βαθμό τη λειτουργικότητά της, χωρίς όμως τα οφέλη να φτάνουν σε όλους τους κατοίκους. Ενδεικτικά, το δίκτυο του υπόγειου σιδηροδρόμου, σχεδιασμένο καθώς ήταν να συνδέει τις ολυμπιακές εγκαταστάσεις, δεν εξυπηρετεί μέχρι και σήμερα τις περισσότερο πολυπληθείς, υποβαθμισμένες περιοχές χαμηλού εισοδήματος των δυτικών συνοικιών της πόλης⁸⁹

Η νέα χιλιετία βρίσκει την πρωτεύουσα σε ένα μεγάλο αχανές εργοτάξιο με τα ολυμπιακά έργα ανεκμετάλλευτα ,και εξ ου γίνονται στρατηγικές εκμετάλλευσης της γης και επανέρχεται το όραμα και η ανάγκη εκμετάλλευσης του δημόσιου χώρου, μέσα από σημειακές αναπλάσεις. Οδηγός για την συγκρότηση των πλάνων των αναπλάσεων είναι κυρίαρχα και εμφανώς, η προώθηση ιδιωτικών συμφερόντων με την υποβάθμιση του δημόσιου συμφέροντος. Βασικός στόχος είναι η μητροπολιτικοποίηση της Αθήνας και η τουριστική εκμετάλλευση της , με απουσία οποιουδήποτε πλάνου για βελτίωση της ζωής των κατοίκων της. Σε αρχιτεκτονικό επίπεδο, στην πόλη πέραν του Μουσείου της Ακρόπολης και των έργων του Calatrava, εκλείπουν μελέτες που να

Όπως αναφέρεται στο **Δημήτρης Ρηγόπουλος**, *Πολιτισμός, Αντιπαράθεσις*, (εφημ.): Η Καθημερινή, 17/05/ 2008, πηγή: <https://www.kathimerini.gr/culture/322446/antiparatheseis-2/>, τελευταία επίσκεψη : 23/08/2020

⁸⁹ **Ελένη Πορτάλιου**, *Ολυμπιακοί αγώνες 2004 στην Αθήνα, Νεοφιλελεύθερες πολιτικές και κοινωνικές αντιστάσεις*, ανακίνωση διάλεξης στο πλαίσιο του μαθήματος: *Η πόλη ως κοινωνικό έργο, αντικείμενο και πεδίο πολιτικής: Αστικά κοινωνικά κινήματα*, ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονική Σχεδιασμός του Χώρου, Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2009

πραγματοποιούν το «μεγάλο» όραμα ή που να προσελκύουν επισκέπτες. Ακόμα και με την υλοποίηση των όποιων αναπλάσεων στο κέντρο της Αθήνας, η ίδια δεν αποκτάει μια σαφή, μητροπολιτική ταυτότητα.

Σε αυτήν την φάση τα έργα που πραγματοποιούνται χαρακτηρίζονται από εν κρυπτώ διαδικασίες με την απουσία ή παράκαμψη πολλές φορές την συμμετοχή αρχιτεκτονικών μελετών, γεγονός που αποτυπώνεται μέσα από αντιδράσεις. Πρόκειται για αναπλάσεις πλατειών οι οποίες πραγματοποιούνται χωρίς στρατηγική χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι αναπλάσεις στις πλατείες Ομονοίας, Συντάγματος, Κουμουνδούρου και Μοναστηρακίου, η οποία υπολειπόταν της αρχικής μελέτης της.⁹⁰

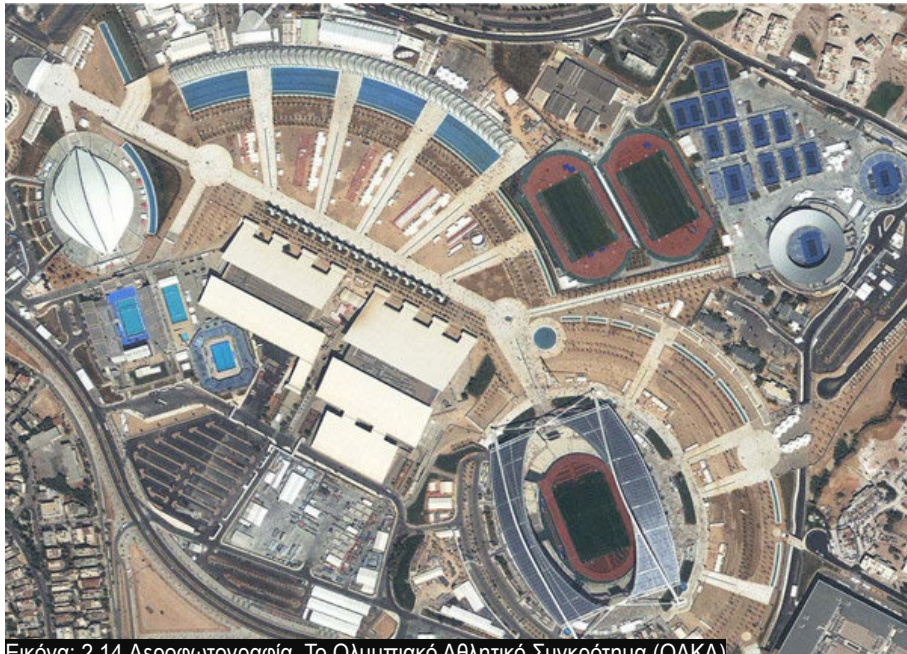
Οι Ολυμπιακοί Αγώνες «Αθήνα 2004» έδρασαν ως ξαφνική ρήξη στην αργή μεταπολεμική εξελικτική πορεία της Αθήνας, εμβληματικού παραδείγματος της σύγχρονης ελληνικής πόλης. Η αδιαπραγμάτευτη απαίτηση ταχείας και ανεμπόδιστης άφιξης, {...} έκανε απαραίτητη την κατασκευή

⁹⁰ «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες επέκτειναν την εμπορευματοποίηση του χώρου και την πρωτοκαθεδρία των ιδιωτών επενδυτών, οι οποίοι, όμως, δεν διαθέτουν ίδια κεφάλαια αλλά απομυζούν δημόσιους πόρους σε γη και χρήμα. Είναι χαρακτηριστικό και προκλητικό το ότι 15 Ολυμπιακοί Πόλοι, οι 12 εντός Αττικής (Ολυμπιακός Πόλος Φαλήρου, Ολυμπιακό Κέντρο Ιστιοπλοΐας Αγίου Κοσμά, Ολυμπιακός Πόλος Ελληνικού, Ολυμπιακό Κέντρο Γουδί, Ολυμπιακό Κέντρο Γαλασίου, Ολυμπιακό Κέντρο Νίκαιας, Ολυμπιακό Κέντρο Άνω Λιοσίων, Ολυμπιακό Κωπηλατοδρόμιο στο Σχινιά, Ολυμπιακό Ιππικό Κέντρο Μαρκόπουλου, Ολυμπιακό Σκοπευτήριο Μαρκόπουλου, Διεθνές Κέντρο Ραδιοτηλεόρασης, Κέντρο Γραπτού Τύπου) έχουν περάσει ήδη με νόμο στην Α.Ε. Ολυμπιακά Ακίνητα και έχουν προχωρήσει οι διαδικασίες χαριστικής παραχώρησης σε μεγαλοεπιχειρηματίες, που προικοδοτούνται με δημόσια γη, με δικαίωμα νέας δόμησης για εμπορικές και άλλες χρήσεις καθώς και με ένα ιδιότυπο καθεστώς *laissez faire* ως προς τους όρους λειτουργίας αυτών των περιοχών. Οι νόμιμοι δικαιούχοι, δηλ. οι πολίτες που κατέβαλαν και καταβάλλουν το αντίτιμο των επενδύσεων, δεν δικαιούνται ελεύθερη πρόσβαση στις εγκαταστάσεις». Όπως αναφέρεται στο **Ελένη Πορτάλιου, ό.π**

ενός νέου διεθνούς αεροδρομίου χωροθετημένου στα Σπάτα –εκτός του οικοδομικά κορεσμένο λεκανοπεδίου– και ενός εκτεταμένου δικτύου κυκλοφορίας που «περίδεσε» την πόλη με χιλιόμετρα δικτύων αυτοκινητοδρόμων, μετρό, προαστιακού σιδηρόδρομου και τραμ. Είναι φανερό πως οι Αγώνες έθεσαν σε εκκίνηση τη δημιουργία ενός νέου αστικού τοπίου στην Αττική το οποίο είναι προϊόν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, των δύο αντιθετικών καταστάσεων που χαρακτηρίζουν τις σύγχρονες μεταπόλεις: δικτυακή υποδομή με κόμβους-σημεία αναφοράς και επαναλαμβανόμενη, χαλαρή, διάχυτη και διαρκώς εξαπλούμενη στρώση του κτισμένου.⁹¹ Το νέο ανομοιογενές τοπίο της πόλης προέκυψε όπως αναλύθηκε μέσα από διεργασίες αστικής ανάπτυξης προς την κατεύθυνση η πόλη να γίνει περισσότερο ελκυστική και να επιχειρηματικά αξιοποιήσιμη.

Ο ιστορικός και πολιτισμικός της πλούτος έχει αξιοποιηθεί με σκοπό το κέρδος και την τουριστική απεύθυνση, γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με την ιδιότυπη ταυτότητα που απέκτησε η πόλη από την πρόσφατη συγκρότηση της (1830). Το νέο κατασκευασμένο τοπίο της αθηναϊκής διάχυτης, πλέον πόλης, τείνει να ακολουθήσει τα δεδομένα και τις προϋποθέσεις της σύγχρονης παγκόσμιας πόλης αλλά η αστική πραγματικότητα δείχνει πως κάτι τέτοιο δεν έχει επιτευχθεί.

⁹¹ Γιάννης Αίσωπος, «Η διάχυτη πόλη», ό.π, σελ 112,113

Εικόνα: 2.14.Αεροφωτογραφία, Το Ολυμπιακό Αθλητικό Συγκρότημα (ΟΑΚΑ) (ΔήμοςΑμαρουσίου). Πηγή: athenssocialatlas.gr

Εικόνα: 2.15.Κοινωνικές και πολιτικές αντιστάσεις την περίοδο διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων.Πηγή: Συλλογικό, «Αθήνα 2004: χτίζοντας την Αθήνα της κρίσης», Κομπρεσέρ,τ.4, Αθήνα,2012,

Εικόνα: 2.16.Το κανόνε κανιά στο Ελληνικό, αναξιοποίητο μετά απο 10 χρόνια απο την διαξαγωγή των αγώνων.Φωτογρ.Enri Canaj,2014. Πηγή: kathimerini.gr

2.3|Η Αθήνα σε κρίση και η πολεοδομική εξέλιξη

Λίγα χρόνια μετά την διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων το αστικό τοπίο της Αθήνας είναι εμφανώς παρηκμασμένο. Οι κεντρικές συνοικίες του κέντρου είναι μεταλλαγμένες και νέες επιχειρηματικές δραστηριότητες στο κέντρο αστικού ενδιαφέροντος ανθίζουν σε περιοχές του κέντρου, όπως είναι το Μεταξουργείο και το Γκάζι. Μετά τους ολυμπιακούς αγώνες οι επενδυτές ανακαλύπτουν το κέντρο. Η συνθήκη αλλάζει. Ξεκινάει η τάση των lofts κυρίως από μποέμ τύπους που είχαν επηρεαστεί από άλλες πόλεις κυρίως Λονδίνο Νέα Υόρκη. {...}Αρκετοί επενδυτές ξεκίνησαν να αγοράζουν στο κέντρο πίσω από την Ομόνοια αλλά και στην περιοχή του Μεταξουργείου μεταφέροντας εδώ μία τακτική από άλλες

Εικόνα: 2.17.Δημοσίευμα του τύπου με πίνακα τιμών γης σε «αναπτυσσόμενες» και εμπορικές περιοχές αξόνων κυκλοφορίας της πόλης. Πηγή: Γ. Μ. Σαρηγιάννης, Εξέλιξη- Πολεοδομία- Μεταφορές,Αθήνα 1830-2000,σελ. 108

Ευρωπαϊκές πόλεις.⁹² Οι αντιθέσεις είναι έντονες και η πόλη μετασχηματίζεται επικίνδυνα.

Το 2007 ξεκάνει το Athens Remap στην πόλη. Το «Remap Athens» είναι μια ετήσια έκθεση τέχνης, η οποία έχει πραγματοποιηθεί τέσσερις φορές από το 2007 και μετά. Πραγματοποιήθηκε το Σεπτέμβριο του 2013 σε δημόσιους και ιδιωτικούς αστικούς χώρους, στις κεντρικές περιοχές του Κεραμικού και του Μεταξουργείου.⁹³ Έχουν γραφτεί αρκετές κριτικές για τις επιπτώσεις της διεξαγωγής του Athens Remap σε σχέση με τον εκτοπισμό των κατοίκων των περιοχών του Κεραμικού και του Μεταξουργείου και για την μετέπειτα αστική μεταλλαγή των περιοχών, σε επίπεδο αλλαγής αξίας χρήσεων γης. Στον αντίποδα του δημόσιο διαλόγου περί μετάλλαξης των γειτονιών της Αθήνας από το 2007 ξεκινούν

⁹² Υπήρξε μία τάση για πολυτελή διαμερίσματα και lofts, ανακαινισμένες μονοκατοικίες (αρκετές ήδη έχουν αγοραστεί και κατοικούνται στην περιοχή του Κεραμικού) και οι τιμές τους κινήθηκαν σε αυτά τα επίπεδα (ΓΕΚ). Η τάση ήταν να εκτοπιστούν οι τοπικές αδύναμες κοινότητες κάτι το οποίο συμβαίνει, όχι όμως τόσο εύκολα καθώς άλλα προβλήματα αναδύονται. (...) Όπως αναφέρεται στο **Ελένη Τζιρτζιλάκη, Γεωργία Αλεξανδρή, Στέφανος Χανδέλης, «Το κέντρο της Αθήνας και ο Μετασχηματισμός του, Πώς η τέχνη μπορεί να συμβάλει;», μελέτη που δημοσιεύτηκε στο: Δίκτυο Νομαδική Αρχιτεκτονική, 22/01/2010, σελ. 3, πηγή: <https://nomadikiarxitektoniki.net/texts/t>, τελευταία επίσκεψη: 2/09/2020**

⁹³ Σύμφωνα με τα λεγόμενά τους, «το ReMap, που ξεκίνησε το 2007, είναι «μια διεθνής διοργάνωση σύγχρονης τέχνης που έχει καταστεί γνωστή για τη συμμετοχική της φύση, φιλοξενώντας ένα μοναδικό συνδυασμό project από καταξιωμένους και «πρωτοεμφανιζόμενους» -καλλιτέχνες, εφόρους μουσείων, θεσμούς και γκαλερί από όλο τον κόσμο- τα οποία παρουσιάζονται εντός του υπάρχοντος αστικού πλαισίου δωρεάν για τους επισκέπτες της». ⁹³ Όπως αναφέρεται στο: <http://remapkm.org/4/> τελευταία επίσκεψη: 23/08/2020

να δημοσιεύονται άρθρα τα οποία χαρακτηρίζουν περιοχές της Αθήνας ως γκέτο μεταναστών και κέντρων ανομίας.⁹⁴ Είναι φανερό ότι η μετά ολυμπιακή «χρεοκοπία» αποτυπώθηκε πέρα από το κοινωνικό πεδίο και στο αστικό τοπίο, αναδεικνύοντας τις κοινωνικές αντιφάσεις που συγκροτούν τους πληθυσμούς της πόλης. Το καθεστώς της μικροϊδιοκτησίας στην Αθήνα ενισχύεται με μηχανισμούς ημιιδιωτικής πρωτοβουλίας με την «διακριτική», στήριξη του Κράτους, γεγονός το οποίο φέρνει στην επιφάνεια προβληματισμούς σχετικά με τις επιπτώσεις των αστικών μεταλλαγών, που προκύπτουν σε περιοχές καθώς το ιδιωτικό κεφάλαιο έρχεται πρώτο σε προτεραιότητα.

2008 Δεκέμβρης –πόλη που καίγεται λουλούδι που «ανθίζει»;

Η ανεξέλεγκτη ανομία που επέφερε η αστυνομική βία τον Δεκέμβριο του 08' εξέπληξε τους περισσότερους παρατηρητές. Οι τελευταίες αναμνήσεις από την μεταολυμπιακή αίγλη εξαφανίστηκαν εν μια νυκτί.⁹⁵ Η περίοδος εκείνη αποτέλεσε

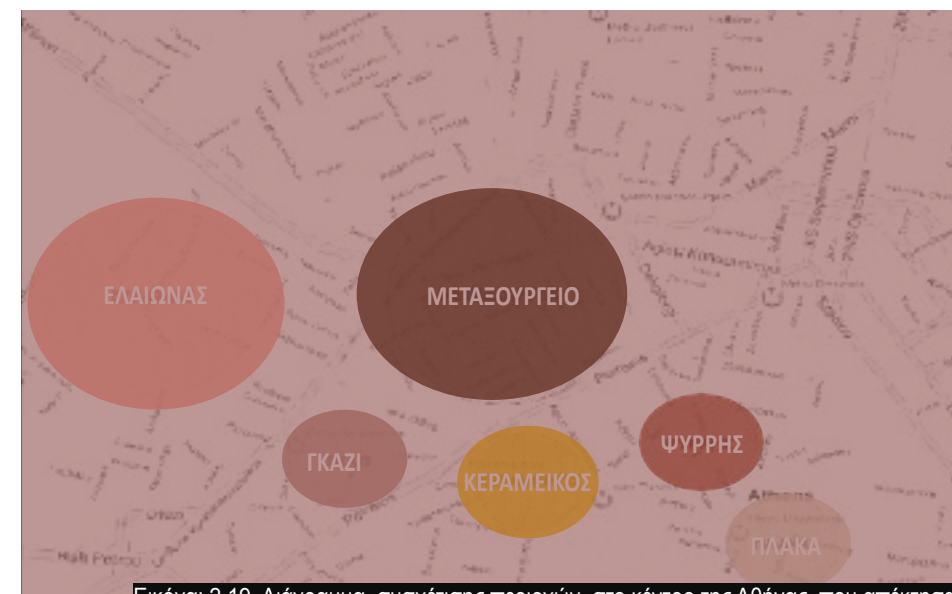
⁹⁴ Η κυρίαρχη αφήγηση παρουσίαζε συγκεκριμένες γειτονιές, αλλά και το κέντρο της Αθήνας εν γένει, ως γκέτο που κυριαρχείται από χιλιάδες μετανάστες με ανεξέλεγκτες συμμορίες και εγκληματικότητα, υποβαθμισμένο, εγκαταλειμμένο και, ενίοτε, ως απειλή για την υγεία όσων μένουν εκεί. Ως ένας τόπος στον οποίο οι «ντόπιοι» δεν μπορούν «να βγουν από τα σπίτια τους», που «ακόμη και η αστυνομία δεν μπορεί να εισέλθει». Παράλληλα με το «καθεστώς αλήθειας» του «γκέτο» του κέντρου, ολοένα και περισσότερες φωνές στα ΜΜΕ απαιτούν τη λήψη μέτρων. Όπως αναφέρεται στο: **Πέννυ (Παναγιώτα) Κουτρολίκου, «Τακτικές διακυβέρνησης διαπλεκόμενων κρίσεων στο κέντρο της Αθήνας» Urban Conflicts, ανακοίνωση στο Εργαστήριο- συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη, Θεσσαλονίκη, 2015, σελ. 121**

⁹⁵ **Θανάσης Μουτσόπουλος, «Η τέχνη στα χρόνια του ΠΑ.ΣΟ.Κ : η άνοδος και η πτώση του φαινομένου του life style», στο: Συλλογικό, Αντί-**

μια κομβική φάση αφύπνισης για την ελληνική κοινωνία καθώς η ψευδαίσθηση της προ-ολυμπιακής ευμάρειας έχει γκρεμιστεί και τα πρώτα ζητήματα της οικονομικής κρίσης έρχονται στην επιφάνεια. Φυσιολογικά ο αστικός ιστός της πόλης τα χρόνια που ακολούθησαν από τους αγώνες βρίσκεται εντόνως αποκεντρωμένος με πολλές δημόσιες και π υπηρεσίες μετεγκαθίστανται περιφερειακά και ταυτόχρονα, η συμμετοχή της πολιτείας και του κράτους σχετικά με την επίλυση της κεντρικής κρίσης της πόλης είναι τουλάχιστον διεκπεραιωτική έως και ανύπαρκτη.

Πέραν της οικονομικής χρεωκοπίας, στα χρόνια που έρχονται μετά το 08' έρχεται και η οικονομική χρεωκοπία, η πόλη βρίσκεται ερημωμένη και παρηκμασμένη. Κατά την προοπτική του πρώτου μνημονίου το 2011, συγκροτείται κύμα αντιδράσεων και αναπτύσσεται μια περίοδος που δρα με διττό ρόλο στο κέντρο της Αθήνας όπως την περίοδο του 08'. Χιλιάδες άτομα συγκεντρώνονται στις πλατειές στο πλαίσιο οικονομικών και κοινωνικών διεκδικήσεων, μέσα από τις κοινωνικές εκδηλώσεις προκύπτουν βανδαλισμοί στην πόλη και ταυτόχρονα ο δημόσιος χώρος επανανοηματοδοτείται, μέσα από κινήματα που δομούνται σχετιζόμενα με το δικαίωμα στην πόλη και το δημόσιο χώρο.

κουλούρα, Η ανάδυση ενός νέου κοινωνικού υποκειμένου μετά το 1980, εκδ. Ιδιομορφή, Σπάρτη, 2012, σελ 83

Εικόνα: 2.19. Διάγραμμα συσχέτισης περιοχών στο κέντρο της Αθήνας, που απέκτησαν εμπορική-ψυχαγωγική φυσιογνωμία μετά την διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων. Πηγή: Προσωπική επεξεργασία.

Εικόνα: 2.20. Μετά τα δακρύγοντα ο χορός της χαράς, «αγανακτισμένοι», Πλατεία Συντάγματος, 2011. Πηγή: Ελένη Πορτάλιου, Κοινωνικές και χωρικές ανατροπές στην Αθήνα της κρίσης, Αρχείο Ενθεμάτων 2010-2016, enthemata.wordpress.com

3_Athens is the new Berlin, περί αφηγήματος

Εικόνα: 3.1. Αυτοκόλλητο δρόμου στη Βασιλίσσης Σοφίας στην Αθήνα, φωτογρ. Δήμητρα Μπελερή, 2020, με σύνθημα: «Athens is the new Berlin».
Πηγή: προσωπικό αρχείο

Ο κύριος κορμός των ερωτημάτων της εργασίας στηρίχθηκε πάνω στην **συχνή και συντονισμένη κατά καιρούς αναφορά του αφηγήματος** ότι η Αθήνα είναι το νέο Βερολίνο, κυρίως από τα την διεθνή και εγχώρια αρθογραφία-tourist guide, που στηρίζουν ή συσχετίζονται με αυτό το αφήγημα. Μια άμεση επίπτωση του αφηγήματος είναι η περεταίρω εναλλακτική τουριστικοποίηση της πόλης σε συνδυασμό με την εγκατάσταση και την διάνθιση επιχειρήσεων που σχετίζονται με το καλλιτεχνικό και real estate πεδίο. Αυτές οι στρατηγικές τείνουν να στηρίζουν την εκδοχή του αφηγήματος, ενώ από την άλλη στον δημόσιο διάλογο αναπτύσσονται αντεπιχειρήματα για το κατά πόσο ισχύει το αφήγημα ή αν τελικά είναι «κατάρρα ή ευχή» η Αθήνα να μοιάσει στο Βερολίνο.

Προκειμένου να γίνουν κατανοητά τα επιχειρήματα στήριξης ή μη του αφηγήματος στην συνέχεια του κεφαλαίου θα γίνει μια συνοπτική ανάλυση των αστικών μετασχηματισμών που υπέστη το Βερολίνο τις δεκαετίες του 80' και του 90' σε αντιδιαστολή με τις μεταλλαγές που υπέστη η Αθήνα, οι οποίες την καθιστούν ορισμένες φορές **εξωτική**.

3.1 | Από το βερολινέζικο γίνεσθαι, στην ανακάλυψη της εξωτικότητας της Αθήνας

Το Βερολίνο αναμφίβολα έχει καταφέρει να κατασκευάσει μια **ταυτότητα ισχυρή**, έναν μύθο ίσως, για την **αντισυμβατικότητα** του, ως μια **πόλη αντίθεση** παρά την θέση της στο κέντρο της ευρωπαϊκής εξουσίας. «Φτωχή αλλά σέξι

πρωτεύουσα (..) Είναι ίσως ένα εξαιρετικό παράδειγμα αυτοπροβολής και προώθησης πέραν του απλού τουριστικού marketing, πείθοντας παλιούς και επίδοξους κατοίκους πως είναι ένας τόπος άπειρων δυνατοτήτων και συνεχών αλλαγών.⁹⁶ Οι συνεχείς αλλαγές στις οποίες υπόκειται το Βερολίνο είναι κατά κύριο λόγο προϊόντα υπερβάσεων μέσα από διαδικασίες κρίσεων που έχει υποστεί η πόλη τα τελευταία 30 χρόνια. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναδειχθούν οι κομβικές αστικές στρατηγικές που θέτουν την πρωτεύουσα της Γερμανίας, αφενός, εκτός του δυτικού «καθωσπρέπει» μοντέλου δυτικής μητρόπολης και αφετέρου, του πιο συγκροτημένου παραδείγματος ανασυγκρότησης μέσα από αστικές στρατηγικές.

Το Βερολίνο από την **Πτώση του τείχους** και μετά ξεκινά να ανοικοδομεί τον μητροπολιτικό του χαρακτήρα. Ένα εμφανώς μείζον θέμα είναι η υλοποίηση διαδικασιών προώθησης της συρραφής μεταξύ των δύο πόλεων (της Λ. Δ. Γ. και της Ο.Δ.Γ) και οι στρατηγικές ανάδειξης ενός νέου κέντρου της πόλης υπό την προϋπόθεση της αναίρεσης των ρηγμάτων που προήλθαν από την διαίρεση της πόλης σε ανατολικό και δυτικό Βερολίνο.⁹⁷ Όπως αναφέρει, ο Μέμος Φιλυπίδης, έπειτα από την πτώση του Τείχους, τέθηκε η προτεραιότητα της ανασυγκρότησης της πόλης και δη, η κατασκευή της «ιδανικής της ταυτότητας»⁹⁸, γεγονός που οδήγησε στο να

⁹⁶ **Θωμάς Μαλούτας, Λίλα Λεοντίδου**,ό.π

⁹⁷ **Νίκη Σαμπροβαλάκη**, Αστικές αναπλασίες, Η περίπτωση του Βερολίνου μετά την πτώση του τείχους, Διάλεξη 9ου εξαμήνου: Τομέας πολεοδομίας, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο ,Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών 2012, σελ. 92

⁹⁸ Κομβικό ρόλο για την ανασυγκρότηση της πόλης διαδραμάτισε ο πανίσχυρος και μαχητικός Hans Stimmann, ο γενικός διευθυντής (1991-

γίνει η πόλη ένα πελώριο εργοτάξιο πολεοδομικού και αρχιτεκτονικού πειραματισμού. Επί τις ουσίας ξεκινούν να εκπονούνται πλήθος πολεοδομικών επεμβάσεων σε επίπεδο αστικής κλίμακας οργανωμένα σε ένα πλαίσιο διεξαγωγής αρχιτεκτονικών διαγωνισμών, αστικών αναλύσεων προκειμένου να κατασκευαστεί η νέα φυσιογνωμία της γερμανικής πρωτεύουσας. Σε εκείνο το χρονικό πλαίσιο, η τότε γερμανική κυβέρνηση προχωράει σε φορολογικές διευκολύνσεις που αφορούν την περεταίρω αξιοποίηση κτιριακού αποθέματος μέσα από επενδυτικές διαδικασίες. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα σύμπραξης «κεφαλαίου» και πολεοδομικών χειρισμών, που έδωσε τον τόνο για την μετέπειτα πολεοδομική ανασυγκρότηση της πόλης, είναι η ανάπλαση της πλατείας Potsdamer Platz, υπό την κατεύθυνση αρχιτεκτονικού διαγωνισμού που διεξήχθη τότε. Ο ίδιος ο διαγωνισμός προκάλεσε αντιδράσεις στον δημόσιο διάλογο καθώς στην πλατεία οικοδομήθηκαν πολύ υψηλά κτήρια και συγκεντρώθηκαν έδρες πολυεθνικών εταιριών.⁹⁹

2006) της πολεοδομίας του Βερολίνου. Μπροστά στο πιεστικό ερώτημα του τρόπου της ανοικοδόμησης είχε έτοιμη την απάντηση: ότι η νέα πόλη θα έπρεπε να στηριχτεί πάνω στο Βερολίνο του 19ου αιώνα- «η δομή της πόλης λειτούργησε καλά για 250 χρόνια, άρα μπορεί να συνεχίσει να λειτουργεί με αυτόν τον τρόπο» ήταν το βασικό του απόφθεγμα. Όπως αναφέρεται στο **Μέμος Φιλυπίδης**, «Το Βερολίνο του πολιτισμού, Όταν η αρχιτεκτονική διχάζει», (εφημ.): Το Βήμα, 8 /11/ 2009,πηγή: <https://www.tovima.gr/2009/11/08/culture/otan-i-arxitektoniki-dixazei/>, τελευταία επίσκεψη : 2/09/2020

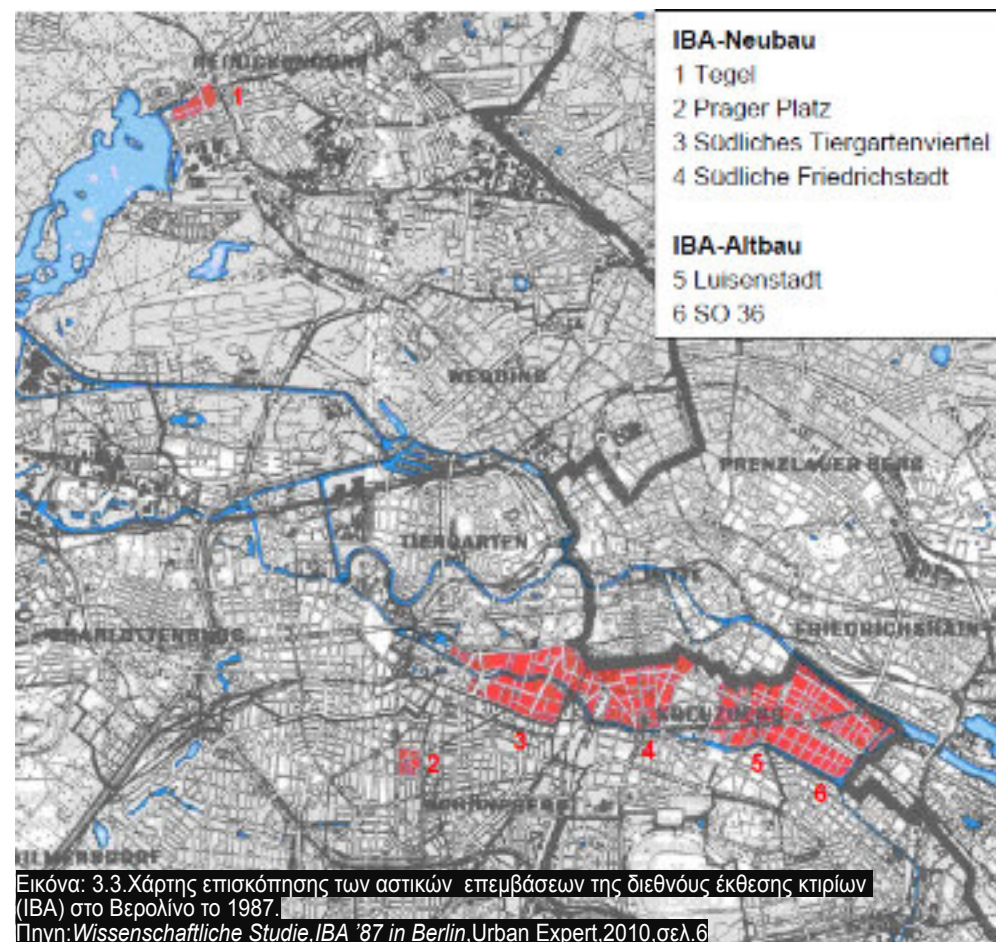
⁹⁹ Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα της επέλασης του κεφαλαίου στην πολεοδομία του Βερολίνου είναι η πλατεία Πότσνταμ και η «πόλη μέσα στην πόλη» που έχτισε εκεί η εταιρία SONY. Η πλατεία διαμορφώθηκε μετά την πτώση του Τείχους. Πριν ήταν μια τεράστια έκταση στο πλαίσιο της «νεκρής ζώνης», που υπήρχε εκατέρωθεν του τείχους. Κάτι σαν μια τεράστια αλάνα δηλαδή. Όταν διαλύθηκε το Τείχος έσπευσε η SONY και άλλες εταιρίες και κατασκεύασαν ένα πραγματικά πελώριο κτιριακό

Ακόμη και πριν την κατάρρευση του Τείχους στο Βερολίνο, τόσο ο αστικός σχεδιασμός όσο και η αρχιτεκτονική, χρησιμοποιήθηκαν συστηματικά **στην προσπάθεια αναβάθμισης της πόλης** σε μητροπολιτικό κέντρο της Ευρώπης: Στη δεκαετία του '80, αυτό έγινε στα πλαίσια του Προγράμματος IBA¹⁰⁰, το οποίο αφορούσε στην αναβίωση περιοχών κατοικίας που συμπεριλάμβαναν κτήρια και οικοδομικά τετράγωνα κατεστραμμένα από τον πόλεμο και εγκαταλειμμένα.¹⁰¹

συγκρότημα, εμπορικών χρήσεων, όλο από μέταλλο και γυαλί, με δαιδαλώδη χωροταξία, ένα «μνημειακό» οικοδόμημα του σύγχρονου καπιταλισμού, οι εμπνευστές του οποίου ήθελαν προφανώς να «εμφυσήσουν» στους Βερολινέζους, το ίδιο «δέος» που είχαν οι Νεοϋορκέζοι για τους «δίδυμους πύργους». Όπως αναφέρεται στο: **Γρηγόρης Τραγγανίδας, «ΒΕΡΟΛΙΝΟ, Πολεοδομική επέλαση»**, (εφημ.) Ριζοσπάστης, 17/03/2002, πηγή: <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=1185469>, τελευταία επίσκεψη: 23/09/2020

¹⁰⁰ Η Διεθνής Έκθεση Κτιρίων στο Βερολίνο (Γερμανικά: Internationale Bauausstellung Berlin) (IBA Berlin) ήταν ένα έργο αστικής ανανέωσης στο Δυτικό Βερολίνο της Γερμανίας. Ξεκίνησε το 1979, ολοκληρώθηκε το 1987, που αντιστοιχεί στην 750ή επέτειο από την ίδρυση του Βερολίνου. Η IBA ακολούθησε δύο ξεχωριστές στρατηγικές: «προσεκτική αστική ανανέωση» και «κριτική ανασυγκρότηση». Όπως αναφέρεται στο: https://en.wikipedia.org/wiki/International_Building_Exhibition_Berlin τελευταία επίσκεψη: 23/09/2020

¹⁰¹ Το Πρόγραμμα IBA προκήρυξε ένα μεγάλο αριθμό διεθνών διαγωνισμών για σημειακές παρεμβάσεις αστικού σχεδιασμού και αρχιτεκτονικής και έτσι, η φυσική ανάπτυξη αυτών των περιοχών συμπεριέλαβε παραδειγματικές τις διάφορες νεωτεριστικές σχεδιαστικές τάσεις της εποχής. Μετά την κατεδάφιση του τείχους το 1989 και την ανακήρυξη του Βερολίνου ως πρωτεύουσας της Γερμανίας, ακολούθησε ένα δεύτερο κύμα παρεμβάσεων αστικού σχεδιασμού που αφορούσαν στην ανάπτυξη υποβαθμισμένων περιοχών κοντά στο τείχος – Potzdamerplatz, Leipzigerplatz, Friedrichstrasse, Alexanderplatz (Kapitzki, 1996). Ο φυσικός επανασχεδιασμός του αστικού χώρου ήταν πάλι προϊόν

Σήμερα, η εντεινόμενη δραστηριότητα αυτών των περιοχών βάσει ποιοτικού επανασχεδιασμού του χώρου, τις μετατρέπει σταδιακά σε περιοχές κατοικίας υψηλών εισοδημάτων καθώς και σε επιχειρηματικά κέντρα ιδιαίτερης προβολής, συμβάλλοντας καθοριστικά στην ανάδειξη του Βερολίνου ως μητροπολιτικού κέντρου της Ευρώπης.¹⁰²

Επί της ουσίας, οι σύγχρονες αστικές μεταλλαγές που έχει υποστεί το Βερολίνο, τις τελευταίες δεκαετίες όπως αναλύθηκε παραπάνω, φαίνεται να συσχετίζονται κυρίως με την πτώση του Τείχους (ουσιαστικά με την «ένωση» των δύο Γερμανιών το 1991, γεγονός που οδήγησε σε ένα τεράστιο επενδυτικό πεδίο την πόλη) καθώς επίσης αυτή η συνθήκη σχετίζεται και με το χαμηλό ποσοστό ιδιοκατοίκησης, γεγονός που διευκολύνει την κινητικότητα για εξεύρεση κατοικίας.¹⁰³ Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι πλήθος των αστικών μεταλλαγών που προέκυψαν στο Βερολίνο απαντώνται συχνά και ως διαδικασίες εξευγενισμού οι οποίες υλοποιήθηκαν με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά σε σχέση με τον πρωταρχικό ορισμό του φαινομένου. Εν τούτοις το «βερολινέζικο» gentrification έχει συσχετιστεί και έχει αναλυθεί στο δημόσιο διάλογο σε σχέση με τα δύο ετεροχρονισμένα κινήματα των καταλήψεων στην πόλη και με τις φάσεις αστικής εξυγίανσης όπου έγιναν μαζικές

διεθνών διαγωνισμών με συμμετοχή πολυεθνικών κατασκευαστικών εταιρειών σε συνεργασία με μεγάλα ονόματα αρχιτεκτόνων. Όπως αναφέρεται στο **Άσπα Γοσποδίνη**, ό.π σελ 4

¹⁰² Ό.π, βλ.: **Paul Josef, Heinrich Klotz (Hrsg.), Internationale Bauausstellung Berlin 1987. Beispiele einer neuen Architektur**, Deutsches Architekturmuseum, 1986

¹⁰³ **Συλογιστικό**, «Welcome to Gentrification», Μπροσούρα: Μπάσταρδες με μνήμη, Θεσσαλονίκη, 6/2015, σελ. 7-8, πηγή : <http://bastards.espivblogs.net/>, τελευταία επίσκεψη: 30/09/2020

εκκενώσεις καταλήψεων στέγης¹⁰⁴. (Η πρώτη φάση αναπτύχθηκε την δεκαετία του 1970 και η δεύτερη το 90') . Σχετικά με τις διαστάσεις που έχουν λάβει οι διαδικασίες εξευγενισμού στην περιοχή του Βερολίνου και συγκεκριμένα στην περιοχή *Prenzlauer Berg* έχουν αναφερθεί οι M. Bernt και A. Holm, θεωρώντας πως οι διαδικασίες αστικής ανανέωσης υπό την μορφή του εξευγενισμού διαμορφώθηκαν από τις επιτόπιες συνθήκες . Υποστηρίζουν ότι στη συγκεκριμένη περιοχή η διαδικασία του «εξευγενισμού» είναι διάσπαρτη και ξεκίνησε κυρίως με αφορμή των κρατικών επιδοτήσεων που δόθηκαν κατά τη δεκαετία του 1990 για την αναπαλαίωση των κατοικιών. Όμως λόγω του ιδιαίτερου θεσμικού πλαισίου, ενώ οι παλιοί ενοικιαστές προστατεύονται αρκετά από τις αυξήσεις των ενοικίων, οι νέοι κάτοικοι δεν μπορούν να τις διαπραγματευτούν καθόλου. Συνεπακόλουθα, εμφανίζεται μια ιδιόμορφη κατάσταση συγκατοίκησης εξευγενιστών-νέων

¹⁰⁴ Η κρίση του πολεοδομικού σχεδιασμού της φορντιστικής πόλης στα τέλη της δεκαετίας του 1970 προκάλεσε το κίνημα των «καταλήψεων συντήρησης» (*rehab squatting - Instandbesetzung*), το οποίο συνέβαλε σημαντικά στη θεσμοποίηση της «ήπιας - προσεκτικής αστικής ανανέωσης» (*cautious urban renewal - behutsame Stadterneuerung*). Η δεύτερη ρήξη στην αστική – πολεοδομική ανανέωση του Βερολίνου εμφανίστηκε το 1989 και το 1990, όταν η ανάγκη αποκατάστασης όλων των περιοχών εντός της πόλης αποτέλεσε μια νέα οικονομική ευκαιρία για τους σχεδιαστές αστικής – πολεοδομικής πολιτικής. Ενώ τη δεκαετία του 1980 το κίνημα των καταλήψεων έγινε κεντρική συνθήκη και πολιτικός παράγοντας της μετάβασης στην ήπια αστική ανανέωση, τη δεκαετία του 1990 το μεγάλος έκτασης κίνημα καταλήψεων -κυρίως στα ανατολικά κομμάτια της πόλης- μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητό ως ένα ξένο στοιχείο στην εποχή της νεοφιλελεύθερης αστικής – πολεοδομικής αναδιάρθρωσης. Όπως αναφέρεται στο : **Andrej Holm, Armin Kuhn**, «Καταλήψεις και Αστική Ανανέωση: Η αλληλεπίδραση των κινήματων των καταλήψεων με τις στρατηγικές αστικής αναδιάρθρωσης στο Βερολίνο», *International Journal of Urban and Regional Research*, Wiley Blackwell, vol. 35(3), 05/2011, σελ. 644-658,

κατοίκων –με τους εν δυνάμει εκτοπισμένους– παλιούς κατοίκους.¹⁰⁵ Οι παραπάνω αστικές μεταλλαγές που είτε προέκυψαν είτε επιβλήθηκαν στην περιοχή συμπεκνώνονται στο σήμερα μέσα από την μεταμόρφωση της ίδιας της οικονομίας που από βιομηχανική έχει στηριχτεί σχεδόν αποκλειστικά σε κλάδους παροχής υπηρεσιών ή εν γένει καλλιτεχνικούς κλάδους. Η όλη αυτή συνθήκη έχει αναγάγει το Βερολίνο μετά την ανοικοδόμηση του σε βασικό τουριστικό προορισμό σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, καθιστώντας την και από τον τύπο συχνά ως την πιο « δημιουργική» πόλη.¹⁰⁶

Μια ιδιαίτερη διάσταση του αστικού τουρισμού που αναπτύσσεται στο Βερολίνο, πέραν του συμβατικού αστικού τουρισμού που κατακλύζει το κέντρο της πόλης, είναι αυτή του καλλιτεχνικού-εναλλακτικού τουρισμού που συνδέεται με επισκέψεις τουριστών σε αντιμνημεία, χώρους υποκοιλούρας, κοινωνικούς χώρους –καταλήψεις, κ.λπ. Ιδιαίτερα οι περιοχές Kreuzberg¹⁰⁷ και Neukölln¹⁰⁸ φημίζονται

¹⁰⁵ Γεωργία Αλεξανδρή, «Ανιχνεύοντας τις τάσεις του «εξευγενισμού», στο κέντρο της Αθήνας η περίπτωση του Μεταξουργείου», στο **Συλλογικό**, Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 2013, σελ. 196. Βλ.: Bernt M. & Holm A., 2005, «Is it, or is not?: The conceptualisation of gentrification and displacement and its political implications in the case of Berlin-Prenzlauer Berg», *City*, 13 (2-3), σελ. 312-324.

¹⁰⁶ Το πλέον «δημιουργικό» Βερολίνο έχει προσκαλέσει πρωτόγνωρο αριθμό αρχιτεκτόνων να δημιουργήσουν μέσα σε ένα αστικό παλίμψηστο με κτίρια μεγάλης συμβολικής σημασίας, νέα και παλαιά μουσεία, καθώς και κενές περιοχές που (ακόμη και σήμερα) προδίδουν όχι μόνο μνήμες αλλά και μια πόλη υπό διαμόρφωση. Όπως αναφέρεται στο: **Μέμος Φιλιππίδης**, ό.π

¹⁰⁷ Η περιοχή **Kreuzberg**: Βρίσκεται δίπλα στο τείχος που χώριζε τη Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας με την Ομοσπονδιακή. Μετά τον Β'ΠΠ, τα ενοίκια των κατοικιών του Kreuzberg σταθεροποιήθηκαν με νόμο, καθιστώντας μη ελκυστικές τις επενδύσεις στην περιοχή. (...)Ξεκινώντας από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, αυξήθηκε συνολικά ο αριθμός των

για τις εναλλακτικές ψυχαγωγικές ζώνες και την εσωτερική και εξωτερική τουριστική προσέλευση και έχουν συχνά συγκριθεί ή ταυτιστεί με περιοχές της πρώην βιομηχανικής ζώνης της Αθήνας όπως είναι η οδός Αθηνάς και η περιοχή του Ψυρρή.¹⁰⁹ Είναι κοινός τόπος και για τις δύο περιοχές οι

φοιτητριών, καλλιτεχνών, και μεταναστριών που κατοικούσαν στο Kreuzberg. Παράλληλα, το Kreuzberg υπήρξε το κέντρο ενός κύματος καταλήψεων και άλλων αγώνων του ανταγωνιστικού κινήματος με αποκορύφωμα τις ταραχές της Πρωτομαγιάς του 1987 στην περιοχή SO36. Με την κατάρρευση του καθεστώτος της Ανατολικής Γερμανίας ωστόσο, το Kreuzberg «επανατοποθετήθηκε» ξαφνικά στο κέντρο της πόλης. Η αξία της γης ανέβηκε και η περιοχή σταδιακά εξευγενίστηκε, ενσωματώνοντας τα εναλλακτικά στοιχεία της περιοχής. Η παρέμβαση του κράτους ήταν έντονη τόσο από πλευράς καταστολής (με κλείσιμο των καταλήψεων ή εξαναγκασμό τους σε οικονομικό συμβιβασμό με το κράτος) όσο και από πλευράς παρεμβάσεων στο δημόσιο χώρο με έργα ανάπτυξης. Όπως αναφέρεται στο **Συλλογικό**, “Welcome to gentrification”, ό.π σελ. 7-8

¹⁰⁸ Μία περιοχή στην οποία κυρίως επενδύει το μεσιτικό κεφάλαιο τα τελευταία χρόνια είναι το **Neukölln** στα νοτιοανατολικά του Βερολίνου. Χτίστηκε στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου στο πλαίσιο της ραγδαίας εξάπλωσης του Βερολίνου και υπήρξε μία από τις φτωχότερες και πιο περιθωριοποιημένες γειτονίες της πόλης κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών. Στην περιοχή ζουν περισσότεροι από 150.000 κάτοικοι και πάνω από το 50% αυτών των κατοίκων είναι μετανάστες ή παιδιά μεταναστών, με τουρκική ή αραβική καταγωγή. Εξαιτίας αυτής της σύνθεσης, η περιοχή είχε τη φήμη γκέτο. Η συνθήκη αυτή αντιστράφηκε με την μεγάλη αύξηση του πληθυσμού στο Βερολίνο που ώθησε νέους, φοιτητές και καλλιτέχνες σε αναζήτηση φτηνότερων ενοικίων έξω από τις μέχρι τότε συνηθισμένες περιοχές. Το Neukölln σταδιακά εξευγενίστηκε για να ικανοποιεί τις ανάγκες των νέων κατοίκων του και αυτή τη στιγμή, στο μεταίχμιο ακόμα του εξευγενισμού, συναντάς Τούρκικα κουρέια και καφενεία δίπλα σε κολεκτίβες και γκαλερί. Ό.π

¹⁰⁹ «Η Αθηνάς, ένας από τους κεντρικούς εμπορικούς δρόμους, είναι απλά ένας παράλληλος δρόμος μακριά από του Ψυρρή, μια πρώην υποβαθμισμένη περιοχή που κατατάσσεται κάπου μεταξύ στο Kreuzberg και Neukölln από την άποψη της ποιότητας της νυχτερινής ζωής και σήμερα προσελκύει hipsters από όλο τον κόσμο.» Όπως αναφέρεται στο: **Eva Biringer**, “Das Athen von heute ist ein bisschen wie das Berlin der 90er”, *Welt*, 11.07.2019, προσωπική μετάφραση, πηγή : <https://www.welt.de/reise/staedtereisen/article196371797/Party-in->

δυναμικές αστικές μεταλλαγές που έχουν υποστεί όπως και οι διαφορετικής προσέγγισης με, κοινωνικοί εκτοπισμοί, μέσα από διαδικασίες εξευγενισμού. Καθώς στην εργασία εξετάζεται το πώς προέκυψε το αφήγημα “Athens the New Berlin”, και ποιες είναι επιπτώσεις στον αθηναϊκό αστικό χώρο, είναι σημαντικό σε αυτό το σημείο, να αναφερθεί το γεγονός ότι και για την πόλη του Βερολίνου έχουν αναπτυχθεί αφηγήματα που αφορούν την αστική του αναγέννηση, όπως ήταν η διαφημιστική εκστρατεία με σύνθημα : “be Berlin” ή η καμπάνια: ‘The new Berlin’. Στην διαφημιστική εκστρατεία “be Berlin” δίνεται έμφαση στην αναγωγή της πόλης σε κέντρο της αλλαγής, ενώ στην δεύτερη περίπτωση το βάρος πέφτει στους ίδιους τους «Βερολινέζους».¹¹⁰ Εντέλει θα μπορούσαμε να πούμε πως οι σύγχρονες πολιτικές που εφαρμόζονται στο Βερολίνο, οι οποίες ενισχύουν την δημιουργία μιας φυσιογνωμίας δημιουργικής πόλης, στηρίζονται στο πολιτιστικό προφίλ της πόλης συμπεριλαμβανομένης και της βερολινέζικης αντικουλτούρας, αντιπροσωπεύουν ένα νέο μοντέλο αστικών τακτικών των ευρωπαϊκών μητροπόλεων, μέσα σε ένα πλαίσιο εμπορευματοποίησης και οικονομικής αξιοποίησης του πολιτιστικού κεφαλαίου, που παράγει η πόλη ακόμα και του μη συμβατικού ή περιθωριακού για τα ευρωπαϊκά κριτήρια.¹¹¹

τελευταία επίσκεψη: 23/09/2020

[Athen-Die-Akropolis-Stadt-ist-wie-das-Berlin-der-Neunziger.html](https://www.citybranding.gr/2020/07/branding-h.html)

¹¹⁰ Πρόκειται για μια πρωτοποριακή μορφή συμμετοχικού branding πόλης από τους κατοίκους της για τους κατοίκους της. Σε αντίθεση με την καμπάνια ‘The new Berlin’ η νέα εστιάζει στους ανθρώπους της πόλης ως σύμβολα και συστατικά του δημιουργούμενου brand και όχι τόσο στο κτισμένο περιβάλλον. Όπως αναφέρεται στο **Θεοφάνης Θ. Γκάτζης**, «Μάρκετινγκ/ Branding τόπου: Η περίπτωση της πόλης του Βερολίνου», ανακοίνωση στο: 14ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο: Παραγωγική Ανασυγκρότηση και Περιφερειακή Ανάπτυξη της Ελληνικής Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης (ERSA), 2016, πηγή: <https://www.citybranding.gr/2020/07/branding-h.html>, τελευταία επίσκεψη: 2/09/2020

¹¹¹ Βλ. **Claire Colomb**, ‘Staging the new Berlin, place marketing and the politics of urban reinvention post-1989’, Routledge; 1st Edition, 2011

Εικόνα: 3.6 Kreuzberg 36, το συμβολικό επίκεντρο της καταστολής, όπου η κοινωνική αντίσταση συνεχίζει να αναδύεται. Φωτογρ.: Kai-Uwe-Heinrich, 2010. Πηγή: tagesspiegel.de/

Εικόνα: 3.7 Η φήμη του Βερολίνου ως μια αποκλειστικά βιώσιμη πόλη όπου οι δημιουργικοί κάτοικοι μπορούν να νοικιάσουν με χαμηλό κόστος και εξακολουθούν να αντέχουν οικονομικά, αρχίζει να αναιρείται. Φωτογρ. Katja Hoffmann / laif / Redux, 2019. Πηγή: newyorker.com

Τα τελευταία χρόνια και ειδικότερα μετά την μεταολυμπιακή «χρεοκοπία», το διεθνές ενδιαφέρον για την Αθήνα έχει αυξηθεί. Το γεγονός αυτό αποτυπώνεται σε δεκάδες άρθρα και αναφορές για την πόλη και την επιβίωση της από την κρίση, και τους νέους κοινωνικούς συσχετισμούς που δομούνται συνδυασμένα με την ιστορική αίγλη που την περιβάλλει, «συστατικά» που για κάποιους φαντάζουν ιδιαίτερος εξωτικός και γοητευτικός.

Και υπάρχουν οι 'εναλλακτικές' αφηγήσεις, για την πόλη πέραν της κρίσης, την περιρρέουσα δημιουργικότητα παρά την υποχρηματοδότηση, την νεότητα της παρά τα γηρατειά και το brain drain, την ζωντάνια παρά την εγκατάλειψη, την ομορφιά παρά την ασχήμια. Και συχνά, αν όχι πάντα, σε αυτές της αφηγήσεις εμφανίζεται απρόσμενα το όνομα μιας άλλης πόλης: είναι η Αθήνα ενδεχομένως το νέο Βερολίνο;¹¹²

Αρχικά πριν αναλυθούν οι διστάσεις του ερωτήματος, σχετικά με τις δύο πόλεις είναι σημαντικό, να τεθούν ερωτήματα αναφορικά, με το γιατί η Αθήνα «έλαμψε» σε διεθνές επίπεδο στα χρόνια της οικονομικής κρίσης, και κυρίως τι είναι αυτό που τραβάει τα «ξένα» δυτικότροπα βλέμματα πάνω της.

Στο βιβλίο του Η σύγκρουση των πολιτισμών Samuel P. Huntington υποστηρίζει ότι οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών αυξάνονται. Στην περίπτωση της Αθήνας έχουμε από τη μια πλευρά την επίδραση του μητροπολιτικού πολιτισμού της Δυτικής Ευρώπης και των

¹¹² Θωμάς Μαλούτας, Λίλα Λεοντίδου, ό.π

*Η.Π.Α. και από την άλλη, την υποδοχή οικονομικών μεταναστών από χώρες της ανατολικής Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής -για πρώτη φορά στην ιστορία της ως πρωτεύουσας του νεοελληνικού κράτους. Επόμενο ήταν να προκληθούν μια σειρά ανακατατάξεις στην ίδια τη δομή της πόλης. Η Αθήνα είναι σήμερα μια **κοσμοπολίτικη πόλη**, εμπειρία πρωτόγνωρη.¹¹³*

Πέραν της προφανούς αναφοράς σχετικά με την κοινωνικογεωγραφική θέση της ελληνικής πρωτεύουσας και της διττής ανατολικο-δυτικής εκδοχής της, εδώ είναι σημαντικό να περιγραφούν τα σημεία που την απομακρύνουν από τα ευρωπαϊκά πρωτόκολλα των μητροπόλεων. Η εμφανής παρουσία της μικροϊδιοκτησίας και ο ασχεδίαστο υπολειμματικός δημόσιος χώρος, οι μη συγκροτημένες ζώνες χρήσεων στο κέντρο της πόλης μέχρι τα πρώτα χρόνια της οικονομικής κρίσης αποτελούσαν, μείζονα ζητήματα που ανήγαγαν την Αθήνα σε μια αφόρητη και άσχημη πόλη. Στο πλαίσιο της κοινωνικής και οικονομικής ανασυγκρότησης που επήλθε κατά τα πρώτα χρόνια της κρίσης, άρχισαν οι προβληματικές αυτές να τίθενται σε ένα νέο πλαίσιο στρατηγικών, από πλευράς κράτους και επενδυτών αλλά και από πλευράς των κατοίκων, σε ένα πλαίσιο επανοικιοποίησης του δημόσιου χώρου. Αυτή η διττή συνθήκη, η παρακμασμένη βανδαλισμένη Αθήνα, υπό τους προβολείς της Ακρόπολης, κατέληξε να γίνει ένα ιδιότυπο λογότυπο που φάνταζε δελεαστικό στον δυτικό αλλά και στον ντόπιο κόσμο. Αν μη τι

¹¹³ Ο τουρισμός την έφερνε σε επαφή με επισκέπτες απ' όλο τον κόσμο εδώ και δεκαετίες, όμως από την επιλογή της ως πρωτεύουσας του νέου ελληνικού κράτους παρέμενε σε γενικές γραμμές μια πόλη με ομοιογενή πληθυσμό, πράγμα που αλλάζει σήμερα με ταχύτατους ρυθμούς ώστε να διαφαίνεται πλέον μια πολυγλωσσία και πολυφυλετικότητα που θυμίζουν τις μητροπόλεις του δυτικού κόσμου. Όπως αναφέρεται στο **Θανάσης Μουτσόπουλος**, «Το ανεξέλεγκτο κατοικείν», σελ. 91

άλλο το lifestyle της εποχής συμβαδίζει με την αστική παρακμή της πόλης σε αντίθεση με τα 00s .

Η Αθήνα μοιράζεται αυτό το χαρακτηριστικό με το Λας Βέγκας, το Τόκιο, το Κάιρο, τη Μουμπάι, μητροπόλεις τόσο του Πρώτου όσο και του Τρίτου Κόσμου, όχι όμως με τις περισσότερες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες. Η επικράτεια των σημείων της ανάγνωσης ξεφεύγει από τις τεράστιες corporate διαφημιστικές αφίσες προϊόντων, τις πολιτικές καταχωρήσεις και τις επιγραφές των καταστημάτων και απλώνεται στην ευρηματικότητα και τη δημιουργικότητα των κατοίκων, κυρίως των νέων, πάνω σε κάθε τοίχο.¹¹⁴ Στην Αθήνα η αναγνωσιμότητα της πόλης επεκτείνεται πέρα από τις όψεις και φθάνει μέχρι τα έγκατα της Γης. Η στρωματογραφία της Αθήνας, πάνω και κάτω από το έδαφος, μοιάζει με αυτή του γνωστού ελληνικού (αλλά και άλλων γειτονικών χωρών) γλυκού, του μπακλαβά. Αρχαιότητες επικαλύπτονται από τη σύγχρονη πόλη σε όλη σχεδόν την επιφάνεια του ιστορικού κέντρου. Η διαφορά έγκειται στο ότι, στην περίπτωση της πόλης, αυτή η στρωματογραφία επιφυλάσσει δυσάρεστες εκπλήξεις όσον αφορά την οικοδόμηση ή την αξιοποίηση του ακινήτου: αν τολμήσεις να

¹¹⁴ Όπως λέει ο Jean Baudrillard τα γκραφίτι δεν λένε τίποτε άλλο από "Λέγομαι τάδε και υπάρχω". Κάνουν μια δωρεάν διαφήμιση της ύπαρξης, δηλαδή κάτι καθόλου διαφορετικό από αυτό που κάνει και η (επίσημη) τέχνη. Έτσι μπαίνουμε και πάλι στην επικράτεια του χειροποίητου και της ευρηματικότητας του κατοίκου. Στην Αθήνα η αναγνωσιμότητα της πόλης επεκτείνεται πέρα από τις όψεις και φθάνει μέχρι τα έγκατα της Γης. Η στρωματογραφία της Αθήνας, πάνω και κάτω από το έδαφος, μοιάζει με αυτή του γνωστού ελληνικού (αλλά και άλλων γειτονικών χωρών) γλυκού, του μπακλαβά. Αρχαιότητες επικαλύπτονται από τη σύγχρονη πόλη σε όλη σχεδόν την επιφάνεια του ιστορικού κέντρου. Η διαφορά έγκειται στο ότι, στην περίπτωση της πόλης, αυτή η στρωματογραφία επιφυλάσσει δυσάρεστες εκπλήξεις όσον αφορά την οικοδόμηση ή την αξιοποίηση του ακινήτου: κάτι καθόλου διαφορετικό από αυτό που κάνει και η (επίσημη) τέχνη. Έτσι μπαίνουμε και πάλι στην επικράτεια του χειροποίητου και της ευρηματικότητας του κατοίκου. Όπως αναφέρεται στο **Θανάσης Μουτσόπουλος**, ό.π. σελ. 94.

διαρρήξεις την επιφάνεια, θα αποκαλυφθούν (συνήθως ανεπιθύμητα) μυστικά.¹¹⁵

Εντέλει, μάλλον η παραλληλία μεταξύ Αθήνας και Βερολίνου στηρίζεται πάνω στο γεγονός ότι και οι δύο πόλεις για διαφορετικούς πολιτικούς και οικονομικούς λόγους τέθηκαν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους σε διαδικασία αναδόμησης και μεταλλαγής του αστικού τους προφίλ πέραν των δυτικών προτύπων. Βέβαια η αναγέννηση της εκάστοτε πόλης συνδέεται με άλλες πολιτικές «διάσωσης» και αυτό είναι προφανές. Το ζητούμενο πάνω σε αυτήν την φημολογία είναι το κατά πόσο ο δημόσιος διάλογος που παρήχθη πάνω σε αυτό το ζήτημα, έφτασε στο σημείο να επηρεάζει την αστική στρωματογραφία της Αθήνας, και εντέλει την ταυτότητα της.

Εικόνα: 3.8. Αθήνα πολυπολιτισμική πόλη; Φωτογρ.:Μαρία Κανάτα,2019.
Πηγή:kanata-photography.blogspot.com

¹¹⁵ **Θανάσης Μουτσόπουλος**, ό.π. σελ. 94

3.2 | Μεταξουργείο, Γκάζι, Εξάρχεια, Εξευγενισμός;

Ο όρος gentrification δημιουργήθηκε και χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από την κοινωνιολόγο Ruth Glass το 1964 με αφορμή τις αστικές αναπλάσεις που πραγματοποιούνταν σε κεντρικές περιοχές του Λονδίνου.¹¹⁶

«Η μία μετά την άλλη, πολλές από τις εργατικές συνοικίες του Λονδίνου έχουν κατακτηθεί από τις μεσαίες τάξεις, ανώτερες και κατώτερες. Φτωχά σπίτια και πρώην στάβλοι [mews] – δύο δωμάτια κάτω, δύο πάνω – με τη λήξη του συμβολαίου μίσθωσης ανακαινίζονται και γίνονται κομψές και ακριβές κατοικίες. Μεγάλα βικτωριανά σπίτια, υποβαθμισμένα παλιότερα, που χρησιμοποιούνταν για φτηνή κατοικία ή είχαν χωριστεί σε διαμερίσματα, έχουν αναβαθμιστεί και πάλι. [...] Από τη στιγμή που αυτή η διαδικασία της «gentrification» ξεκινάει σε μια συνοικία, συνεχίζει ταχύτατα, μέχρι που όλοι, ή σχεδόν όλοι, οι κάτοικοι της εργατικής τάξης έχουν εκτοπιστεί και ο όλος κοινωνικός χαρακτήρας της περιοχής έχει αλλάξει. »¹¹⁷

Έκτοτε οι ορισμοί και αναλύσεις του όρου gentrification έχουν πληθύνει στο πλαίσιο της ανάγκης για ερμηνεία και καταγραφή των αστικών μεταλλαγών που αναδομούν το οικιστικό περιβάλλον των μητροπόλεων του 21^{ου} αιώνα. Ο μετασχηματισμός των υποβαθμισμένων περιοχών στις μεγαλουπόλεις είναι ευρέως γνωστός και εφαρμόζεται ανάλογα με τις κοινωνικές και γεωγραφικές συνθήκες της κάθε περιοχής, παρόλα αυτά σε κάθε ερμηνεία που σχετίζεται με τις διαδικασίες του gentrification κοινός παρανομαστής των επιπτώσεων του φαίνεται να είναι η μετάλλαξη της κοινωνικο-οικονομικής φυσιογνωμίας στην εκάστοτε αστική περιοχή. Προκύπτει εν ολίγοις η

¹¹⁶ Άρης Καλαντίδης, «Για μια πιο αυστηρή χρήση του gentrification», *Γεωγραφίες*, τχ.13, 2007, σελ 159

¹¹⁷ Μετάφραση Άρη Καλαντίδη, Βλ. Πρωτότυπο : Ruth Glass, *London : Aspects of change*, London MacGibbon and Kee, 1964

αντικατάσταση, των παλαιότερων κατοίκων κατώτερων τάξεων με νέους που προέρχονται κυρίως από μεσαία κοινωνικά στρώματα.¹¹⁸ Για το εν λόγω φαινόμενο, με την πάροδο του χρόνου και την εξάπλωση του γεωγραφικού ενδιαφέροντος¹¹⁹ έχουν τοποθετηθεί αρκετοί ερευνητές, και παρόλο που οι διαφορές ερμηνείες που δίδονται καταλήγουν να είναι ετερόκλητες, ή να βασίζονται σε ξέχωρο πολιτικό υπόβαθρο, θα μπορούσαμε να πούμε ότι δύο είναι οι προσεγγίσεις που το περιγράφουν. Στην πρώτη προσέγγιση την μαρξιστική¹²⁰, αναδεικνύεται η δυναμική της προσφοράς ενώ στην δεύτερη την «φιλελεύθερη», η δυναμική της ζήτησης¹²¹ στο πλαίσιο της κοινωνικής εξατομίκευσης.

¹¹⁸ από Συλογισμό, “Welcome to gentrification,” ό.π σελ. 2

¹¹⁹ Άρης Καλαντίδης, ό.π

¹²⁰ Οι παλιές και λιγότερο αποδοτικές χρήσεις εκτοπίζονται και αυτές. Μέσα από την όλη διαδικασία, οι τιμές γης και ακινήτων αυξάνουν σημαντικά, διαμορφώνοντας το χάσμα γαιοπροσόδου. Όπως αναφέρεται στο Neil Smith, *Toward a theory of gentrification: a back to the city movement by capital, not people*, Journal of the American Planning Association, 1979, σελ. 538-548.

¹²¹ Η σχολή της ζήτησης, υποστηρίζει ότι μέσω του gentrification αποτυπώνονται στο χώρο οι συνέπειες της μεταβολής της οικονομικής βάσης από τη βιομηχανία στον τομέα των υπηρεσιών, οι αναδιαρθρώσεις στην αγορά εργασίας και η μεταβολή των καθημερινών προτύπων κατανάλωσης. Με την εμβάθυνση του θεωρητικού διαλόγου, πολλοί θεωρητικοί (Beauregard, 1986, Clark, 1992, Lees, 1994) άρχισαν να επικαλούνται την ανάγκη ολιστικής θεώρησης του φαινομένου και συμπληρωματικής εξέτασης των δυνάμεων της παραγωγής και της κατανάλωσης. Στην άποψη αυτή, συνέβαλε και η παρατήρηση ότι το gentrification, ως διαδικασία, εκτυλίσσεται διαφορετικά και εξαρτάται από τις τοπικές ιδιαιτερότητες της κάθε περίπτωσης. Όπως αναφέρεται στο Γεωργία Αλεξανδρή, «Διεκδικούμενος χώρος στο κέντρο της πόλης : το Μεταξουργείο ανάμεσα στο φόβο και το hype», *Urban Conflicts*, ανακοίνωση στο Εργαστήριο: συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη, Θεσσαλονίκη, 2015, σελ 36., βλ. Rowland Atkinson, Gary Bridge, *Gentrification in the global context: the new urban colonialism*, Oxon, New York: Routledge, σελ.256-564.

Σχετικά με τον «εξευγενισμό»¹²² στο ελληνικό αστικό τοπίο:

Τα γενικά χαρακτηριστικά της Αθήνας, όπως το ιδιόμορφο ιδιοκτησιακό καθεστώς (η μικροϊδιοκτησία γης, η οριζόντια ιδιοκτησία μέσα από το σύστημα της αντιπαροχής, η μείξη των χρήσεων γης) και το σχήμα του κάθετου κοινωνικού διαχωρισμού)¹²³ δύσκολα επιτρέπουν ριζικές χωρο-κοινωνικές αναδιαρθρώσεις τύπου *gentrification*.¹²⁴

Όσον αφορά το κέντρο της Αθήνας, ο αστικός ιστός που περιλαμβάνει τον νοτιοδυτικό άκρο της δηλαδή αναφορικά με τις περιοχές (του Μεταξουργείου και του Γκαζιού), σκιαγραφείται από το βιομηχανικό παρελθόν της περιοχής, γεγονός που επιφέρει ποιοτικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με τη συγκρότηση του χώρου, αντιθετικά με τον υπόλοιπο οικιστικό ιστό της πόλης. Το σύστημα της αντιπαροχής δεν αλώνει ολόκληρες τις συνοικίες και μεγάλο μέρος του οικιστικού τους αποθέματος χαρακτηρίζεται από

¹²² Όσον αφορά την χρήση του όρου *εξευγενισμός* στην ελληνική βιβλιογραφία τίθενται κάποιοι προβληματισμοί σχετικά με την αποπολιτικοποιημένη χροιά που προσδίδει σε σχέση με τον αγγλικό όρο *gentrification*, συγκεκριμένα ο Άρης Καλαντίδης αναφέρει: «Θα προτιμήσω και εγώ για την ώρα (και μην έχοντας μια καλύτερη αντιπρόταση) τη χρήση τον όρου *gentrification*, θεωρώντας ότι έτσι είναι πιο διαφανής ο δανεισμός και της ορολογίας αλλά και τον αναλυτικού εργαλείου από την αγγλόφωνη βιβλιογραφία. Όπως και άλλες λέξεις που αναφέρονται στο ίδιο παγκοσμιοποιημένο καπιταλιστικό σύστημα (βλ. *marketing*), είναι και αυτή παρμένη από τα αγγλικά, την κατεξοχήν γλώσσα της παγκοσμιοποίησης. Αν και στα ελληνικά εμφανίζεται κυρίως ο όρος «εξευγενισμός», Θα προσπαθήσω να τον αποφύγω όσο είναι δυνατόν. Έχει έντονα θετικές αποχρώσεις, κάτι που στην περίπτωση τον φαινομένου που μελετώ μένει ακόμη να διευκρινιστεί. Αναφερόμενος στους λεγόμενους *gentrifiers* (τα άτομα δηλαδή που δρουν), Θα χρησιμοποιήσω και τον όρο «εξευγενιστής», γιατί είναι νεολογισμός και δεν έχει άμεσες αναφορές σε γνωστές κατηγορίες. Όπως αναφέρεται στο Άρης Καλαντίδης, ό.π., σελ 161

¹²³ Thomas Maloutas, Nikos Karadimitriou, "Vertical social differentiation in Athens: alternative or complement to community segregation?", *International Journal of Urban and Regional Research*, 25 (4), 2001, σελ. 699-716.

¹²⁴ Γεωργία Αλεξανδρή, ό.π. σελ. 37

μονοκατοικίες και παλιές αθηναϊκές αυλές, ενώ ο αστικός ιστός διακρίνεται από χαμηλούς συντελεστές δόμησης και μικρότερες πυκνότητες.¹²⁵ Στα ακίνητα της περιοχής διαμένουν ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, όπως ηλικιωμένα νοικοκυριά, χειρώνακτες, μετανάστες με ή χωρίς χαρτιά, χαμηλότερες εισοδηματικές τάξεις, κυρίως ως ενοικιαστές.¹²⁶ Η συγκεκριμένη αυτή, κοινωνική γεωγραφία, φαίνεται να προσδιορίζει την ιδιαίτερη φυσιognωμία των παραπάνω περιοχών, δίνοντας τους μια περιθωριακή ταυτότητα σε σχέση με το υπόλοιπο κέντρο της πόλης. Αυτή η συνθήκη κατά την πορεία των χρόνων θα προσελκύσει πληθυσμούς, άλλων περιοχών που έλκονται από το περιθωριακό τοπίο.

Κατά τον Θωμά Μαλούτα στην Αθήνα, δύο ζεύγη αστικού «εξευγενισμού» παρατηρούνται από τα μέσα της δεκαετίας του '90: Μεταξουργείο – Γκάζι και Εξάρχεια – Πετράλωνα, ενώ το πρώτο φαινόμενο παρατηρήθηκε στην Πλάκα λίγο νωρίτερα την ίδια δεκαετία, μέσα από κρατικές παρεμβάσεις, όπως η κήρυξη του αστικού ιστού ως διατηρητέου και η θέσπιση συγκεκριμένων όρων δόμησης, κυκλοφορίας και εμπορικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων.¹²⁷

Τα παραπάνω ιδιαίτερα χωρικά χαρακτηριστικά της Αθήνας έχουν διαμορφώσει, εδώ και σχεδόν τρεις δεκαετίες, μια

¹²⁵ Γεωργία Αλεξανδρή, «Χωρικές και κοινωνικές μεταβολές στο κέντρο της Αθήνας: η περίπτωση του Μεταξουργείου», ό.π

¹²⁶ Γεωργία Αλεξανδρή, «Διεκδικούμενος χώρος στο κέντρο της πόλης: το Μεταξουργείο ανάμεσα στο φόβο και το hype», ό.π., σελ. 37, βλ. Ελένη Τζιφτζιλάκη, *Εκτοπισμένοι, αστικοί νομάδες στις μητροπόλεις*, Αθήνα: εκδ. Νήσος, 2008

¹²⁷ Συνέντευξη Θωμά Μαλούτα: στο Απόστολος Λακασάς, Δημήτρης Αθηνάκης, «Ο κοινωνικός Άτλας μιας Αθήνας που αλλάζει», (εφημ.) Η Καθημερινή, 06.08.2016, πηγή:

<https://www.kathimerini.gr/society/870368/o-koinonikos-atlas-mias-athinas-poy-allazei/>, τελευταία επίσκεψη, 1/10/2020

ιδιόμορφη συνθήκη εφαρμογής του φαινομένου gentrification, καθώς με τις προαναφερθείσες χωρικές συνθήκες, η επέμβαση του κράτους σε επίπεδο πολεοδομικών στρατηγικών και επεμβάσεων είναι δύσκολο να επιτευχτεί. Εντούτοις συνθήκες gentrification εντοπίζονται σε επίπεδο μικροκλίμακας, σε περιοχές που συγκροτούσαν το παρελθοντικό βιομηχανικό τοπίο στην πόλη, καθώς εκεί μπορεί να διαμορφωθεί το όποιο χάσμα γαιοπροσόδου¹²⁸ και εντέλει, είναι δυνατό να προκύψουν κοινωνικές και οικονομικές μεταλλαγές. Σε αυτές τις περιπτώσεις το gentrification προωθείται κυρίως από ιδιωτικές πρωτοβουλίες, με την παραπλεύρως κρατική στήριξη μέσα από αναπλάσεις μικρής κλίμακας και φωτογραφικές νομοθεσίες και ακόμη με επιχειρήσεις «σκούπας».¹²⁹ Είναι

¹²⁸ Γεωργία Αλεξανδρή, «Διεκδικούμενος χώρος στο κέντρο της πόλης : το Μεταξουργείο ανάμεσα στο φόβο και το hype», ό.π, σελ. 37, βλ. Ελένη Τζιτζιλάκη, *Εκτοπισμένοι, αστικοί νομάδες στις μητροπόλεις*, Αθήνα:, εκδ. Νήσος, 2008

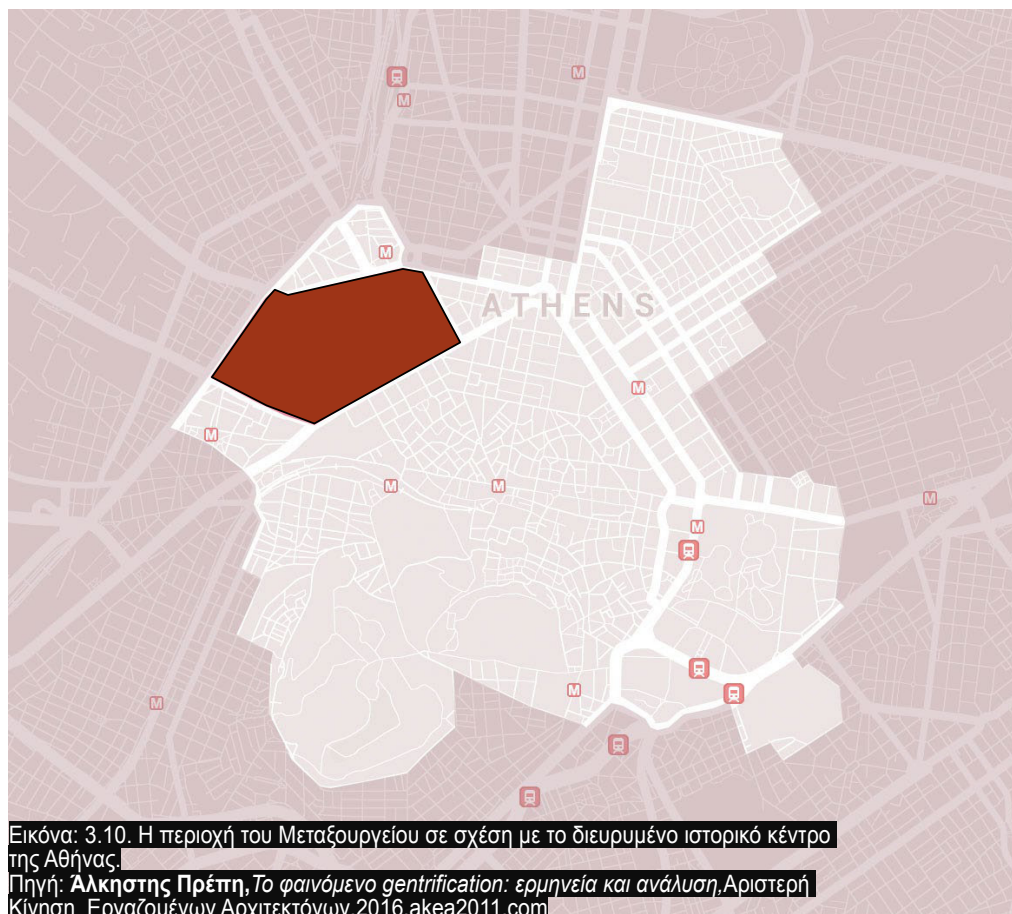
¹²⁹ Εκτός από επιμέρους επιχειρήσεις «σκούπας» που πραγματοποιούνται, τον Αύγουστο του 2012 ξεκινά γιγαντιαία επιχείρηση στο κέντρο της Αθήνας με την κωδική ονομασία «Ξένιος Ζεύς», για τον εντοπισμό παράνομων μεταναστών και τη μεταφορά τους σε χώρους κράτησης. Επίσης στρατολογήθηκαν κλιμάκια αστυνομικών για τον εντοπισμό χρηστών ναρκωτικών και εκδιδόμενων γυναικών, καθώς και της Οικονομικής Αστυνομίας για τον έλεγχο καταστημάτων υγειονομικού και μη ενδιαφέροντος που λειτουργούν χωρίς άδεια ή απασχολούν παράνομα εργαζομένους κυρίως αλλοδαπούς και άλλες παραβάσεις. Όπως αναφέρεται στο: Σταυρούλα Κατσαούνη, *Re Map : Όταν η πλατφόρμα σύγχρονης, γίνεται πλατφόρμα εκτοπισμού και εξευγενισμού*, Ερευνητική Εργασία, Πολυτεχνείου Κρήτης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Χανιά, 2014, σελ.84, βλ. Διονύσης Βυθούλκας, « Νέα επιχείρηση – σκούπα στο κέντρο της Αθήνας», (εφημ.) το Βήμα, 6 Αυγούστου 2012, πηγή : <https://www.tovima.gr/2012/08/06/society/nea-epixeirisi-skoupa-sto-kentro-tis-athinas/>, τελευταία επίσκεψη : 22/09/2020

σημαντικό, σε αυτό το σημείο να τονιστεί ότι μαζί με τις στρατηγικές αναπλάσεων των εκάστοτε υποβαθμισμένων περιοχών στο κέντρο της Αθήνας, σταδιακά αναπτυσσόταν ένα life style στην πόλη, προσανατολισμένο στην αισθητικοποίηση του περιθωρίου, γεγονός που θα αναλυθεί περεταίρω στην κάθε περιοχή ανάλυσης .

Η περίπτωση του Μεταξουργείου

Η περιοχή του Μεταξουργείου σήμερα θεωρείται φυσιογνωμικά ιδιαίτερου ενδιαφέροντος και αυτό αποδεικνύεται από τις πολύπλευρες εκδοχές που εκφράζονται, σε σχέση με τις μεταλλαγές της περιοχής μέσα από τον δημόσιο διάλογο. Η προσωπογραφία της περιοχής που λόγω συνθηκών εμπεριέχει πολλές κουλτούρες δίνει τα ερεθίσματα προς διαφορετικές εκδοχές και πολιτικές ερμηνείες. Αυτή την στιγμή παρόλο που η περιοχή είναι χωροθετημένη στο δυτικό άκρο του ιστορικού και οικονομικού κέντρου της πόλης,¹³⁰ η προσπέλαση της δίνει την εμπειρία μιας συνοικίας εκτός κέντρου, εξαιτίας του υπολειμματικού χώρου, της μικρής κλίμακας, του κτηριακού αποθέματος. Επίσης η ιδιαίτερη εμπλοκή διαφορετικών χρήσεων γης και κοινωνικών ομάδων που παρευρίσκονται στην περιοχή, όπως είναι οι ευάλωτες κοινωνικές ομάδες των τοξικοεξαρτημένων, των μεταναστών, και των εκδιδόμενων γυναικών, μέχρι τους νέους μικρομεσαίους κατοίκους και τους εσωτερικούς και εξωτερικούς τουρίστες που επισκέπτονται την περιοχή ως αξιοθέατο.

¹³⁰ Τα σημερινά όρια της εντοπίζονται στις εξής οδούς : στην οδό Πειραιώς, την Ιερά οδό, την οδό Κωνσταντινουπόλεως, την οδό Δηλγιάννη, την Πλατεία Καραϊσκάκη και εντέλει την οδό Δελιγιώργη.

Εικόνα: 3.10. Η περιοχή του Μεταξουργείου σε σχέση με το διευρυμένο ιστορικό κέντρο της Αθήνας.

Πηγή: **Αλκηστής Πρέπη**, *Το φαινόμενο gentrification: ερμηνεία και ανάλυση*, Αριστερή Κίνηση. Εργαζομένων Αρχιτεκτόνων, 2016, akea2011.com

Μέτωπα νεοκλασικών σπιτιών στην οδό Ιάσονος στο Μεταξουργείο. Σήμερα σίκα ανακός, αύριο ακριβά διαμερίσματα;

Εικόνα: 3.11. «Μέτωπα νεοκλασικών στην οδό Ιάσονος στο Μεταξουργείο. Σήμερα σίκα ανακός, αύριο ακριβά διαμερίσματα;», απόκομμα εφημ. : Η Καθημερινή.

Πηγή: urbanlife.gr

Η σημερινή περίπλοκη αστική συνθήκη της περιοχής, είναι προφανώς προϊόν αστικών διεργασιών και πολεοδομικών μετασχηματισμών, που λαμβάνουν χώρα στην περιοχή από την ίδρυση του εργοστασίου του Μεταξουργείου¹³¹ και μετά. Ήδη από την ίδρυση του εργοστασίου και έπειτα, στην περιοχή συγκεντρώνονται παραγωγικές λειτουργίες και από το σημείο εκείνο διαμορφώνονται στην περιοχή τα βασικά γνωρίσματα της φυσιογνωμίας της, «που η κατοπινή εξέλιξη, στην ίδια πάντοτε κατεύθυνση, επρόκειτο να ενισχύσει: μια λαϊκή-μικροαστική συνοικία με μικτές χρήσεις (κατοικία, εμπόριο και παραγωγή) διάχυτες στον ιστό της»¹³².

Μετά από έναν αιώνα, η περιοχή βρίσκεται σε αρκετά υποβαθμισμένη συνθήκη καθώς οι ζώνες χρήσεων που συγκροτούσαν την περιοχή, (βιοτεχνικές κ.λπ.), δεν συσχετίζονταν με την κατοίκηση, γεγονός που οδήγησε στην απομάκρυνση κάτοικων, στο πλαίσιο της προαστιοποίησης των Αθηνών την δεκαετία του 60. Με αυτά τα δεδομένα πολλά ακίνητα ερειπώνονται καθώς καθίστανται μη εκμεταλλεύσιμα και εντέλει μειώνεται η αξία των ακινήτων της περιοχής και αλλάζει η κοινωνική σύσταση της περιοχής καθώς τα νοικοκυριά με πιο αυξημένο εισόδημα

¹³¹ Η ονομασία της περιοχής προέρχεται από το εργοστάσιο μεταξουργίας που λειτούργησε στην περιοχή την περίοδο 1854-1875. Όπως αναφέρεται στο **Κώστας Η. Μπίρης**, *Αι τοπωνυμίες της πόλεως και των περιχώρων των Αθηνών*, Γενική Διεύθυνση αρχαιοτήτων και αναστηλώσεως, Αθήνα, 2005, α' έκδοση 1971.

¹³² **Χριστίνα Αγριαντώνη**, «Η Αθήνα τον 19ο αιώνα. Συνοικία Μεταξουργείο», κείμενο που δημοσιεύτηκε στο: *Το Μεταξουργείο της Αθήνας*, (Επιμ. Χριστίνα Αγριαντώνη -Μαρία Χριστίνα Χατζηιωάννου), ΚΝΕ / ΕΙΕ, Αθήνα, 1995

αποχωρούν.¹³³ Επιπλέον η γειτνίαση με το υποβαθμισμένο πλέον τμήμα της Ομόνοιας, νότια και δυτικά, προσέλκυσε ξενοδοχεία, μπαρ και οίκους ανοχής¹³⁴

Εντούτοις κομβική φάση για την «ανανέωση» της φυσιογνωμίας του Μεταξουργείου αποτέλεσαν οι δεκαετίες 70' και 80' με σημείο τομής την ένταξη της περιοχής του Μεταξουργείου στο Ιστορικό Κέντρο των, το 1975¹³⁵ και στην συνέχεια το 1985, με το Ρ.Σ.Α, το πλάνο εξυγίανσης του Μεταξουργείου και με το Πρόγραμμα ΕΑΧΑ. Από εκεί και έπειτα οι πολεοδομικές πρακτικές που ακολουθούνται σε συνδυασμό με την εισροή ευάλωτων ομάδων στην περιοχή, καθώς έχει υποβαθμιστεί¹³⁶ ενεργοποιούν δυναμικά την

¹³³ **Σταυρούλα Κατσαούνη**, Πρωτοβουλία Jessica: μια νέα προσέγγιση των αστικών αναπλάσεων το παράδειγμα του Μεταξουργείου, Εργασία: Θέματα Αστικού Σχεδιασμού, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονική -Σχεδιασμός του χώρου Κατεύθυνση Β: Πολεοδομία -Χωροταξία, 2015, σελ 13

¹³⁴ **Κώστας Χατζιώτης**, Γειτονίες της παλιάς Αθήνας. Το Μεταξουργείο Κολωνός Ακαδημία Πλάτωνος, εκδ. Δήμος Αθηναίων: πολιτισμικός οργανισμός, Αθήνα, 1999

¹³⁵ Με το Π.Δ. της 21.9.1979 (ΦΕΚ 567Δ/13.10.79) το Μεταξουργείο θα ενταχθεί στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας. Ο νόμος αυτός θα απαγορεύσει τις οχλούσες και βιομηχανικές χρήσεις, εγκαινιάζοντας μια διαδικασία απομάκρυνσης των περισσότερων παραγωγικών μονάδων. Το γεγονός αυτό οδήγησε σε μεγάλο πλήγμα της παραγωγικής του βάσης, καθώς οι περισσότεροι κάτοικοι ζούσαν από αυτές τις δραστηριότητες, με αποτέλεσμα την αποχώρησή τους από την περιοχή. Η πολιτική αυτή, σε συνδυασμό και με την αποκέντρωση διοικητικών και άλλων λειτουργιών προς τα προάστια, οδήγησε σε ένα γενικότερο πλήγμα περιοχών του κέντρου της Αθήνας, την ερήμωση κάποιων και την κτιριακή υποβάθμιση. Όπως αναφέρεται στο: **Σταυρούλα Κατσαούνη**, ό.π

¹³⁶ Οι συνθήκες αυτές ευνόησαν την εγκατάσταση στο Μεταξουργείο κοινωνικών ομάδων με περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες όπως άστεγους και γυναίκες που λειτουργούσαν οίκους ανοχής, οικονομικούς μετανάστες και πρόσφυγες. Το '80 μετεγκαθίστανται στην περιοχή μουσουλμάνοι της Θράκης και τσιγγάνοι. Την επόμενη δεκαετία, που σημειώνεται μεγάλη εισροή μεταναστευτικών στρωμάτων στην Ελλάδα,

αστική αλλοίωση της περιοχής και δομούν πρόσφορο έδαφος για στρατηγικές gentrification.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 έως τις αρχές του 2000, το Μεταξουργείο αναφέρεται σε πολεοδομικά διατάγματα, καθώς και σε μελέτες και εκθέσεις ως περιοχή προς πολιτιστική αναβάθμιση. Το 2011 θεσπίζονται φορολογικά κίνητρα αποκατάστασης κτιρίων, ενισχύεται η παρουσία της αστυνομίας και η επιτήρηση στην περιοχή, και το 2013 το Μεταξουργείο προωθείται για ανάπλαση με χρηματοδοτήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ουσιαστικά, οι κρατικές πολιτικές και οι σημειακές παρεμβάσεις υποδεικνύουν την περιοχή, παρέχοντας στο ιδιωτικό κεφάλαιο το χρόνο που χρειάζεται για την εδραίωση του gentrification.¹³⁷ Είναι εμφανές σε αυτό

θα βρουν καταφύγιο μετανάστες και πρόσφυγες κυρίως από την Αίγυπτο και τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης. Αυτοί εν τέλει σταθεροποιούν σ' αυτή την περίοδο τον πληθυσμό. Έτσι το 2001, τα απογραφικά στοιχεία θα δείξουν τη συνέχιση του λαϊκού-εργατικού χαρακτήρα της γειτονιάς, με τα χαμηλότερης κλίμακας χειρωνακτικά επαγγέλματα να αποτελούν το 61% του εργασιακά ενεργού πληθυσμού, τα μεσαία το 28% και τα υψηλά το 10%, σύμφωνα με την κατανομή του ΕΚΚΕ(ΕΚΚΕ-ΕΣΥΕ, 2005)

¹³⁷ **Γεωργία Αλεξανδρή**, «Διεκδικούμενος χώρος στο κέντρο της πόλης: το Μεταξουργείο ανάμεσα στο φόβο και το hype», ό.π., σελ. 37,βλ. **Ευάγγελος Α. Χεκίμογλου**, ««Κληρώνει» 100 εκατ. ευρώ για Κεραμεικό Μεταξουργείο, Σχέδιο μετεξέλιξης ενός χώρου παραβατικότητας σε κέντρο δημιουργικής και νεανικής επιχειρηματικότητας», (εφημ.)Το Βήμα 23/3/2013, πηγή:

<http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=503946>, τελευταία επίσκεψη: 22/09/2020 Νέες χρήσεις γης εμφανίζονται στην περιοχή από τα μέσα της δεκαετίας του 1990: αρχικά, θέατρα και καλλιτεχνικές σκηνές και, από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, «νεοκαφενεία», μπαρ, και πολυτελή εστιατόρια. Αρκετοί επιχειρηματίες των νέων χρήσεων γης υποστηρίζουν ότι αποφάσισαν να επενδύσουν λόγω του γενικότερου «ανεβάσματος» της περιοχής, καθώς και της περιρρέουσας φήμης περί ανάπλασης. Ταυτόχρονα, το Μεταξουργείο έχει προσελκύσει το επενδυτικό ενδιαφέρον επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται στην αγορά των ακινήτων. Η ανώνυμη εταιρεία ΓΕΚ ΤΕΡΝΑ, με σκοπό την προσέλκυση μελών των μεσαίων τάξεων, έχει κατασκευάσει το περίκλειστο πολυτελές συγκρότημα κατοικιών στο ύψος του παλιού εργοστασίου του Μεταξουργείου, αλλοιώνοντας το οικιστικό τοπίο της περιοχής. Όπως αναφέρεται στο **Γεωργία Αλεξανδρή**, ό.π

το σημείο ότι η μετάλλαξη της φυσιογνωμίας της περιοχής προωθήθηκε κυρίως από κτηματομεσιτικές διαδικασίες, εφόσον είχε κατοχυρωθεί μεγάλος αριθμός κτιριακού αποθέματος σε αυτές, ιδιαίτερα μέσα σε ένα πλαίσιο αναπλάσεων ενταγμένο στο πρόγραμμα JESSICA .

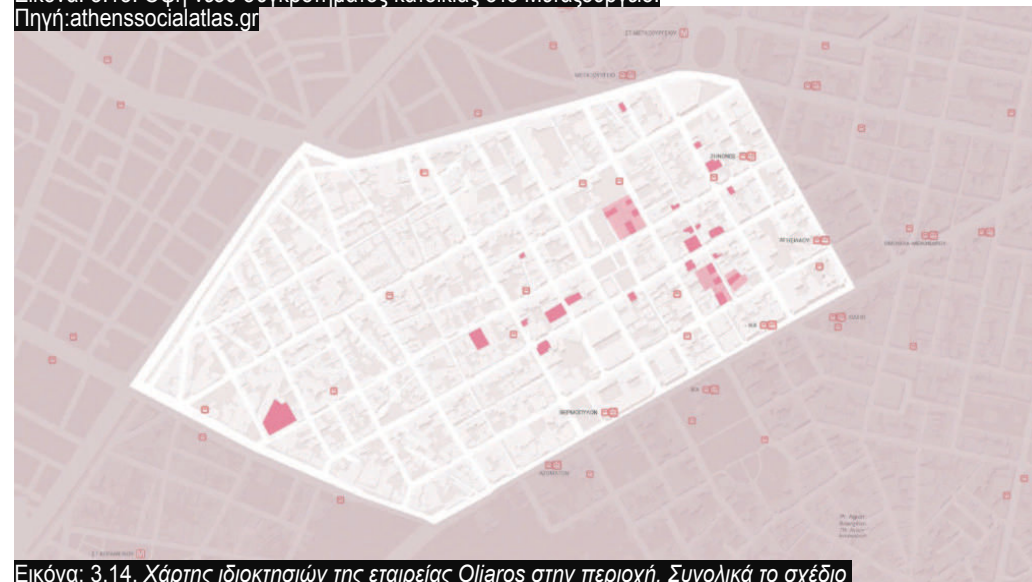
Ενδιαφέρον στην τοπική αγορά ακινήτων έχει επιδείξει και η εταιρεία *Oliaros*, η οποία έχει στην ιδιοκτησία της το 4% του οικιστικού αποθέματος του Μεταξουργείου. Τα κτίρια της εταιρείας αυτής διατίθενται για καλλιτεχνικές δράσεις, όπως η έκθεση τέχνης *Re-map*, που διοργανώνεται κάθε δύο χρόνια από το 2007. Ο διευθύνων σύμβουλος της *Oliaros* έχει συγκεκριμένο όραμα «πολιτιστικής» αναβάθμισης της περιοχής, καθώς στις προτάσεις του συγκαταλέγονται *clusters* δημιουργικής επιχειρηματικότητας και κατοικίες που απευθύνονται σε μέλη της μεσαίας τάξης. Για την προώθηση των σχεδίων του για το Μεταξουργείο, έχει προβεί σε συνεργασίες με αρχιτεκτονικά γραφεία και σχολές αρχιτεκτόνων (εντός και εκτός της χώρας), έχει ιδρύσει με τους εύπορους νεο-κατοίκους της περιοχής τον μη κερδοσκοπικό οργανισμό «Πρότυπη Γειτονιά» και συνδιαλέγεται με φορείς του κράτους για την αναβάθμιση της περιοχής.¹³⁸

Συνοψίζοντας, βασιζόμενοι στις παραπάνω αναλύσεις σχετικά με τις χωρο-κοινωνικές αλλαγές που εφαρμόστηκαν στην περιοχή του Μεταξουργείου, θα μπορούσαμε να πούμε ότι εμπίπτουν σε ένα σύμπλεγμα στρατηγικών ιδιωτικής πρωτοβουλίας, κρατικής επέμβασης μέσω αναπλάσεων κ.λπ., και επίσης μέσα από τις εσωτερικές μετακινήσεις των νέο κατοίκων και των επισκεπτών της περιοχής. Οι διαδικασίες *gentrification* που παρατηρηθήκαν να εφαρμόζονται στην περιοχή, παρότι δεν είναι οι συνήθεις που εντοπίζονται στις

¹³⁸ Ο.π

Εικόνα: 3.13. Όψη νέου συγκροτήματος κατοικίας στο Μεταξουργείο.
Πηγή: athenssocialatlas.gr

Εικόνα: 3.14. Χάρτης ιδιοκτησιών της εταιρείας *Oliaros* στην περιοχή. Συνολικά το σχέδιο ανάπλασης της *Oliaros* προτείνει την ανακατασκευή 44 κτιρίων (36.000 τ.μ.), τα οποία ανήκουν στην ίδια. Πηγή: Αλκηστής Πρέπη, Το φαινόμενο *gentrification*: ερμηνεία και ανάλυση, Αριστερή Κίνηση Έργαζομένων Αρχιτεκτόνων, 2016, akea2011.com

Εικόνα: 3.15. Πολυτελή διαμερίσματα μεταξύ Λεωνίδου και Κολωνού γωνία στο Μεταξουργείο, φωτογρ. Γιώργος Αυγερινού, 30/10/2020.
Πηγή: προσωπικό αρχείο

μητροπόλεις του αγγλοσαξονικού κόσμου, διενήργησαν με τέτοιο τρόπο ώστε αναλόγως την χρονική και πολιτική συγκυρία, να αναπαραχθεί ο αστικός φόβος, ο εκτοπισμός των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων από τα μεσαία στρώματα και εναλλακτικούς (κατοίκους). Η περίπτωση του Μεταξουργείου είναι χαρακτηριστική περίπτωση στην πόλη της Αθήνας όπου ο εναλλακτισμός, εκφρασμένος μέσα από χώρους τέχνης και ζώνες υποστήριξης τους, εξαργύρωσε το πολιτιστικό κεφάλαιο που παράγεται από την τέχνη και την «κουλτούρα».

Η περίπτωση του Γκαζιού

Η περιοχή του Γκαζοχωρίου¹³⁹ είναι λίγο πολύ γνωστή σήμερα ως πυκνωτής πολιτιστικών ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων με

¹³⁹ Το Γκάζι, ή αλλιώς Γκαζοχώρι, αποτελούσε τμήμα του Δήμου Κεραμέων και βρισκόταν μεταξύ σημαντικών οδών, τις οδούς Παναθηναίων, Ιεράς οδού και Πειραιϊκής, πράγμα που προδίδει και τη σημασία που είχε η περιοχή εκείνη την εποχή. Αποτελούσε μια περιοχή που φιλοξενούσε οχλούσες δραστηριότητες, όπως αμπατζιδικά, βιοτεχνίες, χαλυβουργίες κλπ., κατοικούσαν από χαμηλά κοινωνικά στρώματα και βασική αιτία αυτής της υποβαθμισμένης εικόνας ήταν οι άσχημες κλιματικές συνθήκες σε σχέση με άλλες περιοχές που βρίσκονταν σε ύψωμα, ακριβώς κάτω από την Ακρόπολη. Όπως αναφέρεται στο Γεώργιος Σαρηγιάννης, Αθήνα 1830- 2000. Εξέλιξη- Πολεοδομία- Μεταφορές, ό.π., σελ. 567. Η ευρύτερη περιοχή του Γκαζοχωρίου παρέμεινε άκτιστη διαμέσου των αιώνων, κυρίως λόγω της τοπογραφικής της ιδιαιτερότητας, καθώς εκεί βρίσκεται το χαμηλότερο σημείο όχι μόνο της νέας πόλεως, αλλά και της αρχαίας. Έως τα μέσα του 19ου αιώνα η περιοχή ήταν ελεύθερη από κτίσματα. Το 1857 ιδρύεται το 'σήμα κατατεθέν' της περιοχής, το εργοστάσιο του φωταερίου ή αλλιώς γκαζιού. Επιπλέον, στις γειτονικές περιοχές και γενικότερα από το νότιο τμήμα της Ομόνοιας, κατά μήκος της Πειραιώς και μέχρι το λιμάνι εγκαθίστανται οχλούσες δραστηριότητες και δημιουργούνται εργατικοί συνοικισμοί (Σεπόλια, Κολωνός, Μεταξουργείο, Ψυρρή). Από το 1970 και μετά, η αντιθετική συνύπαρξη της βιομηχανίας με την πόλη αρχίζει να εξελίσσεται σε σοβαρό πρόβλημα. Έτσι, το 1984 παύει και η λειτουργία του εργοστασίου γκαζιού και η περιοχή παραμένει παραμελημένη, εμφανίζεται νέκρωση των χρήσεων, μη χρήση χώρων,

κύριο σημείο αναφοράς την «Τεχνόπολις»¹⁴⁰ και με τον περιβάλλοντα χώρο να σηματοδοτείται πλέον από αποκατεστημένες και ανακαινισμένες κατοικίες τύπου loft.¹⁴¹

εγκαταλείπονται και υποβαθμίζονται κτιριακά κελύφη και 'πέφτουν' οι αξίες γης των ακινήτων. Όπως αναφέρεται στο Κλεάνθη Γκόννη, Αλέξιος Δεφνερ, «Η μετατροπή πρώην βιομηχανικών περιοχών του κέντρου σε πολιτιστικές και ψυχαγωγικές περιοχές: Η περίπτωση του Γκαζιού στην Αθήνα», ανακοίνωση στο 9ο Συνέδριο του Greek Section-RSAI, 2011, πηγή: <http://docplayer.gr/860181-H-metatropi-proin-viomihanikon-periohon-toy-kentroy-se-politistikis-kai-psythagogikes-periohes-i-periptosi-toy-gkazioy-stin-athina.html>, τελευταία επίσκεψη: 24.09.2020, σελ. 7

¹⁴⁰ Η πολιτιστική παραγωγή της περιοχής απογειώνεται περαιτέρω με τα εγκαίνια του πολυχώρου «Τεχνόπολις» το 1999 και τη μετεγκατάσταση εκεί του ραδιοφωνικού σταθμού Αθήνα 9,84. Ένας από τους πρώτους ιδιοκτήτες νυχτερινού μαγαζιού στην περιοχή περιγράφει την εποχή εκείνη ως εξής: «Το Γκάζι είχε λοιπόν την ευκαιρία (...) να είναι εκείνη η περιοχή που ανάλογες της στο Λονδίνο, στο Άμστερνταμ, στη Νέα Υόρκη με τη φιλοξενία που προσφέρουν στην γκέι κοινότητα σηματοδοτούν την ανοχή, την απελευθέρωση και συνεπώς τη δημιουργική σκέψη. Έτσι, προσελκύνοντας και όλους εκείνους τους μη γκέι, οι οποίοι όμως ανήκουν στη γλυκιά κατηγορία των μειονοτήτων και αποτελούν την αφρόκρεμα της τέχνης αλλά και το βαρόμετρο της ελευθερίας της κοινωνίας, μπορεί να είναι η πιο "προχωρημένη" περιοχή της πρωτεύουσας. (...) Θέατρα άνοιξαν, ομάδες χορού, πολιτιστικοί σύλλογοι και τα πρώτα μαγαζιά από το '97 μέχρι και το 2002 είχαν όλα έντονο προσωπικό ύφος διαφέροντας πολύ το ένα από το άλλο αφού το καθένα αντικατόπτριζε την προσωπικότητα του ιδιοκτήτη του. (...) Έτσι από μία περιοχή που μέχρι το 1985 την έπνιγε η μαυρίλα από τα φουγάρα του Φωταερίου και οι νοικοκυρές φοβόντουσαν να απλώσουν τα ρούχα στην ταράτσα, σιγά σιγά άρχισε να μεταμορφώνεται σε μία από τις πιο αρτιστικές και open mind περιοχές της Αθήνας, εφόσον σήμανε και τη (μετά από πολλά χρόνια) μετακίνηση της γκέι βραδινής διασκέδασης από το Κολωνάκι». Όπως αναφέρεται στο: Δημήτρης Αποστολόπουλος, «Από το Γκάζι στο Μπουργκάζι;», Ρόζ Καφενείο, τχ. 4, Φεβρουάριος 2012, σελ. 6-10, πηγή <http://goo.gl/26qOyG>. τελευταία επίσκεψη: 24.09.2020

¹⁴¹ Loft: Μετά τους ολυμπιακούς αγώνες οι επενδυτές ανακαλύπτουν το κέντρο. Η συνθήκη αλλάζει. Ξεκινάει η τάση των lofts κυρίως από μοτέμ τύπους που είχαν επηρεαστεί από άλλες πόλεις κυρίως Λονδίνο Νέα Υόρκη. Αρχικά διαμερίσματα, που ήταν παλιές βιοτεχνίες ανακαινίσθηκαν και

Καθώς η περιοχή χωροθετείται νοτιοδυτικά της διασταυρώσεως μεταξύ της Ιεράς Οδού και της Οδού Πειραιώς, σε γειτνιάζουσα θέση με το κέντρο της Αθήνας είναι εύλογο κάνεις να σκεφτεί πως το Γκαζοχώρι, είναι πλέον μια οικιστική ενότητα διαφορετικής φυσιογνωμίας από αυτής του κέντρου, καθώς κυριαρχεί το βιομηχανικό στοιχείο με σύγχρονες παρεμβάσεις, όπως είναι τα graffiti και οι αποκατεστημένες διακριτές ενότητες. Πιο συγκεκριμένα για να γίνουν κατανοητές οι χωρικές μεταβολές που υπέστη η περιοχή, καθώς επίσης και οι στρατηγικές που οδήγησαν στον όποιον αστικό εποικισμό των κατοίκων του Γκαζιού, είναι αναγκαίο να ανατρέξουμε στην περίοδο που η περιοχή χάνει την σαφή βιομηχανική της ταυτότητα και το εργοστάσιο Φωταερίου το 1984 σταματάει να λειτουργεί.¹⁴²

Λίγο πριν την παύση της λειτουργίας του εργοστασίου, στην περιοχή μετεγκαθίστανται μουσουλμανικοί πληθυσμοί από την Θράκη την δεκαετία του 70', ενώ το 1985 με το νέο κύμα

πουλήθηκαν σε υψηλές τιμές, οικόπεδα αγοράστηκαν και χτίστηκαν διαμερίσματα lofts (κυρίως στην περιοχή Γκάζι) αρκετοί επενδυτές ξεκίνησαν να αγοράζουν στο κέντρο πίσω από την Ομόνοια αλλά και στην περιοχή του Μεταξουργείου μεταφέροντας εδώ μία τακτική από άλλες Ευρωπαϊκές πόλεις. Υπήρξε μία τάση για πολυτελή διαμερίσματα και lofts, ανακαινισμένες μονοκατοικίες (αρκετές ήδη έχουν αγοραστεί και κατοικούνται στην περιοχή του Κεραμεικού) και οι τιμές τους κινήθηκαν σε αυτά τα επίπεδα (ΓΕΚ). Η τάση ήταν να εκτοπιστούν οι τοπικές αδύναμες κοινότητες κάτι το οποίο συμβαίνει, όχι όμως τόσο εύκολα καθώς άλλα προβλήματα αναδύονται. Όπως αναφέρεται στο **Ελένη Τζιφτζιλάκη, Γεωργία Αλεξανδρή, Στέφανος Χανδέλης, ό.π**

¹⁴² Το 1938 το εργοστάσιο περιέρχεται στα χέρια του Δήμου Αθηναίων και πενήντα περίπου χρόνια αργότερα (1984) παύει η λειτουργία του, όταν η δημοτική αρχή αντιλαμβάνεται ότι η παραγωγή φωταερίου ήταν ιδιαίτερα ρυπογόνα για την περιοχή και το ίδιο το φωταέριο μια ξεπερασμένη μορφή ενέργειας. **Γιάννης Μαχαίρας**, «Γκαζοχώρι: Η τελευταία φλόγα», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τόμ. 18, 1986, σελ. 23-28.

μεταναστών που εισρέει στην περιοχή δημιουργούνται προστριβές μεταξύ των «ντόπιων» πληθυσμών και των νεοεισαχθέντων.

Το 1982 το εργοστάσιο κλείνει οριστικά και μεταφέρεται σε άλλη περιοχή της Αθήνας. Δεκαπέντε χρόνια αργότερα αρχίζουν οι εργασίες για την ανάπλαση αυτού του βιομηχανικού συγκροτήματος. Στόχος η δημιουργία ενός πολιτιστικού υπέρ-τοπικού κέντρου ελευθέρων χώρων και αστικού πρασίνου. Το 2008 όμως η δημοτική αρχή του αποφασίζει την αλλαγή του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου της «Τεχνόπολης» και την μετατροπή της σε «πολεοδομικό κέντρο». Με αποτέλεσμα να αλλάξουν μόνο οι χώροι αστικού πρασίνου και οι ελεύθεροι χώροι και η ανάπλαση του βιομηχανικού χώρου μένει ως έχει.¹⁴³

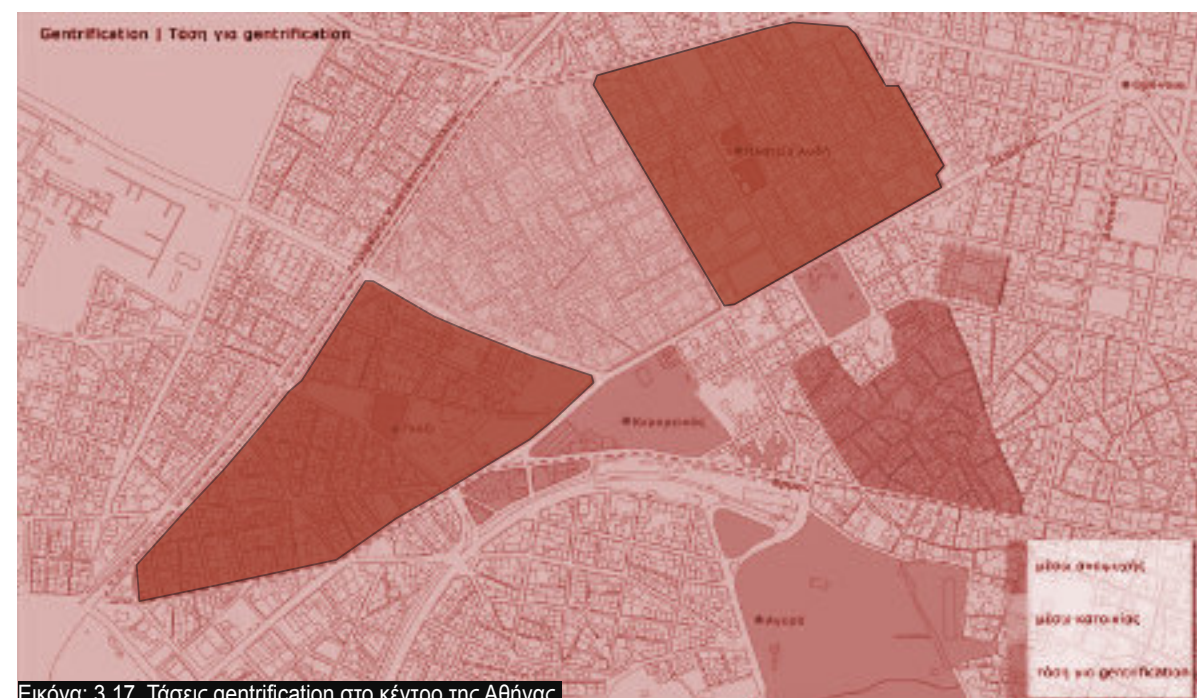
Η ανέγερση του πολυχώρου Τεχνόπολης φαίνεται να είναι κομβική για την πολιτιστική «ανανέωση» της περιοχής γύρω από το βιομηχανικό συγκρότημα του Γκαζιού.¹⁴⁴ Συγκεκριμένα

¹⁴³ **Γεωργία Μαλαπάνη, Σεμέλη Δήμητρα Σχινά, Γεώργιος Τραυλός, Γκάζι, Ανάλυση υφιστάμενης κατάστασης-περιοχή κατοίκηση, Εργασία σε :** Θέματα Περιβάλλοντος: Περιβάλλον και σχεδιασμός του χώρου, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΔΠΜΣ, Τομέας II, 2016, σελ. 2, Βλ. **Δημήτριος Καρύδης, Μαρία Μαντουβάλου, Μαρία Μαυρίδου, Ιωάννης Πολύζος, Άννα Σαρηγιάννη «1995-1997: Ανάπλαση της περιοχής Γκάζι-Κεραμεικός, με ήπιες μορφές ενέργειας»**, European Commission, Final Report, Athens, 1996.

¹⁴⁴ Στο Γκάζι, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, εμφανίζονται θεατρικές σκηνές, οι οποίες προσελκύουν σταδιακά κάποια μπαρ. Με την αποκατάσταση του εργοστασίου του Αεριόφωτος, τη μετατροπή του στον πολιτιστικό χώρο «Τεχνόπολη» και ιδιαίτερα μετά τη λειτουργία του σταθμού του μετρό Κεραμεικός, η βιομηχανία της διασκέδασης εισβάλλει επιθετικά στη γειτονιά και τη μετατρέπει σε ατέρμονο τόπο διασκέδασης. Οι μέχρι τότε εγκατεστημένες οικογένειες τσιγγάνων εκτοπίζονται βίαια από τα χαμηλά σπίτια με τις εσωτερικές αυλές και στη θέση τους εμφανίζονται μπαρ και νεοταβέρνες. Όπως αναφέρεται στο **Γεωργία Αλεξανδρή, «Εξευγενισμός» (gentrification) στις γειτονιές του αθηναϊκού**

στην περιοχή παρατηρήθηκε αύξηση των κατασκευαστικών και επενδυτικών δραστηριοτήτων, όσων αφορά ανοικοδομήσεις κατοικιών αλλά και πολιτιστικών χώρων. Το αστικό τοπίο μεταλλάσσεται αφενός από τις νέες κατασκευαστικές δραστηριότητες, αφετέρου η κοινωνική μορφολογία της περιοχής μεταλλάσσεται, θα μπορούσαμε να πούμε βίαια καθώς η αξία της γης στην περιοχή αυξάνεται σημαντικά. Αποτέλεσμα αυτών των γεγονότων, είναι οι κάτοικοι χαμηλότερου εισοδήματος και ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, να αναγκάζονται να μετεγκατασταθούν, και να έρχονται να πάρουν την θέση τους μεσαία ή και ανώτερα στρώματα. Έτσι λοιπόν παρόλο που από αρχιτεκτονικής και τυπολογικής άποψης, το Γκάζι εξελίχθηκε βάσει της αρχικής του δομής, η σημερινή του φυσιογνωμία είναι αρκετά διαστρεβλωμένη, είτε σε σχέση με το ιστορικό του παρελθόν, είτε σε σχέση με τις προγενέστερες αστικές ποιότητες, καθώς τα κελύφη και τα νεοκλασικά που ενεργοποιήθηκαν φιλοξενούν διαφορετικές χρήσεις από αυτές για τις οποίες είχαν εξ αρχής χτιστεί. Οι νέοι κάτοικοι, κατά βάσει καλλιτέχνες και επιχειρηματίες συσχετίζονται με το πολιτιστικό τοπίο που μπορεί να διαθέσει η περιοχή. Σε αυτό το σημείο είναι εμφανείς οι επιπτώσεις του gentrification που έχει υποστεί η περιοχή καθώς πέραν του εκτοπισμού του προγενέστερου πληθυσμού, (με βίαιες ή όχι διαδικασίες) από τους νέους πιο προνομιούχους είναι

κέντρο, κείμενο δημοσιευμένο στην ηλεκτρονική πλατφόρμα : Athens Social Atlas, 2015,πηγή <https://www.athenssocialatlas.gr/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF/%CE%B5%CE%BE%CE%B5%CF%85%CE%B3%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-gentrification/>, τελευταία επίσκεψη : 22/09/2020

Εικόνα: 3.17. Τάσεις gentrification στο κέντρο της Αθήνας.
Πηγή: Άλκηστης Πρέπη, *Το φαινόμενο gentrification: ερμηνεία και ανάλυση*, Αριστερή Κίνηση Εργαζομένων Αρχιτεκτόνων, 2016, akea2011.com

Εικόνα: 3.18. Άποψη του άλλοτε εργοστασίου Φωτοασπίου στη νέα του εκδοχή: «Τεχνόπολις» Δήμου Αθηναίων.
Πηγή: athens-technopolis.gr

Εικόνα: 3.19. Νέο συγκρότημα κατοικιών στην περιοχή του Γκαζιού.
Πηγή: Πάνος Δραγώνας, «Γκάζι: Ο εκλαϊκευμένος εξευγενισμός», RE:Public[space], greekarchitects.gr

ιδιαίτερη, η ζωνοποίηση της ψυχαγωγίας και των πολιτιστικών χώρων σε ένα πλαίσιο, ετεροτοπίας¹⁴⁵ θα μπορούσαμε να πούμε, καθώς η πολεοδομική ανάπτυξη σε εκείνο το σημείο δεν προέκυψε καθαρά από σχεδιασμούς βασισμένους στην ανάγκες της αθηναϊκής μητρόπολης, αλλά αφέθηκε κυρίως στα χέρια των ιδιωτικών πρωτοβουλιών που προφανώς δεν συμπεριέλαβαν τις αστικές και κοινωνικές ανάγκες των κατοίκων της πόλης. Με αυτόν τον τρόπο δομείται ένα mall ψυχαγωγίας και τέχνης σε ένα ιδιόμορφο τεχνητό περιβάλλον για του οποίου το αστικό μέλλον μοιάζει αβέβαιο.

Η περίπτωση των Εξαρχείων

Η περίπτωση των Εξαρχείων σε σχέση με τις δυναμικές του gentrification είναι ιδιόζουσα, καθώς η περιοχή δεν κατοικούνταν ποτέ από σαφώς χαμηλά οικονομικά στρώματα ή από ευάλωτες ομάδες. Οι χωρο-κοινωνικές δυναμικές που αναπτύσσονται στην περιοχή δύσκολα παραπέμπουν στη θεωρία του «εξευγενισμού», καθώς δεν ήταν ποτέ αμιγώς, ούτε κυρίως, περιοχή κατοικίας εργατικών τάξεων, αλλά χαρακτηρίζεται από το σχήμα του κάθετου κοινωνικού διαχωρισμού¹⁴⁶ Ο Θωμάς Μαλούτας, συγκεκριμένα

¹⁴⁵ Κατά τον Φουκώ, οι έτεροι τόποι τίθενται στις παρυφές του ενεργού κοινωνικού βίου, είτε δι' αποκλεισμού (φυλακές), είτε κατ' εκλογήν (μουσεία), ακολουθώντας μία συχνά υπόρρητη, πλην συλλογική σύμβαση. Όπως αναφέρεται στο: **Αθηνά Χατζή**, «Η γνώση ως ετεροτοπία, οι ακαδημαϊκές πρακτικές και η δημιουργία επιστημονικών (φαντασιακών) τόπων», πρακτικά από το επιστημονικό συνέδριο: *Μεταλλαγές και (Α)συνέχειες*, Αθήνα, 2008, σελ.17.Θα μπορούσαμε δηλαδή να προσεγγίσουμε τον νέο ψυχαγωγικό και εικαστικό σύμπλεγμα αστικών χώρων, ως έναν έτερο τόπο από την υπόλοιπη οικιστική συγκρότηση του κέντρου της Αθήνας.

¹⁴⁶ στο **Γεωργία Αλεξανδρή**, «Εξευγενισμός» (gentrification) στις γειτονίες του αθηναϊκού κέντρου», ό.π, Βλ. **Thomas Maloutas**, "Contextual

αναφέρεται για τον εξευγενισμό που έχουν υποστεί οι περιοχές των Εξαρχείων και των Πετράλων ως εξής: Στα Εξάρχεια και στα Πετράλωνα ο «εξευγενισμός» παίρνει διαφορετικές μορφές. Ενώ οι γειτονίες γίνονται πόλος έλξης για νέες και εν γένει μαζικότερες μορφές διασκέδασης, παλαιοί και νέοι κάτοικοι εναντιώνονται στον «εξευγενισμό» της νυχτερινής διασκέδασης, όπως παρατηρήθηκε στα Πετράλωνα. Στα Εξάρχεια, επίσης, παλαιοί και νέοι κάτοικοι –που ανέκαθεν ανήκαν, ωστόσο, στη μεσαία και ανώτερη τάξη– δείχνουν ιδιαίτερη ευαισθησία στην ποιότητα ζωής στη γειτονιά, καθώς ο Δήμος Αθηναίων παίζει ένα διαρκές blame game με την Πολιτεία για τα ακραία φαινόμενα παραβατικότητας.¹⁴⁷

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι παρόλο που η θεωρία χάσματος γαιοπροσόδου δεν εντοπίζεται στην περιοχή, καθώς τα ενοίκια σε γενικές γραμμές διατηρούνται σχετικά ψηλά, αντιθέτως σε αυτήν την περίπτωση εμφανίζεται το φαινόμενο της βραχυπρόθεσμης μίσθωσης διαμερισμάτων μέσω της πλατφόρμας AIRBNB.¹⁴⁸

diversity in gentrification research. Critical Sociology" Sage Publications 38(1): 33–48.,2012

¹⁴⁷ Συνέντευξη **Θωμά Μαλούτα**, ό.π

¹⁴⁸ Το 2007, ξεκινά η ιδέα της βραχυπρόθεσμης μίσθωσης διαμερισμάτων στο Σαν Φρανσίσκο που οδηγεί στη ίδρυση της εταιρίας το 2008. Το 2009 μέσω της χρηματοδότησης από επενδυτές επιχειρηματικών κεφαλαίων3 η εταιρία μεγαλώνει και αρχίζει να αναπτύσσεται αφού η επιλογή διαμερισμάτων από τους ιδρυτές εξασφαλίζει τόσο την ελκυστικότερη δυνατή παρουσίαση όσο και τις απαραίτητες δικλίδες ασφαλείας για τους χρήστες. Σήμερα η εταιρία μετρά 150 εκατομμύρια χρήστες παγκοσμίως, 640 χιλιάδες οικοδεσπότες με σύνολο 4 εκατομμυρίων καταχωρήσεων σε 191 χώρες. Όπως αναφέρεται στο: **Δάφνη Βαλλιανάτου**, **Δανάη Παπαευαγγέλου**, **Μιχάλης Πιπέρογλου**, *Νέες πρακτικές διείσδυσης επενδυτικού κεφαλαίου στο αστικό περιβάλλον και επιπτώσεις στην κοινωνική και χωρική γεωγραφία της*

Στην περιοχή των Εξαρχείων, όπως αντίστοιχα και στον δήμο Αθηναίων, οι καταχωρήσεις καταλυμάτων ακολουθούν μια ανοδική αύξηση ιδιαίτερα από το 2017 και μετέπειτα. Όπως αναφέρθηκε, θεωρούμε ότι η περίοδος της οικονομικής κρίσης δημιούργησε ένα εύφορο και κατάλληλο έδαφος για την εισχώρηση μεγάλων επενδυτικών κεφαλαίων στο στεγαστικό σύστημα. Στα Εξάρχεια η εικόνα του αποτυπώματος της κρίσης, και σύμφωνα με τις καταγραφές του 2011, είναι αρκετά έντονη. Ένα μεγάλο ποσοστό επιχειρήσεων καταγράφονται ως κλειστές, ενώ την ίδια στιγμή παρουσιάζεται ένα μεγάλο κενό οικιστικό απόθεμα κτιρίων και διαμερισμάτων.¹⁴⁹

Τα τελευταία χρόνια στην περιοχή των Εξαρχείων παρατηρείται έντονη τουριστικοποίηση, η οποία σχετίζεται αμιγώς με τους αρχαιολογικούς μουσειακούς χώρους της περιοχής. Το φαινόμενο της βραχυπρόθεσμης ενοικίασης αλληλοεξαρτάται από την τουριστικοποίηση των Εξαρχείων, καθώς φαίνεται, η όλη περιοχή να προσελκύει επισκέπτες που αναζητούν να δουν κτίρια με graffiti, να βιώσουν από την απόσταση ασφαλείας των καταστημάτων τις συγκρούσεις με την αστυνομία, και εν γένει να περιπλανηθούν σε μια «επισφαλή» και εναλλακτική για τα δυτικά μητροπολιτικά δεδομένα, γειτονιά.

Αθήνας, Νέες πρακτικές διείσδυσης επενδυτικού κεφαλαίου στο αστικό περιβάλλον και επιπτώσεις στην κοινωνική και χωρική γεωγραφία της Αθήνας, Εργασία Το ζήτημα της μεθοδολογίας και της θεωρίας στο σχεδιασμό του χώρου, Ε. Μ. Π., Δ. Π. Μ. Σ. Πολεοδομίας και Χωροταξίας, 2018, εισαγωγή, Βλ. “venture capitalists”, μοντέλο χρηματοδότησης που αναπτύσσεται στο Silicon Valley, Στοιχεία και στατιστικά για την Airbnb, Πηγή: <https://expandedramblings.com/index.php/airbnbstatistics/>, τελευταία επίσκεψη 22/09/2020

¹⁴⁹ Ο.π

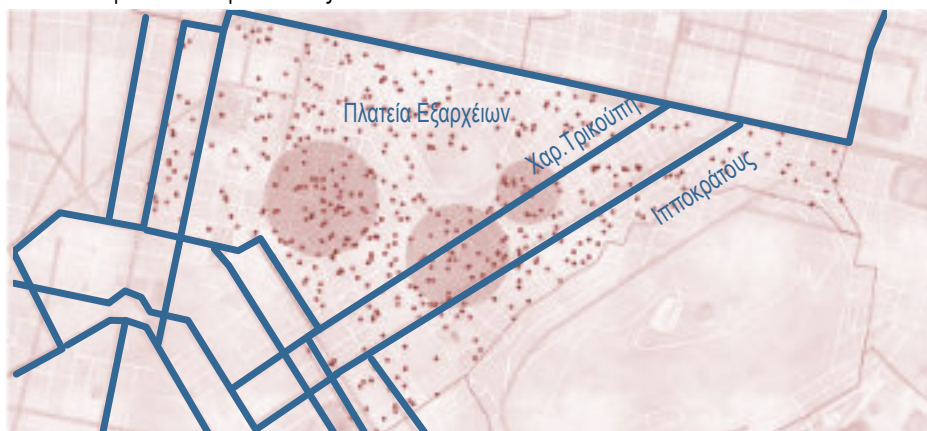
Συνολικά οι χωρικές μεταλλαγές που έχει υποστεί το κέντρο της Αθήνας, σχετίζονται άμεσα με στρατηγικές gentrification σε ένα πλαίσιο αστικής τουριστικοποίησης και εσωτερικής ανακατανομής του γηγενούς πληθυσμού. Από τις προηγούμενες αναλύσεις σχετικά με τις περιοχές του Μεταξουργείου του Γκαζιού και των Εξαρχείων είναι εμφανής ο κοινός παρανομαστής της αναπτυσσόμενης βιομηχανίας της ψυχαγωγίας και του πολιτισμού σε άμεση σύνδεση με το νέο μοντέλο του σύγχρονου μητροπολιτικού lifestyle. Σε αυτό το σημείο θα μπορούσαμε να θέσουμε τον προβληματισμό, του αν οι ταυτίσεις που γίνονται μεταξύ Αθήνας και Βερολίνου προκύπτουν συνειρμικά, από τις γενναίες κεφαλαιοκρατικές αστικές επεμβάσεις που έχουν υποστεί και οι δύο πόλεις, και όχι από το σύγχρονο πολιτιστικό κεφάλαιο που έχουν να προσφέρουν ως «πολιτισμικές» πρωτεύουσες.¹⁵⁰ Τέλος όλοι αυτοί οι αστικοί μετασχηματισμοί, που προσανατολίζονται στις πολιτιστικές δραστηριότητες στο κέντρο της πόλης, φαίνεται να την καθιστούν πυκνωτή διασκέδασης και ψυχαγωγίας με αποτέλεσμα, η κατοίκηση στο κέντρο να γίνεται δύσκολη έως ανέφικτη. Αυτού του τύπου η ζωνοποίηση, φέρει στην επιφάνεια ένα νέο ρεύμα προαστισιοποίησης, στην ελληνική πρωτεύουσα, οι επιπτώσεις της οποίας θα είναι μάλλον επιβαρυντικές προς τους μόνιμους κατοίκους της πόλης.

¹⁵⁰ Alastair Sook, “Can Athens become Europe’s new arts capital?”, BBC, Culture, 9 May 2017, πηγή: <http://www.bbc.com/culture/story/20170509-can-athens-become-europes-new-arts-capital>, τελευταία επίσκεψη: 08/08/2020

Οι θύλακες της βραχυπρόθεσμης μίσθωσης και η σχέση τους με τους δημόσιους χώρους

Αποτύπωση Airbnb ακινήτων το έτος 2015.

Αποτύπωση Airbnb ακινήτων το έτος 2017.

Αποτύπωση Airbnb ακινήτων το έτος 2018.

Εικόνα: 3.21. Οι θύλακες της βραχυπρόθεσμης μίσθωσης και η σχέση τους με τους δημόσιους χώρους.
 Πηγή: Προσωπική επεξεργασία σε χάρτες στο: Δάφνη Βαλλιαντάου, Δανάη Παπαευαγγέλου, Μιχάλης Πιπτερόγλου, Νέες πρακτικές διείσδυσης επενδυτικού κεφαλαίου στο αστικό περιβάλλον και επιπτώσεις στην κοινωνική και χωρική γεωγραφία της Αθήνας, Νέες πρακτικές διείσδυσης επενδυτικού κεφαλαίου στο αστικό περιβάλλον και επιπτώσεις στην κοινωνική και χωρική γεωγραφία της Αθήνας, Εργασία Το ζήτημα της μεθοδολογίας και της θεωρίας στο σχεδιασμό του χώρου, Ε. Μ. Π.: Δ.Π.Μ.Σ. Πολεοδομίας και Χωροταξίας, 2018, σελ. 60

Εικόνα: 3.22. : «Δεν θα περάσετε», σύνθημα στα Εξάρχεια αναφερόμενο στις εισροές τουριστών, 18,10,2019.
 Πηγή: bbc.com

Εικόνα: 3.23. Τουρίστας σε δρόμο των Εξαρχείων.
 Πηγή: airbnb.com

Εικόνα: 3.24. Πανό που αναρτήθηκε στην περιοχή των Εξαρχείων με αφορμή την αύξηση των βραχυπρόθεσμων ενοικιάσεων στην περιοχή και την περεταίρω οικιστική της «αλλοίωση».
 Πηγή: bbc.com

3.3 | Η «βερολινέζικη» φυσιογνωμία της πόλης

Όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα από το 2010¹⁵¹ παρατηρείται από την ξένη αλλά και την εγχώρια αρθογραφία η αναφορά σε συσχετισμούς της πόλης της Αθήνας με το Βερολίνο. Δημοσιεύονται από το 2010 και μετά, όσο ακόμα το αθηναϊκό τοπίο είναι επηρεασμένο και παρηκμασμένο από την οικονομική ύφεση, άρθρα με τίτλους που θέτουν ερωτήματα του τύπου, αν «η Αθήνα είναι το νέο Βερολίνο», αν είναι η «νέα πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης», ακόμα την χαρακτηρίζουν «φτωχή αλλά σέξι».¹⁵² Μέρος πάνω σε αυτό το αφήγημα με την σειρά τους

Εικόνα: 3.25. «Πολύχρωμο σοκάκι, Το Ψυρρή είναι πασίγνωστο σήμερα, είναι θα έλεγε κανείς το Neukölln της Αθήνας». Πηγή: Eva Biringer, "Das Athen von heute ist ein bisschen wie das Berlin der 90er", Welt, welt.de

¹⁵¹ Το 2010 δημοσιεύεται άρθρο από τους New York Times με τίτλο : "Athens is the new Berlin," συνοπτικά διατυπώνονται οι εξής σκέψεις σχετικά με τον συσχετισμό των δύο πόλεων : Η γειτονιά Κεραμικού-Μεταξουργείου της Αθήνας - η οποία εξακολουθεί να ανήκει σε ένα μερίδιό της σε εμπόρους ναρκωτικών και ιερόδουλες, όπως και κάθε υποβαθμισμένη γειτονιά, μαζί με την περιοχή της Κυψέλης έχουν γίνει το νέο κέντρο για επιβλητικές γκαλερί όπως του Breeder και της Rebecca Camhi καθώς και το φετινό φεστιβάλ τέχνης ReMap, το οποίο περιελάμβανε εγκαταστάσεις σε εγκαταλελειμμένα κτίρια το περασμένο καλοκαίρι. Και ολόκληρη η σκηνή πήρε τη σφραγίδα της έγκρισης του Larry Gagosian, ο οποίος άνοιξε μια γκαλερί για να καλύψει τις ανάγκες ενός κύκλου Δισεκατομμυριούχων Ελλήνων συλλεκτών.

Όπως αναφέρεται στο Monica Khemsurov, "Athens is the new Berlin", New York Times, REMIX; The 2.0 Report, May 23/2010, πηγή : <https://archive.nytimes.com/query.nytimes.com/gst/fullpage-980CEFD8163FF930A15756C0A9669D8B63.html> τελευταία επίσκεψη: 09/09/2020

¹⁵² Alastair Sook, ό.π

παίρνουν και τα εγχώρια free press όπου καταπιάνονται με την αναδόμηση της πόλης, στην διάρκεια της κρίσης και την ομοιότητα της με την φυσιογνωμία γειτονιών Βερολίνου, καθώς πλέον θεωρείται ευρέως αποδεκτό το μεταβιομηχανικό street art φυσιογνωμικό συνονθύλευμα της πόλης. Οι βανδαλισμοί, οι φθορές η παραβατικότητα, η πολύ-πολιτισμικότητα (μέσα από τους πληθυσμούς μεταναστών) παύουν να είναι τα αιώνια προβλήματα της πόλης και αντιθέτως αναδεικνύονται ως τα εξωτικά και προσφιλή για τους επισκέπτες της αστικά συστατικά της. Κάτι ιδιαίτερα ενδιαφέρον σε σχέση με την διάδοση αυτού του αφηγήματος είναι ότι καθώς στον δημόσιο λόγο προωθούνταν αρκετά, το πλάνο η Αθήνα να τείνει να μοιάσει με το Βερολίνο, εμφανίζονται σταδιακά σε περιοχές του κέντρου, κυρίως σε αυτές που αναλύθηκαν στην προηγούμενη ενότητα, χωρικά και φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά τα οποία συγκαταλέγονται θα μπορούσε να πει κάνεις στην νέο κουλτούρα των hipster,¹⁵³ και απαντώνται ασφαλώς και στο Βερολίνο. Το ακόμα πιο ενδιαφέρον είναι, ότι μέσα από την διάδοση αυτού του αφηγήματος, αρκετοί επιχειρηματίες και καλλιτέχνες, έχουν επενδύσει στο

¹⁵³ Η Αθηνάς, ένας από τους κεντρικούς εμπορικούς δρόμους, είναι απλά ένας παράλληλος δρόμος μακριά από το Ψυρρή, μια πρώην υποβαθμισμένη περιοχή που κατατάσσεται κάπου μεταξύ Kreuzberg και Neukölln από την άποψη της ποιότητας της νυχτερινής ζωής και σήμερα προσελκύει hipsters από όλο τον κόσμο. Όπως αναφέρεται στο Eva Biringer, "Das Athen von heute ist ein bisschen wie das Berlin der 90er", Welt, 11.07.2019, πηγή: <https://www.welt.de/reise/staedtereisen/article196371797/Party-in-Athen-Die-Akropolis-Stadt-ist-wie-das-Berlin-der-Neunziger.html>, τελευταία επίσκεψη : 03/09/2020

κτηριακό απόθεμα του κέντρου, και δη στις περιοχές που φαίνεται να είναι τα αντίστοιχα εναλλακτικά κέντρα του Βερολίνου προωθώντας αντίστοιχες χωρικές και αισθητικές ποιότητες.¹⁵⁴

Χιπστερισμός παγκοσμιοποιημένη γλώσσα αισθητικής ;

Οι όροι hipster ή χιπστερισμός στην ελληνική, απαντώνται τις τελευταίες δεκαετίες συχνά στο πλαίσιο του προσδιορισμού μιας νέου- κουλτούρας που επικρατεί σε ένα ευρύ φάσμα της σύγχρονης κοινωνικής ζωής, και δη του μητροπολιτικού life style και κουλτούρας, καθώς προκαλεί ετερόκλητες αντιδράσεις. Ο όρος *hipster* είναι ένας όρος αργκό που αντιπροσωπεύει έναν νεαρό άνδρα ή ένα κορίτσι που τηρεί τη μη επικρατούσα μόδα και δημιουργήσε τη δική του κουλτούρα. Είναι γνωστό ότι αυτός ο όρος εμφανίστηκε το 1940 και αρχικά αντιπροσώπευε έναν οπαδό μιας ειδικής υποκουλτούρας και τους θαυμαστές της τζαζ μουσικής. Σήμερα αυτή η λέξη έχει αποκτήσει άλλο

¹⁵⁴ «Είναι αλήθεια. Σε αυτήν την πόλη, όπως και στο Βερολίνο στην εποχή μετά την πτώση του Τείχους, υπάρχει άφθονος κενός χώρος, τον οποίο καταλαμβάνει η δημιουργικότητα. Κυριολεκτικά και μεταφορικά. Εγκαταλελειμμένα κτίρια όπως το παλιό Χρηματιστήριο ή το ξενοδοχείο Μπάγκειον, στην πλατεία Ομονοίας, έχουν μετατραπεί σε μεγαλειώδη σκηνικά εκθέσεων από επιμελητές της Μπιενάλε. Σε άλλοτε γκρίζες γειτονιές, όπως στου Ψυρρή και στο Παγκράτι, δραστήριοι άνθρωποι άνοιξαν τον περασμένο χρόνο πρωτότυπα καφέ και εστιατόρια σε πολλά άδεια σπίτια. Ναι, υπάρχουν οι στιγμές αυτές που θυμίζουν παιδική ταινία: ανοίγεις μία μικροσκοπική πόρτα και ξαφνικά βρίσκεσαι σε έναν κόσμο φανταστικό». Όπως αναφέρεται στο άρθρο «*H Süddeutsche αναρωτιέται: Είναι η Αθήνα το νέο Βερολίνο; Εκθέσεις, πρωτότυπα καφέ και εστιατόρια, χώροι πολιτισμού*», (εφημ.) Η εφημερίδα (iefimerida), 29|11|2016, πηγή : [iefimerida.gr - https://www.iefimerida.gr/tag/neo-berolino](https://www.iefimerida.gr/tag/neo-berolino), τελευταία

Εικόνα: 3.26. Σκιτσογραφία που αποδίδει την κοινωνική ομάδα των hipsters την δεκαετία του 40, όπου συγκροτούνταν από λευκούς μεσαστούς αμερικάνους που γοητεύονταν από τους έγχρωμους τζαζίστες και από τον τρόπο ζωής τους.
Πηγή: [pinterest.com](https://www.pinterest.com)

νόημα.¹⁵⁵ Περιγράφει τους νέους εύπορους ανθρώπους που συνήθως ζουν σε μεγάλες πόλεις και ενδιαφέρονται για τη μόδα, τον πολιτισμό, τη σύγχρονη μουσική, δημοφιλή περιοδικά, τη μοντέρνα λογοτεχνία κ.ο.κ.¹⁵⁶

Στο άρθρο του “*The Hipster in the Mirror*”, ο Mark Grief στρέφεται στο έργο του Γάλλου κοινωνιολόγου Pierre Bourdieu την Διάκριση,¹⁵⁷ για να ερμηνεύσει το φαινόμενο του χιπστερισμού και έπειτα να το κατανείμει ανά κοινωνικές ομάδες. Ο διαχωρισμός των χίπστερς κατά τον Mark Grief κατατάσσεται σε τρεις κύριες ομάδες. Όπως αναφέρει: «η αισθητική δεν είναι κάτι το σταθερό και το ειρηνικό αλλά ένα μέσο στρατηγικής και ανταγωνισμού». Από αυτό προκύπτει ότι ο χιπστερισμός υιοθετείται από άτομα διαφορετικών κοινωνικών τάξεων και με αυτόν τον τρόπο οι ακόλουθοι του εν λόγω αισθητικού ρεύματος, διακρίνονται σε υποκατηγορίες βασισμένες στην υπάρχουσα κοινωνική διαστρωμάτωση¹⁵⁸.

¹⁵⁵ **Ανώνυμο**, *Analysis of Hipster Subcultures Essay in Cultural Studies*, UKEssays in Cultural Studies, 18th May 2020, σελ. 1, πηγή : <https://www.ukessays.com/essays/sociology/analysis-of-the-hipster-subculture.php>, τελευταία επίσκεψη :01/10/2020

¹⁵⁶ **DouglasHaddow**, “*Hipsters: The Dead End of Western Civilization*”, Void Network, 27, 2009, πηγή : <https://voidnetwork.gr/2009/01/27/hipsters-the-dead-end-of-western-civilization-by-douglas-haddow/>, τελευταία επίσκεψη :02/10/2020

¹⁵⁷ Μια κοινωνική κριτική της αισθητικής που παρουσιάζεται η γενετική ανθρωπολογία της εξουσίας με έμφαση στη συμβολική της διάσταση
¹⁵⁸ Αυτοί οι «ανώτεροι σε πλούτο» νέοι που βρίσκονται στην κορυφή αυτού του διαγράμματος χρησιμοποιούν την αισθητική για να δείξουν ότι είναι «ανώτεροι στο πνεύμα». Η άλλη υποομάδα των Χίπστερς περιλαμβάνει τους νέους της ανώτερης μεσαίας τάξης «που μετακινούνται σε πόλεις μετά το κολέγιο» για να θρουν δουλειά «στα δημιουργικά επαγγέλματα». ¹⁵⁸ Ο ανταγωνισμός μεταξύ αυτών των τριών ομάδων βασίζεται στην ανωτερότητα. Το να είσαι ο καλύτερος, να γνωρίζεις

Συνοπτικά καθώς ο όρος στο σήμερα δεν έχει αποσαφηνιστεί κοινωνιολογικά και επιστημονικά, θα μπορούσαμε να πούμε πως οι Χίπστερ¹⁵⁹ και ειδικότερα ο χιπστερισμός, αφορά κοινωνικές ομάδες νέων ατόμων που μέσα από τον τρόπο ζωής τους, με κύριο πρόσταγμα την εκκεντρικότητα και την οικειοποίηση παρελθοντικών συνηθειών με ιστορικό βάρος, έχουν τραβήξει την προσοχή στο δημόσιο διάλογο, συνήθως με επικριτική χροιά.¹⁶⁰ Αναφορικά σε άρθρο του ο Douglas

περισσότερα για τον τρόπο ζωής και τον πολιτισμό, να φοράς τα πιο μονάδα ρούχα είναι οι κύριες πτυχές αυτού του αισθητικού ρεύματος. Όπως αναφέρεται στο **Mark Greif**, “The Hipsters in the Mirror”, Essay in the New York Time, Nov. 12, 2010, πηγή : <https://www.nytimes.com/2010/11/14/books/review/Greif-t.html>, τελευταία επίσκεψη : 02/10/2020

¹⁵⁹ Αυτό που μπορούμε εύκολα να παρατηρήσουμε είναι ότι η κουλτούρα Χίπστερ δεν έχει δικό της περιεχόμενο. Όλη της η αισθητική καταβροχθίζει αισθητικά στοιχεία από κουλτούρες άλλου χρόνου και τόπου. Μουσική, ντύσιμο, τέχνη, αποχρώσεις φωτογραφιών, σύμβολα κινημάτων και ιδεολογίες από όλες τις δεκαετίες του 20ου αλλά και του 19ου αιώνα συνθέτουν την συνεχώς κινούμενη αισθητική αυτή εμπειρία. Μπορεί να οικειοποιηθεί, να κάνει δικό του, οτιδήποτε. Όπως αναφέρεται στο άρθρο: « Χιπστερισμός: το ανώτατο στάδιο του μεταμοντερνισμού », ΑΓΚΑΡΡΑ, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα : <http://agkarra.com/%CF%87%CE%B9%CF%80%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CF%84%CE%BF-%CE%B1%CE%BD%CF%8E%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%BF-%CF%83%CF%84%CE%AC%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BC%CE%B5/B5/>, τελευταία επίσκεψη: 18/09/2020

¹⁶⁰ Συχνά αναφέρεται ότι εκείνοι είναι οι εκπρόσωποι μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας ή τάξης και υποκουλτούρας που δεν στοχεύουν σε τίποτα, που δεν ονειρεύονται τίποτα, που δεν διεκδικούν τίποτα ή επαναστάτη, που δεν επινοούν ή αλλάζουν τίποτα. Όπως αναφέρεται στο: **Ανώνυμο**, Analysis of Hipster Subcultures Essay in Cultural Studies, ό.π

Huddow χαρακτηρίζει τους χίπστερ ως το «τέλος του δυτικού πολιτισμού».

Παρόλα αυτά, ένα αισθητικό ρεύμα δεν θα μπορούσε να σηκώσει πάνω του το βάρος του «τέλματος» της δημιουργίας του δυτικού πολιτισμού, καθώς οι αιτίες που σχετίζονται με αυτό το γεγονός, είναι ποικιλόμορφες και εξαρτώνται από ετερόκλητα κοινωνικά και πολιτικά πεδία. Εντούτοις, σε ό,τι αφορά το μητροπολιτικό τρόπο ζωής, η κουλτούρα αυτή βρίσκεται στο ειδώλιο της κριτικής σε σχέση με στρατηγικές εξευγενισμού και υπερεκμετάλλευσης του αστικού τοπίου, καθώς έχει παρατηρηθεί η σύμπλευση αυτής της νέας αισθητικής, με τα νέα ανανεωμένα χωρικά μοτίβα που προκύπτουν στις εξευγενισμένες περιοχές.

Σε κάθε περίπτωση, μακράν του να ενσαρκώνει τις αρετές του αυθορμητισμού και μιας κάποιας «τραχύτητας», ο χίπστερ, «αγαθός κι υπερπολιτισμένος σε βαθμό παρακμής» (σύμφωνα με την έκφραση του ιστορικού της τζαζ Frank Tirro), φέρνει στο νου την εκλέπτυνση των αριστοκρατών και των ευγενών, εφόσον οτιδήποτε κάνει οφείλει να είναι ραφινάτο και ν' ανταποκρίνεται σε προκαθορισμένα στιλιστικά και γενικότερα πολιτιστικά κριτήρια, στα πλαίσια ενός βίου ολωσδιόλου αισθητικοποιημένου, που ορίζεται πλέον από τη λογική της μόδας και τη χρήση της έννοιας του γούστου ως μέσου κοινωνικής διαφοροποίησης και ανόδου.¹⁶¹ Η εξύψωση

¹⁶¹ **Νίκος Ν. Μάλλιαρης**, «Οι χίπστερ και οι τραπεζίτες θα πρέπει να είναι φίλοι», Πρόταγμα, τχ. 10, Ιούνιος 2017, σελ. 212-219, πηγή : <https://protagma.wordpress.com/%CF%80%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1-%CE%AD%CE%BD%CF%84%CF%85%CF%80%CE%B7-%CE%84%CE%B5%CF%84%CE%BF-%CE%B1%CE%BD%CF%8E%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%BF-%CF%83%CF%84%CE%AC%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BC%CE%B5/B5/>

της αισθητικής και η αναζήτηση της αυθεντικότητας είναι κύρια χαρακτηριστικά πληθυσμών των μητροπόλεων που είτε ως αστικοί τουρίστες, είτε ως σύγχρονοι πλάνητες είτε ως μικροϊδιοκτήτες-επιχειρηματίες, δομούν ένα φανταστικό αστικής ανανέωσης με συσχετισμούς βιομηχανικής αισθητικής και εφήμερης τέχνης ή street art . Σε αυτό το πλαίσιο πολλές φορές αγνοούνται οι μείζονες κοινωνικές ανάγκες, που πρέπει να κρυφθούν σε μια μητρόπολη, καθώς οι εμπορευματικές οικονομικές διαδικασίες που αλλοιώνουν το αστικό τοπίο, λειτουργούν υπό τον μανδύα της νέας αισθητικής .

Ο χιπστερισμός στην Αθήνα _η βερολινέζικη εκδοχή

Καθώς όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η παραπάνω τάση σχετίζεται με την αισθητικοποίηση του «παλιού» στοιχείου με την αναγωγή του, σε μια νέα σύγχρονη χρήση, το φαινόμενο του χιπστερισμού απαντάται και σε διάφορες εκδοχές της Αθήνας, και είναι συχνά ένα κριτήριο σύνδεσης της Αθήνας με το Βερολίνο¹⁶² .

Στην περίπτωση της Αθήνας όπως αναφέρθηκε, οι δυναμικές του gentrification προωθήθηκαν κυρίως από το ιδιωτικό

[%CE%AD%CE%BA%CE%B4%CE%BF%CF%83%CE%B7/](#), τελευταία επίσκεψη : 23/09/2020

¹⁶² Είναι αλήθεια. Σε αυτήν την πόλη, όπως και στο Βερολίνο στην εποχή μετά την πτώση του Τείχους, υπάρχει άφθονος κενός χώρος, τον οποίο καταλαμβάνει η δημιουργικότητα. Κυριολεκτικά και μεταφορικά. Εγκαταλελειμμένα κτίρια όπως το παλαιό Χρηματιστήριο ή το ξενοδοχείο Μπάγκκιον, στην πλατεία Ομονοίας, έχουν μετατραπεί σε μεγαλειώδη σκηνικά εκθέσεων από επιμελητές της Μπιενάλε . Όπως αναφέρεται στο άρθρο : «Η Süddeutsche αναρωτιέται: Είναι η Αθήνα το νέο Βερολίνο; Εκθέσεις, πρωτότυπα καφέ και εστιατόρια, χώροι πολιτισμού». ό.π

κεφάλαιο και στηρίχτηκαν με κρατικές –δημοτικές πρωτοβουλίες. Στις περιπτώσεις του Μεταξουργείου και του Γκαζιού παρατηρήσαμε ότι το πολιτιστικό κεφάλαιο, αποτέλεσε τόσο αφορμή για κινήσεις εξευγενισμού, όσο και την κινητήριο δύναμη να λειτουργούν αυτήν την στιγμή οι περιοχές σε άλλο πολεοδομικό πλαίσιο χρήσεων γης .

Σταδιακά χώροι πολιτισμού όπως είναι η Τεχνόπολις και η Δημοτική Πινακοθήκη στο Μεταξουργείο πλαισιώθηκαν από «νεοκαφενεία», σε πρώην βιομηχανικά κτήρια ή νεοκλασικά μιας αισθητικής που φέρει στοιχειά βιομηχανικής αισθητικής μπαρόκ, μεταμοντέρνου street art , μιας αρχιτεκτονικής γλώσσας διεθνούς εμβέλειας θα μπορούσαμε να πούμε, καθώς τέτοιου τύπου τυπολογιών σε καταστήματα απαντώνται και σε άλλες μητροπόλεις όπως είναι το Βερολίνο, το Λονδίνο κ.α .¹⁶³

Ταυτόχρονα οι πληθυσμοί που προσεγγίζουν αυτές τις περιοχές αλλάζουν σε σχέση με τους προγενέστερους κατοίκους. Φαίνεται να ανήκουν στην μεσαία τάξη και άνω και να σχετίζονται με το εικαστικό πολιτιστικό πεδίο.

Την εποχή που οι φυσιογνωμίες των περιοχών αρχίζουν ριζικά να ανανεώνονται και να προσαρμόζονται στις νέες συνθήκες του πολιτιστικού κεφαλαίου, στην περιοχή της Αθήνας αναδύονται «πρωτοβουλίες » κατοίκων ή καλύτερα νέο κατοίκων. Τα αιτήματά τους σχετίζονται με την επανοικειοποίηση του δημόσιου χώρου και την διεκδίκηση

¹⁶³ Γκάζι, Κεραμεικός, Μεταξουργείο, Εξάρχεια. Μια μποέμ, προσιτή ατμόσφαιρα αποτελεί κοινό τόπο και στις δύο μεγαλουπόλεις. **Νικόλας Γεωργιακώδης**, «Είναι η Αθήνα το νέο Βερολίνο;», δημοσιευμένο στο: www.in2life.gr, 12 Μαρτίου 2018, τελευταία επίσκεψη :02/10/2020

καλύτερων αστικών συνθηκών. Είναι χαρακτηριστική, η παρουσία του μη κερδοσκοπικού οργανισμού Κ.Μ Πρότυπη Γειτονιά¹⁶⁴ ή των Atenistas¹⁶⁵ που στο πλαίσιο των δράσεων τους προωθήθηκαν κινήσεις αισθητικής αναβάθμισης των γειτονιών, συνεργασίες με πολιτειακούς φορείς, με αιτήματα την αύξηση της αστυνόμευσης σε ορισμένες γειτονιές και την περεταίρω αστική αναβάθμιση.

¹⁶⁴ Η αστική, μη κερδοσκοπική εταιρία «ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά», ιδρύθηκε το 2008 από κατοίκους και επαγγελματίες που ζουν και δραστηριοποιούνται στην περιοχή του Κεραμεικού -Μεταξουργείου. Σκοπός της είναι να δημιουργήσει μία πρότυπη, σύγχρονη, οικολογική, πολιτιστική γειτονιά στο κέντρο της Αθήνας. Στα τρία χρόνια της λειτουργίας της οι δράσεις της αφορούν την υποβολή αρχιτεκτονικών προτάσεων, την ευαισθητοποίηση των κατοίκων της περιοχής σε θέματα ανακύκλωσης αλλά και την αξιοποίηση εγκαταλειμμένων οικοπέδων με τη δημιουργία προσωρινών κήπων. Όπως αναφέρεται στο **Γιώργος Πουλιόπουλος**, «Ο Κεραμεικός μπορεί να αλλάξει σε ένα χρόνο», (εφημ.): Το Βήμα, 16/03/2011, πηγή : <https://www.tovima.gr/2011/03/16/society/o-kerameikos-mporei-na-allaksei-se-ena-xrono/>, τελευταία επίσκεψη: 2/09/2020 Εντούτοις παρόλο που ο οργανισμός ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά φαίνεται να έχει θέσει σε προτεραιότητα την αναβάθμιση και την ποιότητα της ζωής στην περιοχή, και ταυτοχρόνως να στηρίζεται από τον τύπο, το σύνολο των κατοίκων και των επαγγελματιών που την απαρτίζουν δεν έχουν σαφή κοινωνική σχέση με την γειτονιά αλλά και με τις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες που διαμένουν στην περιοχή. Χαρακτηριστικά αναφέρεται και διευκρινίζεται από την Γεωργία Αλεξανδρή: « Οι περιοχές Γεράνι και Μεταξουργείο ορίζονται ως Ζώνες Ειδικού Προγράμματος Ανάπλασης και τα κίνητρα που προωθούνται αφορούν φορολογικές απαλλαγές για το κόστος αποκατάστασης κτηρίων, κίνητρα ιδιοκατοίκησης ή ιδιόχρησης κτηρίων και ρυθμίσεις για την αποκατάσταση διατηρητέων κτηρίων. Οι ρυθμίσεις αυτές θεσπίζονται για την περιοχή του Μεταξουργείου έπειτα από πιέσεις στο ΥΠΕΚΑ που ασκεί η αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία Κεραμεικός Μεταξουργείο- Πρότυπη Γειτονιά (ΚΜ-ΠΓ) που έχουν ιδρύσει οι εύποροι **νεοκάτοικοι** με τον επιχειρηματία της εταιρείας ακινήτων **Ολιάρος** που δραστηριοποιείται στο Μεταξουργείο. Βασικό σκοπός της ΚΜ- ΠΓ αποτελεί η βελτίωση και αναζωογόνηση, δηλαδή το **Gentrification** της περιοχής του Μεταξουργείου. Όπως αναφέρεται στο : **Γεωργία Αλεξανδρή**, « Οι διαδικασίες *gentrification* στο κέντρο της Αθήνας τον καιρό της κρίσης», περιοδικό : Γεωγραφίες, νο. 24, 2014, σελ.

Οι συγκεκριμένες αστικές πρωτοβουλίες που ανθίσανε την περίοδο της έναρξης της κρίσης στην Αθήνα, συζητήθηκαν αρκετά στη σφαίρα του δημόσιου διαλόγου, καθώς ενώ το όραμα που προτάσσεται μέσα από αυτές τις ομάδες, φαντάζει ιδανικό (πεζοδρομήσεις, φυτεύσεις κλπ.), για το σύγχρονο παρηκμασμένο αστικό περιβάλλον, οι αυτοχαρακτηρισμοί που συμπεριλαμβάνουν πρωτοβουλίες κατοίκων ή επανοικειοποιήσεις του δημόσιου χώρου δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Καθώς οι συμμετέχοντες σε αυτές τις ομάδες κατά κύριο λόγο ανήκουν σε μεσαία οικονομικά στρώματα και άνω, συνεργάζονται με επιχειρηματίες που σχετίζονται με το real estate ή ακόμα με τις δημοτικές αρχές, δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως πρωτοβουλία κατοίκων που επιδιώκουν την επανάχρηση ή την επανοικειοποίηση του δημόσιου χώρου, καθώς διεισδύει στο όλο φάσμα των δράσεων τους, το επενδυτικό ιδιωτικό κεφάλαιο σε βάρος του δημόσιου χώρου.

¹⁶⁵ Μια ανοιχτή κοινότητα πολιτών της Αθήνας που αγαπάνε την πόλη τους και θεωρούν ότι η Αθήνα όχι μόνο δεν είναι μια «τελειωμένη ιστορία» αλλά ένα πεδίο ευρηματικών και αποτελεσματικών δράσεων που θα μας κάνει να συνειδητοποιήσουμε τις δυνατότητες βελτίωσης και ανάδειξής της. Αντλούμε την ενέργεια από την κοινωνία των πολιτών, τους χιλιάδες Αθηναίους που θέλουν να κάνουν κάτι για την πόλη τους και μέχρι σήμερα δεν έβρισκαν ένα κανάλι δημιουργικής συμμετοχής στις ανοιχτές υποθέσεις της Αθήνας. Δεν είμαστε κομματικός οργανισμός, δημοτική παράταξη ή Μκο, αλλά μια ζωντανή κυψέλη δημιουργικότητας με μοναδικό αντικείμενο την Αθήνα, που θέλει να μοιραστεί την ανάγκη για μια πολύ καλύτερη πόλη πιστεύοντας στη αναζωογονητική δύναμη της δράσης. Είμαστε εδώ μόνο για να κάνουμε. Χωρίς πολλά λόγια, αλλά στην πράξη. Επτά ημέρες την εβδομάδα, 365 ημέρες το χρόνο. Όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα : <https://atenistas.wordpress.com/poioi/> τελευταία επίσκεψη: 23/09/2020

Εικόνα: 3.28. Απόκομμα της εφημ. Το Βήμα: «Μπορεί ένας εικαστικός θεσμός ή μια (...) Οικιστική επένδυση να βελτιώσει την εικόνα μιας υποβαθμισμένης γειτονιάς στην καρδιά της πόλης;», της Μαριλένας Ασπραπέλλου
Πηγή: oliaros.com

Εικόνα: 3.29. Απόκομμα της εφημ. Το Πρώτο Θέμα, αναφορά στον επιχειρηματία της εταιρείας Oliaros με προσανατολισμό στην οικιστική επένδυση του Μεταξουργείου.
Πηγή: oliaros.com

Εικόνα: 3.30. Οδός Μαρασλή, περιοχή Λυκαβηττού, 19/11/2013. Οι ατενίστας εν δράσει, στην «αναμόρφωση» της οδού.
Πηγή: atenistas.wordpress.com

Εικόνα: 3.31. Κάλεσμα σε ανοιχτή συζήτηση με τους υποψήφιους Δημάρχους, 12/05/2019.
Πηγή: atenistas.wordpress.com

Η στρωματογραφία της πόλης σε βερολινέζικο ύφος

Ενώ κανείς θα περίμενε πως το αφήγημα που ερευνάμε βασίστηκε στην τρισδιάστατη στρωματογραφία των Αθηνών που συνάδει με το διεθνοποιημένο μητροπολιτικό προφίλ,¹⁶⁶ εντούτοις κυρίαρχο λόγο στην αφήγηση έπαιξε, η νέα εικαστική συνθήκη που περιβάλλει τον αθηναϊκό χώρο. Το γεγονός αυτό αποτυπώνεται στον διεθνή και εγχώριο τύπο, και καταλήγει να αντανακλάται στις αστικές μεταλλαγές του τόπου, καθώς οι νέες χρήσεις που στην προκειμένη είναι γκαλερί καλλιτεχνικά εργαστήρια ή χώροι έκθεσης, αφενός επηρεάζουν την προσέλευση του κόσμου και τις δορυφορικές τους χρήσεις, και αφετέρου λειτουργούν σαν μέγα-εκδηλώσεις που προσελκύουν κοινό και από άλλες χώρες. Η τουλάχιστον διαφημίζονται ως τέτοιες. Η εντατική διάνθιση

¹⁶⁶ Σήμερα βιώνουμε μητροπόλεις στις οποίες η επιδερμίδα δεν είναι πλέον τόσο αρχιτεκτονική (όψη) όσο αναγνώσιμη. Οι διαφημίσεις καλύπτουν την επιφάνεια, ή ακόμη και τη μορφή συνολικά, των κτιρίων βάζοντας στη θέση τους χρώματα, σύμβολα, λέξεις και, κυρίως, πληροφορία. Κατά τη διάρκεια της ημέρας τα διαφημιστικά σύμβολα αναμειγνύονται σχεδόν ισότιμα με τη ζωή της πόλης. Το βράδυ οι διαφημιστικές αφίσες και επιγραφές παίρνουν το πάνω χέρι. Ο Σταύρος Σταυρίδης γράφει αναφερόμενος (και) στην Αθήνα: "Η διαφήμιση εισέβαλε στον δημόσιο χώρο και εγκαταστάθηκε στην καρδιά του σφετεριζόμενη τον ρόλο του δημόσιου μνημείου-ορόσημου. Η παρουσία της στον δημόσιο χώρο όχι μόνο τροποποίησε τη μορφή του αλλά, το πιο σημαντικό, συνέβαλε στη δημιουργία μιας νέας εμπειρίας του δημόσιου χώρου."

Θανάσης Μουτσόπουλος, «Το ανεξέλεγκτο κατοικείν», ό.π. σελ. 94

καλλιτεχνικών χώρων στην Αθήνα , είναι ένα γεγονός που παρατηρείται από την δεκαετία των 90'¹⁶⁷ καθώς το τότε life style και οι κοινωνικοπολιτικές συγκυρίες ευνόησαν την καλλιτεχνικοποίηση της κοινωνίας. Νέες γκαλερί νέου τύπου θα εμφανιστούν σαν μανιτάρια (ή περίπου) στα πρώτα χρόνια των 00s. Το βασικό κόνσεπτ έχει μεταφερθεί από το Λονδίνο περίπου αυτούσιο ,όμως το κύριο χαρακτηριστικό που θα διέπει τη λειτουργία έως την τελική κατάρρευση τους στις αρχές της επόμενης δεκαετίας θα είναι η, σχεδόν μανιακή ,αναζήτηση του νέου , του καινούργιου{...}.¹⁶⁸ Η ίδρυση μιας ιδιωτικής «μπιενάλε» με πρώτο τίτλο τον, επαναστατικά

¹⁶⁷ Στο εμπορικό τρίγωνο της Αθήνας, που διπλασίασε τον πληθυσμό του από τις αρχές του 1990 ως σήμερα, οι χώροι πολιτισμού συνδυάζουν, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, τον άξονα της διασκέδασης με εκείνον της τέχνης. Αρχίζοντας από το 1989, αλλά κυρίως τα τελευταία πέντε χρόνια, συγκεντρώνουν ποικίλο και ετερόκλητο κοινό, παραχωρούν δωρεάν τους χώρους τους δίνοντας θήμα σε νέους καλλιτέχνες ποικίλων εικαστικών και άλλων προσανατολισμών, λειτουργούν κάθε μέρα και σχεδόν καθ' όλη τη διάρκεια του έτους και παρουσιάζουν ένα μάλλον συνεχές πρόγραμμα καλλιτεχνικών εκδηλώσεων. Οι τρεις γκαλερί, που λειτουργούν από τα τέλη του 1990 και εξής, παρουσιάζουν δουλειά κυρίως ξένων καλλιτεχνών, χωρίς να αποκλείουν τους ανερχόμενους Έλληνες. Την εικόνα συμπληρώνουν τα studios των νεαρών designers, ενώ στην πλατεία Ομονοίας λειτουργήσε πρόσφατα το πρώτο Art Hotel, το κάθε δωμάτιο και οι κοινόχρηστοι χώροι του οποίου είναι διακοσμημένα από Έλληνες σχεδιαστές μόδας, στυλίστες, φωτογράφους και καλλιτέχνες. Όπως αναφέρεται στο: **Βίκυ Καραϊσκού**, «Νέες πολιτισμικές γεωγραφίες στην Αθήνα του εικοστού πρώτου αιώνα: το κέντρο της παλιάς πόλης ως όριο και σκηνή θεάτρου» Πολιτισμός: Life-style ή Modus Vivendi στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας;», στο Μ. Rossetto, Μ. Tsianikas, G. Couvalis and Μ. Palaktoglou (Eds.) "Greek Research in Australia: Proceedings of the Eighth Biennial International Conference of Greek Studies, Flinders University June 2009". Flinders University Department of Languages - Modern Greek: Adelaide, 618-632.,σελ.622

¹⁶⁸ ¹⁶⁸ **Θανάσης Μουτσόπουλος**, « Η τέχνη στα χρόνια του ΠΑ.ΣΟ.Κ : η άνοδος και η πτώση του φαινομένου του life style» ,ό.π, σελ. 80

υποσχόμενο Destroy ATHENS το 2017 θα γίνει δυνατή χάρη στη σχέση των οργανωτών της με τον συλλέκτη Δάκη Ιωάννου, κάτι που θα επιτρέψει τη ροή του πακτωλού της χορηγίας της Deutsche Bank. Οι επόμενες διοργανώσεις θα έχουν μια ριζικά καθοδική έλευση χορηγίας έτσι ώστε το ρόλο του στυλοβάτη «Θεσμού» να πάρει αυτό που ήταν στην αρχή , μια παράλληλη εκδήλωση της διοργάνωσης ReMap¹⁶⁹ του επιχειρηματία των ακινήτων , Ιάσωνα Τσάκωνα .

Οι περιοχές που «επιβαρύνονται» πιο πολύ από τους παραγόμενους εικαστικούς χώρους φαίνεται να είναι όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα οι περιοχές του Μεταξουργείου του Γκαζιού και του Ψυρρή, γεγονός που παρατηρείται από την αστική υποβάθμιση τους και μετά. Έκτοτε, η εμφάνιση νέων κτισμάτων, η αναπαλαίωση αρχοντικών, η λειτουργία νέων γκαλερί¹⁷⁰, χώρων εστίασης και μπαρ, συνεχίζουν να προσελκύουν νέους κατοίκους. Το Μεταξουργείο ακόμα και σήμερα διακρίνεται για την πληθώρα των θεάτρων του. Όλες οι θεατρικές σκηνές καταλαμβάνουν πρώην βιοτεχνικούς χώρους και αποθήκες και παρουσιάζουν, σε συνεχές πρόγραμμα, πειραματικές δουλειές και σύγχρονο ρεπερτόριο Ελλήνων και ξένων, κυρίως, συγγραφέων. Τα bar-galleries που συνδυάζουν

¹⁶⁹ Όπως μας λέει ιδιοκτήτης γκαλερί στην περιοχή(οδός Αθηνάς):«Αυτό που έχει συμβεί είναι το Remap... Είναι η μόνη περίπτωση που συνεργάστηκαν οι καλλιτέχνες με επενδυτές. Αυτό που έκανε ο επενδυτής ήταν να εκμεταλλευτεί τους καλλιτέχνες και την τέχνη και να διώξει τους κατοίκους: Τους πήρε τις κατοικίες φτηνά, έβαλε την τέχνη μέσα για να αναβαθμίσει την περιοχή. Χρησιμοποίησε δηλαδή την τέχνη ως προκάλυμμα για να μπορέσει να διώξει τους μετανάστες που είχαν κάνει τις καταλήψεις κτηρίων για να βάλει μέσα την τέχνη . Όπως αναφέρεται στο **Ελένη Τζιρτζιλάκη, Γεωργία Αλεξανδρή , Στέφανος Χανδέλης** , ό.π σελ.6

¹⁷⁰ **Βίκυ Καραϊσκού**, ό.π

εικαστικές, θεατρικές και μουσικές παραστάσεις, ακόμα και κινηματογραφικές προβολές ταινιών μικρού μήκους ή φεστιβάλ, μαζί με ένα εξαιρετικά δυναμικό πολυχώρο¹⁷¹, που στεγάζεται σε παλιό εργοστάσιο χρωμάτων, συμπληρώνουν το τοπίο προς αυτή την κατεύθυνση.¹⁷² Η πολύχρωμη εικαστική φυσιογνωμία της Αθήνας στηρίζεται και από την κουλτούρα των free press ή αλλιώς των εβδομαδιαίων εντύπων δρόμου που εισήχθησαν εντατικά στο αθηναϊκό αναγνωστικό κοινό. Η αναγκαιότητα για εξοικείωση του κοινού με τα νέα πολιτιστικά δεδομένα και την δυτικοποίηση επισφραγίζεται μέσα από τον δημοσιογραφικό χώρο με την προσήλωση του χώρου στις διαστάσεις του κινηματογράφου, του θεάτρου, στις εικαστικές τέχνες εν γένει αλλά και στην αρχιτεκτονική. Οι underground χώροι της Αθήνας και οι νέοι διαμορφωμένοι

¹⁷¹ Η αναφορά γίνεται στον πολυχώρο **Bios** ο οποίος σύμφωνα με την ιστοσελίδα του, ιδρύθηκε το 2001 και έκτοτε δραστηριοποιείται στο κομμάτι της σύγχρονης πολιτιστικής παραγωγής, εστιάζοντας στην έκφραση των νέων ανθρώπων, στις αλλαγές στην τέχνη και στην τεχνολογία σήμερα και στη διαμόρφωση του αστικού περιβάλλοντος. Η δράση του εκτείνεται σε τρεις χώρους, στο κτίριο της οδού Πειραιώς 84, το Ρομάντσο στην οδό Αναξαγόρα στο κέντρο της Αθήνας και το Latraas στην οδό Λεωνίδου στον Κεραμεικό. Όπως αναφέρεται στο: <http://pireos84.bios.gr/>, τελευταία επίσκεψη :03/10/2020

¹⁷² Στο χώρο των εικαστικών, αναμένεται η μεταφορά της Δημοτικής Πινακοθήκης στο πρώην εργοστάσιο μεταξιού, από το οποίο και το σύγχρονο όνομα της περιοχής. Στο νότιο όριο της συνοικίας, σε ένα βιομηχανικό κτήριο του 1950 επί της Ιεράς Οδού και στον ίδιο χώρο λειτουργίας του πρώτου αθηναϊκού κινηματογράφου "Λαΐς", μεταφέρθηκε (από το Κολωνάκι) η Ταινιοθήκη της Ελλάδος, φιλοδοξώντας να δημιουργήσει ένα πρότυπο κέντρο μελέτης και έρευνας. Όπως αναφέρεται στο **Βίκυ Καραϊσκού**, ό.π., σελ. 624

χώροι τέχνης,¹⁷³ προσελκύουν το ενδιαφέρον στο κοινό και αρχίζουν να λειτουργούν ως μέσα διαφήμισης της πόλης στο πλαίσιο προσέλκυσης πληθυσμών εικαστικού και αστικού τουρισμού.

Έτσι λοιπόν μέσα από καλλιτεχνικές πρακτικές τα όρια της πόλης νοητά ή φυσιογνωμικά διαρρηγνύονται. Οι πρακτικές και τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν στην περίπτωση της Αθήνας φαίνεται να είναι πολυσύνθετα καθώς η πορεία των αστικών μεταλλαγών εξαρτήθηκε από πολιτικές ιστορικές συγκυρίες και αξιοποιήθηκε από το ιδιωτικό κεφάλαιο που συχνά προωθήθηκε ως πολιτιστικό. Στις περιοχές που μελετήθηκαν και αναγνώστηκαν οι χωρικές μεταβολές που επιβλήθηκαν στο όνομα της Τέχνης το κοινωνικό τοπίο είναι κάπως διαφορετικό καθώς σε όλες τις περιπτώσεις παρατηρήθηκε ο εκτοπισμός των προϋπαρχόντων νοικοκυριών και των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Εντέλει είναι χρήσιμο εδώ να επανέλθουμε στην θεωρία του εξευγενισμού που συνδέεται με τις Τέχνες καθώς τα προαναφερθέντα φαινόμενα δεν φιλοξενούνται μόνο στο ελληνικό τοπίο.

¹⁷³ Σήμερα σε ολόκληρη την πόλη της Αθήνας των 4, περίπου, εκατομμυρίων κατοίκων ο συνολικός αριθμός των γκαλερί φτάνει τις 90 (οι 23 στις υπό εξέταση περιοχές), με επιπλέον 30 περίπου χώρους, καφέ και μπαρ, που κατά καιρούς παρουσιάζουν ποικίλα πολιτιστικά δρώμενα (πάνω από 15 εξ αυτών βρίσκονται στο ιστορικό κέντρο). Επίσης, λειτουργούν περίπου 30 μουσεία, πινακοθήκες και ιδρύματα (10 από αυτά στις εν λόγω περιοχές), πολυχώροι, όλοι τους στο ιστορικό κέντρο, 14 concept hotels, (τα 9 στις υπό εξέταση περιοχές) και σχεδόν 125 θεατρικές σκηνές (οι 47 εξ αυτών στο ιστορικό κέντρο). Ό.π. σελ. 627 Με αυτά τα δεδομένα είναι εμφανές ότι το καλλιτεχνικό και εικαστικό τοπίο της Αθήνας έχει αλλάξει καθώς στην διάρκεια των χρόνων από το 2007 και μετά η προσέλευση του κόσμου έχει αυξηθεί σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια, όπως έχει αυξηθεί επίσης και η συχνότητα των εκθέσεων-εκδηλώσεων που διεξάγονται.

Ο David Ley αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «[Οι καλλιτέχνες]... συνδέουν την καλλιτεχνική δημιουργικότητά τους με την ένταση που επικρατεί στο κέντρο της πόλης. Υπάρχει όμως και ένας πιο συγκεκριμένος λόγος για τον οποίο έλκονται οι άνθρωποι στο κέντρο της πόλης και σε περιοχές οριακές σε σχέση με τους συμβατικούς χώρους χωροθέτησης, της νέας μεσαίας τάξης. Οι συγκεκριμένοι τόποι παρέχουν αντιθετικούς χώρους, κοινωνική και πολιτισμική απόσταση από την καθημερινότητα των προαστίων, την τυποποίηση, τη στειρότητα και την έλλειψη επικοινωνίας»¹⁷⁴

Ουσιαστικά οι εκάστοτε ανάγκες και διάθεση των καλλιτεχνών να συμβιώνουν στο Κέντρο των εξελίξεων μια περιοχής και να βιώνουν την υποκουλτούρα που μπορεί να παρέχει η κάθε μία, οδηγεί σε διττούς όρους του εξευγενισμού. Αφενός το υπάρχον κενό κτιριακό απόθεμα ενεργοποιείται ως ατελιέ, ή εκθεσιακός χώρος και ανακατασκευάζεται σε μια πλέον γνώριμη αρχιτεκτονική γλώσσα, και αφετέρου η σύγχρονη ανάγκη των κατοίκων της πόλης να εξερευνήσουν και να έρθουν πιο κοντά στην τέχνη επιφέρει δυναμικές που αλλάζουν τις υπάρχουσες χρήσεις μιας υφιστάμενης υποβαθμισμένης περιοχής. Εντούτοις, η τέχνη ως λανθάνουσα δραστηριότητα έχει αυτή τη δυναμική. Αν και η ίδια η τέχνη στην περιοχή εμφανίζεται αποκομμένη(γκαλερί), σύγχρονες καλλιτεχνικές πρακτικές μπορούν να εφαρμοστούν. Οι πρακτικές αυτές μπορούν να οδηγήσουν σε σύνθετες προτάσεις για την περιοχή που εμπεριέχουν την κοινωνική οικολογία και τη χωρική δικαιοσύνη, να φέρουν κοντά τις κοινότητες και να δημιουργήσουν νέες καθώς και να κάνουν ορατές και αναγνώσιμες τις κοινωνικές διεργασίες όλων των ειδών

¹⁷⁴ Ελένη Τζιρτζιλάκη, Γεωργία Αλεξανδρή, Στέφανος Χανδέλης, ό.π, σελ. 26 Βλ. David. Ley, "Artists, Aestheticisation and the Field of Gentrification", *UrbanStudies*, Vol. 40., no.12, pp. 2527-2544, 2013, David Ley, *The New Middle and the Remaking of the Central City*, Oxford, Oxford University Press, 1996

αποκαθιστώντας μια ισορροπία στο φορτισμένο από νοήματα χώρο.¹⁷⁵ Η τέχνη χρεώνεται με τη δημιουργία νέων κόσμων και νέων μορφών ζωής, ενώ ταυτόχρονα η ίδια είναι ο τρόπος με τον οποίο μπορεί να έλθουν οι αλλαγές.¹⁷⁶

Εδώ είναι σημαντικό να επισημανθεί πως η σύγχρονη παράγωγή τέχνης και οι δημιουργοί τους δεν θα μπορούσαν να αναλάβουν την ευθύνη της βιαιότητας που παράγουν οι στρατηγικές εξευγενισμού, καθώς αυτές σχετίζονται με ιδιωτικές και κρατικές δραστηριότητες μεσιτικού τύπου, θα μπορούσαμε να πούμε, αλλά είναι σημαντικό να αναδεχθεί ότι όταν υπάρχει συνεργασία καλλιτεχνών με τους άνω θεσμούς, τότε η τέχνη χρησιμοποιείται χρηματιστηριακά.

¹⁷⁵ Ό.π σελ 9.

¹⁷⁶ Elizabeth Grosz, *Chaos, Territory, Art: Deleuze and the framing of the earth*, Columbia University, Cloth, 2008, σελ 9.

Εικόνα: 3.34. Γκαλερί Ρεβέκκα Καμχή & το Θέατρο Άτις, του Θ. Τερζόπουλου στο Μεταξουργείο.

Πηγή: **Βίκυ Καραϊσκού**, *Νέες πολιτισμικές γεωγραφίες στην Αθήνα του εικοστού πρώτου αιώνα*, σελ.620

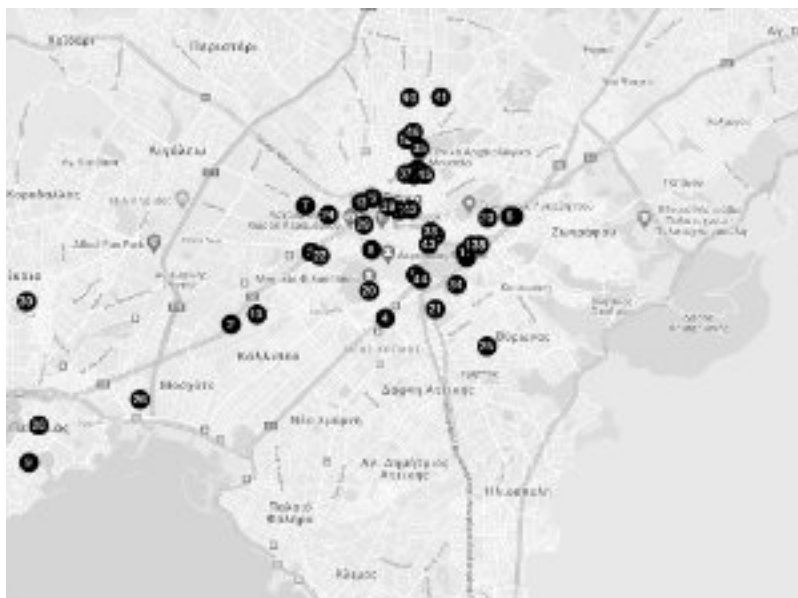
Εικόνα: 3.35.Είσοδος στο Artower Agora και στη Q gallery, Αρμοδίου.

Πηγή: **Βίκυ Καραϊσκού**, *Νέες πολιτισμικές γεωγραφίες στην Αθήνα του εικοστού πρώτου αιώνα*, σελ.620

Συμπεράσματα :

Αθήνα-πολιτιστική πρωτεύουσα ή το απόλυτο αστικό Branding

Τον Απρίλιο του 2017 εγκαινιάστηκε στην πόλη της Αθήνας με τίτλο «*Μαθαίνοντας από την Αθήνα*»¹⁷⁷ και στη γερμανική

Εικόνα: 3.36.Εκθεσιακοί χώροι της Documenta 14 στην Αθήνα.
Πηγή:documenta14.de

¹⁷⁷ Σύμφωνα με το κείμενο παρουσίασης της πρότασης από τον Σίμτσεκ, «η πόλη βρίσκεται στο κομμάτι εκείνο της **Ευρώπης** που μοιάζει να αποτελεί παραδειγματικό μοντέλο των συχνά ακραία βίαιων αντιθέσεων και των εύθραυστων ελπίδων και φόβων, που δεν μπορούν να απορριφθούν ως εσωτερικό πρόβλημα της Ελλάδας ή κάποιας άλλης ευάλωτης σύγχρονης δημοκρατίας. Η Αθήνα ενσαρκώνει το αθέβαιο μέλλον της Δυτικοευρωπαϊκής δημοκρατίας εν γένει σ' ένα κόσμο που

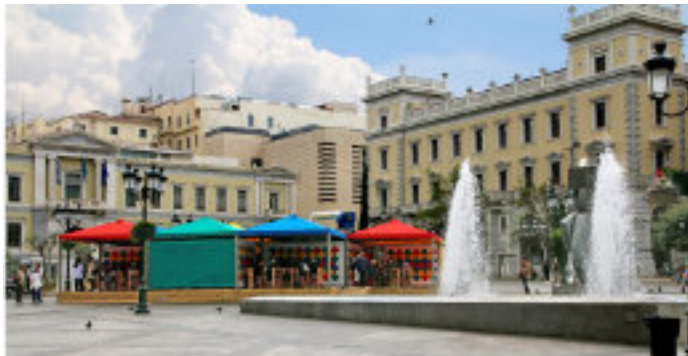
πόλη Κάσσελ, η διεθνής καλλιτεχνική οργάνωση Documenta 14¹⁷⁸, για την οποία αναπτύχτηκε ένα ευρύ φάσμα δημοσίου διαλόγου, πριν και μετά την διεξαγωγή της, σε σχέση με την καλλιτεχνική υπόσταση της ελληνικής πρωτεύουσας σε ένα διεθνές επίπεδο. Με αφορμή τον ερχομό της έκθεσης στο ελληνικό τοπίο, ξεκίνησε ξανά η αναπαραγωγή του «αφηγήματος», ότι η Αθήνα δηλαδή, μπορεί να οικειοποιηθεί τον τίτλο της πολιτιστικής πρωτεύουσας ή να τον μοιραστεί με το Βερολίνο.¹⁷⁹ Η Αθήνα έχοντας όλους τους

βιώνει δραματικά την απώλεια σταθερών σημείων αναφοράς. Η αποκαλούμενη 'Ελληνική κρίση' καθιστά την Αθήνα ίσως την πιο παραγωγική τοποθεσία για να σκεφτούμε το μέλλον, τώρα.» Πρόκειται για αναφορά σε δήλωση του καλλιτεχνικού διευθυντή της Documenta για την Αθήνα, όπως αναφέρεται στο άρθρο: Δημήτρης Πολιτάκης, «documenta 14: Τι θα μας μάθει η Αθήνα το 2017;», στο *POPAGANDA, ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ*, 15/10/2014, πηγή: <https://popaganda.gr/art/documenta-14-ti-tha-mas-mathi-athina-2017/>, τελευταία επίσκεψη: 23/09/2020

¹⁷⁸ Η **Documenta 14** είναι η δέκατη τέταρτη διοργάνωση της καλλιτεχνικής έκθεσης Documenta που οργανώνεται κάθε 5 χρονιά στο Κάσσελ της Γερμανίας. Διεξήχθη το 2017, για πρώτη φορά σε δύο πόλεις, το Κάσσελ και την Αθήνα. Η έκθεση εγκαινιάστηκε στις 8 Απριλίου 2017 στην Αθήνα και στις 10 Ιουνίου 2017 στο Κάσσελ. Εκτέθηκαν έργα 160 εν ζωή καλλιτεχνών και στις δύο πόλεις στη διάρκεια 163 ημερών (100 ημέρες σε κάθε πόλη). Διευθύνουσα σύμβουλος της *documenta und Museum Fridericianum gGmbH* είναι η Ανέτ Κούλενκαμπφ (Annette Kulenkampff), ενώ η ιδέα για δυο τόπους ήταν του καλλιτεχνικού διευθυντή Άνταμ Σίμτσεκ. Όπως αναφέρεται στο https://el.wikipedia.org/wiki/Documenta_14, τελευταία επίσκεψη: 03/09/2020

¹⁷⁹ Επί επτά χρόνια, η φήμη της Ελλάδας διασύρθηκε σε διεθνές επίπεδο και η χώρα μετετράπη σε σύμβολο της ευρωπαϊκής κρίσης. Ενώ κάθε δυνατός τρόπος δημοσιογραφικής κάλυψης της ελληνικής οικονομικής ύφεσης εξαντλήθηκε, κάποια διεθνή μέσα βλέπουν μια αχτίδα ελπίδας, μια ευκαιρία για την Αθήνα να γίνει ο νέος πολιτιστικός κόμβος της Ευρώπης. Όπως αναφέρεται στο: **Vice staff**, «Είναι η Αθήνα το Νέο Βερολίνο;», *Vice Specials*, 13 Ιούνιος 2017, πηγή:

προβολείς στραμμένους πάνω της σε ότι αφορά την διεξαγωγή της έκθεσης μάλλον απέδειξε πως τελικά δεν είναι το νέο Βερολίνο ή το νέο Λονδίνο. Καθώς η πολυσυζητημένη έκθεση φαίρισε οικονομικά λόγω του υπερμεγέθους κόστους που δαπανήθηκε για την ελληνική της εκδοχή,¹⁸⁰ ο μύθος του αφηγήματος αρχίζει να ξεθωριάζει.¹⁸¹

Εικόνα: 3.37. Πλατεία Κοτζιάς 16, Ιουλίου 2017, δρώμενο της έκθεσης Documenta 14, με περίπου 200 συμμετέχοντες.
Πηγή: universes.art

<https://www.vice.com/el/article/kzqnm/einai-h-a8hna-to-neo-berolino>,

τελευταία επίσκεψη : 2/09/2020

¹⁸⁰ Στα όρια της χρεοκοπίας βρίσκεται η έκθεση «documenta 14», κυρίως λόγω του μεγάλου κόστους της διοργάνωσης στην Αθήνα και εξαιτίας του περιορισμένου αριθμού επισκεπτών κατά το τελευταίο διάστημα της έκθεσης, στο Κάσελ. Σύμφωνα με σημερινά δημοσιεύματα του τοπικού Τύπου, τα οποία επιβεβαίωσε το μέλος του Εποπτικού Συμβουλίου της έκθεσης, Ραμπανί Αλακουζί, η έκθεση, η οποία για πρώτη φορά φέτος μοιράστηκε μεταξύ του Κάσελ και άλλης πόλης -της Αθήνας- ολοκληρώθηκε με έλλειμμα ύψους επτά εκατομμυρίων ευρώ και τώρα η διάσωσή της εξαρτάται από το εάν ο δήμος και το κρατίδιο της Έσσης θα αναλάβουν τις εγγυήσεις, ύψους 3,5 εκατομμυρίων ευρώ, τουλάχιστον μέχρι το τέλος του έτους. Όπως αναφέρεται στο :Μαθαίνοντας από την Αθήνα: πώς η «documenta 14» έφτασε στα όρια της χρεοκοπίας, Newsroom HuffPost Greece , 13/09/2017, πηγή : https://www.huffingtonpost.gr/2017/09/13/koinonia-mathainontas-apo-tin-athina-pos-i-documenta-14-eftase-sta-oria-tis-xreokopias_n_17986048.html, τελευταία επίσκεψη: 2/09/2020

¹⁸¹ **Ντοκουμέντα 14:** Μαθαίνοντας από την Αθήνα. Μαθαίνοντας πως να φαληρείς οικονομικά μια ιστορική διοργάνωση, με συνοπτικές διαδικασίες. Διεθνές relevance. Ένα όνειρο που πραγματώθηκε. Όπως

Αποδείχθηκε στην πράξη πως το ελληνικό τοπίο δεν ήταν τόσο εύφορο για τέτοιου είδους καλλιτεχνικές «επενδύσεις». Αν και όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η εικαστική σκηνή της Αθήνας εμπλουτίστηκε και «αγκαλιάστηκε», από το αθηναϊκό κοινό, από τα χρόνια της κρίσης και μετά, το όραμα της μεταμόρφωσής, της σε καλλιτεχνικό κέντρο της Ευρώπης, δεν εκπληρώθηκε, καθώς φαίνεται να ενεργοποιείται κυρίαρχα το ξένο εικαστικό κεφάλαιο στην πόλη και να μην εξελίσσεται η εντόπια εικαστική σκηνή.

Κάνοντας μια συνολική αποτίμηση σχετικά με την επίπτωση του αφηγήματος- ότι η Αθήνα είναι το νέο Βερολίνο- θα μπορούσαμε να πούμε ότι σίγουρα δεν υπάρχει κάποιο σαφές πεδίο σύγκρισης, καθώς οι δύο πόλεις διακρίνονται από διαφορετικά γεωπολιτικά καθεστώτα. Ένα κεντρικό ζήτημα που προκύπτει από την συγκεκριμένη αφήγηση είναι από την μία :η συντονισμένη επίδραση της σύγχρονης αρθρογραφίας στο διεθνές και εγχώριο πεδίο, σε ό,τι αφορά την διαφήμιση της πόλης της Αθήνας, ως ένα πολιτιστικό προϊόν, και από την άλλη μπορούμε να διαπιστώσουμε πως η αποδοχή ή η επιδίωξη του να πραγματωθεί το εν λόγω αφήγημα, έχει συνοδευτεί από ένα σύνολο αστικών και κοινωνικών μεταλλαγών που συντρέχουν εδώ και τουλάχιστον δύο δεκαετίες. Ουσιαστικά η φημολογία αυτή είτε ότι η Αθήνα είναι το νέο Βερολίνο, είτε ότι μπορεί να γίνει η νέα πολιτιστική κοιτίδα της Ευρώπης λειτουργούσε και

αναφέρεται στο **Αλεξάνδρα Κολλάρου**, «2018, η χρονιά που η Αθήνα ΔΕΝ έγινε το νέο Βερολίνο», Propaganda, 27.12.2018, πηγή : <https://propaganda.gr/afieromata/athens-new-berlin/>, τελευταία επίσκεψη : 02/10/2020

ακόμα λειτουργεί ως ένα αστικό branding.¹⁸² Προσελκύονται επί της ουσίας επισκέπτες καλλιτέχνες και επενδυτές από το νέο αναδομημένο αθηναϊκό αστικό προφίλ και ταυτόχρονα όλες οι τελευταίες αστικές αναπλάσεις¹⁸³ και οι περισσότερες επενδυτικές δραστηριότητες του κέντρου προσανατολίζονται στον μη μόνιμο κάτοικο, στον επισκέπτη – τουρίστα – επενδυτή. Με αυτόν τον τρόπο βέβαια, αλλάζει και η αστική και κοινωνική γεωγραφία του κέντρου της πόλης, και μετατρέπεται σε πυκνωτή επιχειρηματικών πολιτιστικών και καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων με τους κατοίκους της πόλης συχνά να εκτοπίζονται. Παρόλο που η ενδυνάμωση καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δομών σε μια πόλη δεν μπορεί να φαντάζουν τουλάχιστον προωθητικοί, για την εξέλιξη της ταυτότητας της πόλης, πρέπει να τεθεί ο προβληματισμός, του κατά πόσο στην περίπτωση των Αθηνών έχει επιτευχθεί η ουσιαστική επαφή του πολιτιστικού της αποθέματος με τους κατοίκους της, αλλά και με τους επισκέπτες της. Ταυτόχρονα η ψυχαγωγική ζωνοποίηση του κέντρου φέρει νέους προβληματισμούς για την μετέπειτα αστική εξέλιξη του τοπίου, καθώς μπορεί να αποβεί μια αναλώσιμη πολεοδομική επένδυση. Είναι σημαντικό στην χρονική περίοδο που η αθηναϊκή μητρόπολη υφίσταται ξανά διεργασίες αποκέντρωσης του οικιστικού της ιστού, να φανταστούμε ποια θα είναι τα νέα οικιστικά κέντρα που θα δομηθούν και πώς θα αλληλεπιδρούν στο μέλλον με ένα μητροπολιτικό κέντρο διαμορφωμένο πια από επιχειρηματικές ζώνες.

¹⁸² Ο όρος *Αστικό branding*, εννοείται εδώ όπως έχει αναλυθεί στο κεφάλαιο 1.3| Νέες ταυτότητες των πόλεων.

Όσον αφορά την ταυτότητα της πόλης και την αναζήτηση της αυθεντικότητας της, θα πρέπει να ανατρέξουμε στο παρελθόν της συγκρότησής της, καθώς ο πολύπλοκος αστικός ιστός της, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι δομήθηκε από τους ετερόκλητους πληθυσμούς που κλήθηκαν να την κατοικήσουν (και τις περεταίρω αστικές διεργασίες που προέκυψαν), και όχι τόσο από τις κρατικές πρωτοβουλίες ή εν γένει την κρατική μέριμνα και τον συνεχή πολεοδομικό σχεδιασμό. Όπως αναλύθηκε στην πορεία της εργασίας, ο αθηναϊκός τόπος από την μητροπολιτική του γέννηση αναδιαμορφώνεται με βάση τα εκάστοτε αστικά ιδεολογήματα της εποχής.¹⁸⁴ Το όραμα της «Μεγάλης ιδέας»¹⁸⁵ επαναφέρεται στις αρχές των 00ς συνοδευόμενο από την έλευση των Ολυμπιακών Αγώνων στην πόλη. Η χρεοκοπία που ακλούθησε οδήγησε θα λέγαμε σε μια συνολική απογοήτευση και παραμέληση του δημόσιου αστικού χώρου. Καθώς όμως οι επιπτώσεις της χρηματοπιστωτικής κρίσης δομούν ένα νέο οικιστικό επενδυτικό περιβάλλον, με σαφή προσανατολισμό στην ψυχαγωγική –πολιτιστική ενδυνάμωση της πόλης, το

¹⁸⁴ Όπως περιγράφηκε από την Μαρία Μαντουβάλου: *Εντούτοις, η πόλη αναπτύσσεται χωρίς να ακολουθεί συγκεκριμένο συνολικό σχέδιο και η οργάνωση της θεωρείται, σε κάθε περίοδο και σε επίπεδο τουλάχιστον επίσημου λόγου, προβληματική και σε μεγάλη διάσταση από τα επιθυμητά πρότυπα. Θεωρούμε ότι η ερμηνεία αυτού του «παραλογισμού» πρέπει να αναζητηθεί κυρίως στις σχέσεις κράτους και κοινωνίας. Του κράτους ως θεσμού που συνυφαίνεται με μια ιδεολογία και ένα συγκεκριμένο λειτουργικό μηχανισμό (τους πολιτικούς φορείς και τη γραφειοκρατία του). Της κοινωνίας ως συνόλου ατόμων, δομημένου σε επιμέρους ομαδοποιήσεις που δρουν, άτυπα ή οργανωμένα, με κίνητρο την κοινότητα ή τις αντιθέσεις μεταξύ συμφερόντων και ιδεολογίας. Όπως αναφέρεται στο **Μαρία Μαντουβάλου**, ό.π*

¹⁸⁵ Το όραμα της Μεγάλης Ιδέας και της συμπερίληψης της Αθήνας στα Ευρωπαϊκά πρότυπα συνοδεύεται από την οικοδόμηση διοικητικών κτηρίων νεοκλασικού ρυθμού, στην πορεία μετά την ανάγκη ανασυγκρότησης της πόλης στα μέσα του 20^{ου} αιώνα η πόλη γιγαντώνεται οικοδομικά και μετατρέπεται σε ένα τεράστιο εργοτάξιο.

αφήγημα ότι η χρεοκοπημένη Αθήνα θα μπορούσε να ακολουθήσει τα αστικά βήματα του Βερολίνου, και να γίνει εξίσου ανταγωνιστική και προσιτή προς το ξένο κεφάλαιο,(είτε επενδυτικό, είτε καλλιτεχνικό), φαντάζει δελεαστικό. Οι επενδύσεις γίνανε, οι δρόμοι πεζοδρομήθηκαν, νέοι μουσειακοί και πολιτιστικοί χώροι οικοδομήθηκαν, και το κέντρο έως ένα βαθμό «ανανεώθηκε».

Η αναζήτηση της ταυτότητας της πόλης εντέλει σε αυτή την περίοδο φαντάζει πιο αναγκαία από ποτέ. Το ζήτημα της εν λόγω αναζήτησης φαίνεται και από τις προηγούμενες ενότητες (διεξαγωγή ολυμπιακών αγώνων , Documenta 14) ότι στο δημόσιο πεδίο στηρίζεται κυρίως στον διαρκή ετεροπροσδιορισμόπου αναπαράγεται στην Ελλάδα και στην ανάγκη αποδοχής από τους «ξένους» είτε είναι εταίροι είτε είναι επισκέπτες.¹⁸⁷

¹⁸⁷ Το λάθος που κάνουν πολλοί λαοί και σίγουρα αυτός εδώ ο λαός είναι ότι είναι τόσο ενδοσκοπικός, νομίζει ότι είναι το κέντρο του κόσμου ώστε δεν μπορεί να δει τον εαυτό του από μία απόσταση. Άρα εγώ σας δηλώνω ότι χρειάζομαι την ματιά των ξένων, των τρίτων που έρχονται και κοιτάνε τον τόπο αυτό. Συνέντευξη **Θανάση Μουτσόπουλου** , στο **Ήλια Μπούρα** , «Απέναντι στη documenta14, έργα ψυχικά ασθενών και ανώνυμων καλλιτεχνών: Το «Ελλαδικό Αντιπαράδειγμα!»»,POPAGANDA,06.04.2017, πηγή: <https://popaganda.gr/art/thanasis-moutsopoulos/>, τελευταία επίσκεψη : 03/09./2020

Συνεπώς οι διαδικασίες που θα δημιουργήσουν πρόσφορο έδαφος για την απόκτηση μια συμπαγούς ταυτότητας της Αθήνας, σε ό,τι αφορά την αστική λειτουργικότητά της, την εμπλοκή της στον ευρωπαϊκό ανταγωνισμό των πόλεων, και σαφώς στην ικανοποίηση των αναγκών των κατοίκων της, δεν σχετίζεται με ερωτήματα που απλώς την ετεροπροσδιορίζουν. Εντούτοις, δεδομένων των τελευταίων κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων σχετικά με τον αστικό ιστό της πόλης, θα μπορούσαμε να διερωτόμαστε αν η Αθήνα είναι η «νέα Βυρρητός».¹⁸⁸ Αλλά μάλλον αυτό το αφήγημα δεν εμπίπτει στις στρατηγικές αστικής διαφήμισης του τόπου.

Εικόνα: 3.38. Πλατεία Αυδή,2017,
σύνθημα : «Athens is the new Athens».
Πηγή:metaxourgeio.wordpress.com

¹⁸⁸ Η Αθήνα έχει αισθητική αξία, γιατί είναι η δυστοπία του μοντερνισμού, αλλά νομίζω, αν δει κανείς τη Βηρυτό, είναι το ίδιο, σε πιο ενδιαφέρουσα εκδοχή, ας μη γελιόμαστε.¹⁸⁸ Όπως αναφέρεται σε συνέντευξή του ο **Ανδρέας Αγγελιδάκης** στο: **Φώτης Βαλλάτος** , *Οι Αθηναίοι, Ο Ανδρέας Αγγελιδάκης αφηγείται τη ζωή του στη LiFO, Lifo* , 4.11.2010 , πηγή : https://m.lifo.gr/articles/the_athenians/253079/o-andreas-aggelidakis-afigeitai-ti-zoi-toy-sti-lifo, τελευταία επίσκεψη :24/09/2020

Αν κάνουμε μια συνολική ανασκόπηση σχετικά με τις αστικές μεταλλαγές που προέκυψαν στο αθηναϊκό τοπίο, μπορούμε να πούμε ότι κατά βάση, ο δημόσιος αστικός χώρος διαμορφωνόταν και μεταλλάσσονταν αντανakλώντας την εκάστοτε κοινωνική και πολιτική συγκυρία. Η ανάληψη της διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων, συνοδεύτηκε από αστικά ιδεολογήματα εθνικής «μεγαλομανίας» σε ένα πλαίσιο ένταξης της Αθήνας στο ευρύτερο ευρωπαϊκό μητροπολιτικό μοντέλο πόλης. Η μετα-ολυμπιακή χρεοκοπία και εν γένει η οικονομική χρεοκοπία της χώρας, που επέδρασε καταλυτικά και στον αθηναϊκό χώρο ανέτρεψε τις αστικές φιλοδοξίες, και έφερε στην επιφάνεια διαφορετικές εκδοχές τις παρακμάζουσας πόλης. Αυτή η φυσιογνωμική συγκυρία σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση και την συνολική πτώση της γαιοπροσόδου της περιοχής, ταίριαξαν με την ταύτιση της πόλης με μία άλλη παρηκμασμένη στο παρελθόν πρωτεύουσα, το Βερολίνο που πλέον έχει μετατραπεί σε σημαντικό τουριστικό προορισμό αστικού ενδιαφέροντος. Μάλλον και για την Αθήνα και πιο συγκεκριμένα για τους διαχειριστές του δημόσιου της χώρου, φαντάζει κολακεία να συγκαταλέγεται στους πιο προσφιλείς προορισμούς ως αστικό αξιοθέατο, ακόμα και αν οι λόγοι που την θέτουν, ως κάτι τέτοιο, είναι αστικές καταστάσεις ιδιαιτέρως επιβαρυντικές για τους κατοίκους της. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός, πως υπό τον μανδύα της ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων της πόλης, οι δημοτικές αρχές έχουν «επέμβει» καταλυτικά στον αστικό χώρο, χωρίς κάποια πολεοδομική και αρχιτεκτονική μέριμνα, με απόγειο αυτής της συνθήκης, τον σχεδιασμό και την εκπόνηση του Μεγάλου Περιπάτου στο κέντρο της Αθήνας, ένα αστικό project που δεν κατάφερε να επιβιώσει πάνω από ελάχιστους μήνες.

Τα αστικά ζητήματα όμως, κατά την γνώμη μου, περικλείονται στο φάσμα του δημόσιου χώρου και της ελεύθερης και δημόσιας χρήσης, μέσα από τον πολύπλοκο και ετερόκλητο κοινωνικό ιστό που συγκροτεί την κάθε πόλη. Στα σημερινά αστικά ερωτήματα σε σχέση με την ανασυγκρότηση του δημόσιου χώρου και των χειρισμών του, οι απαντήσεις δεν θα έπρεπε να δίνονται από ιδιωτικές πρωτοβουλίες ή από το φάσμα της δημοσιογραφίας, αλλά από το σύνολο της κοινωνίας και ιδιαίτερα από εκείνους που έχουν ανάγκη να τον χρησιμοποιούν, και εντέλει να τον προσδιορίζουν, γιατί τελικά, οραματιζόμαστε πόλεις στις οποίες όλα είναι (δημόσιος) δρόμος και όχι κάποιος μεγάλος περίπατος.

Εικόνα: 3.40. Οδός Πανεπιστημίου, 7/7/2020. Γκράφιτι και συνθήματα στις ζαρντινιέρες του Μεγάλου Περιπάτου. Μηνύματα με σπρέι πάνω στις ζαρντινιέρες της οδού.
Πηγή: lifo.gr

Αναλυτικά η αρθρογραφία σχετικά με το αφήγημα : Athens the new Berlin.

1. Welt_2019

Eva Biringer, "Das Athen von heute ist ein bisschen wie das Berlin der 90er", Welt, 11.07.2019

<https://www.welt.de/reise/staedtereisen/article196371797/Party-in-Athen-Die-Akropolis-Stadt-ist-wie-das-Berlin-der-Neunziger.html>

- Το Ψυρρή ήταν κάποτε κακόφημο, σήμερα είναι καλλιτεχνικό, το Neukölln της Αθήνας.
- Η Αθήνα δεν ήταν μια ρυθμισμένη και σαφώς σηματοδοτούμενη (ως πόλη) από το 2008 και μετά στην διάρκεια της κρίσης. Αλλά γιαυτό η πόλη παρά το γεγονός της αντισυμβατικότητάς της είναι σε καλή κατάσταση και διακατέχεται από ενέργεια και πνέυμα αισιοδοξίας. **Περίπου όπως και το Βερολίνο τη δεκαετία του 90.**
- Η Αθηνάς, ένας από τους κεντρικούς εμπορικούς δρόμους, είναι απλά ένας παράλληλος δρόμος μακριά από το Ψυρρή, μια πρώην κακόφημη περιοχή που κατατάσσεται κάπου μεταξύ Kreuzberg και Neukölln από την άποψη της ποιότητας της νυχτερινής ζωής και σήμερα προσελκύει hipsters από όλο τον κόσμο.
- Ένα γκράφιτι το επιβεβαιώνει το σκεπτικό σε κάθε δεύτερη γωνιά μιας θόλας στην μοντέρνα περιοχή της Αθήνας: «Η Αθήνα είναι το νέο Βερολίνο».

2. BBC_2017

Alastair Sook, "Can Athens become Europe's new arts capital?", BBC, Culture, 9 May 2017

<http://www.bbc.com/culture/story/20170509-can-athens-become-europes-new-arts-capital>

- Ναι, η Αθήνα είναι ελαφρώς παράνομη. Αλλά αυτό είναι ένα από τα ωραιότερα στοιχεία της. Είναι ένα πραγματικά συναρπαστικό μέρος.
- «Με πολλούς τρόπους, η Αθήνα μου θυμίζει το Λονδίνο πριν από 30, 40 χρόνια», λέει. «Υπάρχουν πολλά κενά κτίρια και οι καλλιτέχνες λατρεύουν τους κεντρικούς βιομηχανικούς χώρους, επειδή προσφέρουν φθηνά κεντρικά στούντιο με πιθανούς εκθεσιακούς χώρους».
- «Πρόκειται για μια αναφορά στη ζωντανή σκηνή της σύγχρονης τέχνης που εμφανίστηκε στη γερμανική πρωτεύουσα κατά τη δεκαετία του '90, όταν τα ενοίκια ήταν ακόμα χαμηλά. «Υπάρχει μια διαφημιστική εκστρατεία γύρω από την Αθήνα, είναι αλήθεια», λέει ο Κουντούρι. **«Η Αθήνα είναι σέξι τώρα.»** Ο καλλιτέχνης George Drivas, ο οποίος θα εκπροσωπήσει την Ελλάδα στη φετινή Μπιενάλε της, επειδή προσφέρουν φθηνά κεντρικά στούντιο με πιθανούς εκθεσιακούς χώρους.»

3. Travel + Leisure_2017

Stephen Heyman, "In Athens, an Unexpected Greek Renaissance", Travel + Leisure, May 04, 2017 <https://www.travelandleisure.com/culture-design/athens-cultural-revival>

- Χρόνια οικονομικής καταστροφής και πολιτικής απροσεξίας έχουν εμποτίσει στους κατοίκους της έναν σχεδόν ηρωικό θανατηφόρο φαταλισμό.
- Ο Κάμπι ελπίζει ότι ολόκληρη η γειτονιά θα μετατραπεί σε μια ζωντανή πολιτιστική συνοικία.
- Και εξακολουθεί να πιστεύει ότι **το Μεταξουργείο** μπορεί να ανθίσει σε μια πιο «μποέμ» φυσιογνωμία
- Από όλα τα παραδείγματα επιχειρηματικότητας στην εποχή της κρίσης, ένα από τα πιο συγκινητικά είναι η άνοδος των **συνεργατικών καφέ**.

4. ZEITmagazin_2015

Johannes Dudziak , Andreas Wellnitz , "Athen: Das neue Berlin", ZEITmagazin Nr. 38/2015 17. September 2015

<https://www.zeit.de/zeit-magazin/2015/38/griechenland-athen-krise-kreativitaet-freiraeume>

- **Δεν είναι τυχαίο ότι η Αθήνα θυμίζει το Βερολίνο, μια πόλη που έχει επίσης υποστεί μεγάλες αναταραχές. Στα χρόνια μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου, νέοι από όλο τον κόσμο απολάμβαναν μεγάλη ελευθερία εκεί. Η Αθήνα προσφέρει μια παρόμοια εικόνα - και εδώ, στη μέση της πόλης, εκτός από τους ουρανοξύστες, υπάρχουν και πολλά κατακερματισμένα πεδία στα οποία μπορείτε να δείτε σύμβολα πιθανής ανανέωσης.**
- Άλλοι έκαναν το ίδιο με τον Παπαδόπουλο και η Αθήνα αντιμετωπίζει τώρα μια μικρή έκρηξη τέχνης. Το 2017, το 14ο Documenta θα πραγματοποιηθεί όχι μόνο στον παραδοσιακό χώρο του στο Kassel, αλλά και στην Αθήνα.
- **Ένα πράγμα που με χτύπησε σε προηγούμενα ταξίδια ήταν ότι η τέχνη φαίνεται να ακμάζει εδώ όλο και περισσότερο . "**
- «Το όνειρό μας είναι ότι η Αθήνα θα εξελιχθεί όπως το Βερολίνο - μια πόλη που έχει επανεμφανιστεί και παρουσιάζει την πολιτιστική της ποικιλομορφία.» Η Αθήνα έχει την ιστορία και τις δυνατότητες για αυτήν ..

5. ZEITmagazin_2015

Johannes Dudziak , Andreas Wellnitz , Athen: Das neue Berlin , ZEITmagazin Nr. 38/2015 17. September 2015
<https://www.zeit.de/zeit-magazin/2015/38/griechenland-athen-krise-kreativitaet-freiraeume>

- *Η περίπτωση επιδότησης της Ελλάδας είναι ένα ορατό παράδειγμα της ΕΕ που υπερασπίζεται την ενότητα και τις αξίες της. Η βοήθεια ύψους δισεκατομμυρίων δολαρίων είναι επίσης σύμβολο της θέλησης και θα αποδώσει - όπως ακριβώς κάποτε και στο Δυτικό Βερολίνο*
- *Η Αθήνα είναι το νέο μας Δυτικό Βερολίνο. Όπως και στο Δυτικό Βερολίνο στο παρελθόν, η Ελλάδα μας κοστίζει πολλά χρήματα. Και όπως ακριβώς και στο Βερολίνο, τα χρήματα επενδύονται καλά στην Αθήνα - με μια ευρύτερη έννοια. Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία επένδυσε εκατοντάδες δισεκατομμύρια DM στο Δυτικό Βερολίνο από το 1949 έως το 1989. Αλλά αυτό εξόφλησε. Η υπόθεση επιδοτήσεων του Βερολίνου δεν ήταν παγίδα επιδοτήσεων, αλλά το σύμβολο ότι η Δύση θα υπερασπίζει τις αξίες και τους ανθρώπους της ακόμη και σε μια εκτεθειμένη κατάσταση. Οι καρποί αυτού του είδους αποδείχθηκαν το 1989.*

6. The New York Times_2010

Monica Khemsurov, "Athens is the new Berlin", The New York Times, May 23, 2010

<https://archive.nytimes.com/query.nytimes.com/gst/fullpage-980CEFD8163FF930A15756C0A9669D8B63.html>

- *Υπήρξε κάποια έχθρα μεταξύ Αθήνας και Βερολίνου τελευταία, με την τελευταία αυτή πόλη να κατέχει την οικονομική μοίρα της πρώτης στα χέρια της.*
- *Η γειτονιά Κεραμεικού / Μεταξουργείου της Αθήνας - η οποία εξακολουθεί να ανήκει σε ένα μερίδιό της σε εμπόρους ναρκωτικών και ιερόδουλες, όπως και κάθε υποθαμβισμένη γειτονιά, μαζί με την περιοχή της Κυψέλης έχουν γίνει το νέο κέντρο για επιβλητικές γκαλερί όπως του Breeder και της Rebecca Camhi καθώς και το φετινό φεστιβάλ τέχνης ReMar, το οποίο περιελάμβανε εγκαταστάσεις σε εγκαταλελειμμένα κτίρια το περασμένο καλοκαίρι. Και ολόκληρη η σκηνή πήρε τη σφραγίδα της έγκρισης του Larry Gagosian, ο οποίος άνοιξε μια γκαλερί για να καλύψει τις ανάγκες ενός κύκλου δισεκατομμυριούχων Ελλήνων συλλεκτών.*

Ελληνική αρθρογραφία

1. Αθηνόραμα_2019

(συνέντευση σε **Κώστα Μπακογιάννη**), **Δέσποινα Ζευκιλή**, «Η Αθήνα δεν θα γίνει το νέο Βερολίνο. Τη νέα Αθήνα θέλουμε, που μπορεί να είναι μια ατελείωτη σκηνή», Αθηνόραμα , Μαΐ 16, 2019 <https://athinapsila.gr/i-athina-den-tha-gini-to-neo-verolino-ti-ne-a-athina-theloume-pou-bori-na-ine-mia-atelioti-skini/>

- *Αυτή τη στιγμή η Αθήνα σφύζει από σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία. Πως ξεκινάμε, λοιπόν; Με την λογική των δικτύων.*
- *Διασυνδέουμε όλους τους αρχαιολογικούς χώρους και δημιουργούμε ολοκληρωμένες πολιτιστικές διαδρομές που θα συνδέουν αρχαιολογικούς χώρους, μουσεία, πινακοθήκες, βιβλιοθήκες και σκηνές με θεατρικά ή μουσικά δρώμενα.*
- *Για αυτό, χρησιμοποιούμε άδεια κτίρια, κενά οικοπέδα, υπόγεια, στοές και αίθρια ως σκηνικά για πολιτιστικές δράσεις. Η Αθήνα δεν θα γίνει το Νέο Βερολίνο. Τη Νέα Αθήνα θέλουμε. Τη νέα Αθήνα που μπορεί να είναι μια ατελείωτη σκηνή.*
- *Και που βαθιά πιστεύω ότι έχει έρθει η ώρα της. Παλιότερα ήταν η Νέα Υόρκη και το Παρίσι, μετά το Βερολίνο και στη συνέχεια η Κωνσταντινούπολη. Τώρα πιστεύω ότι έχει έρθει η ώρα της Αθήνας ως νέα μήτρα παγκόσμιας σύγχρονης πολιτιστικής παραγωγής. Και δεν υπάρχει πιο δυνατό πράγμα από μια πόλη που έχει έρθει η ώρα της.*
- *Για αυτό, προβλέπουμε μια «επίθεση πολιτισμού» στην ευρύτερη περιοχή των Εξαρχείων, η οποία θα προσφέρει την απαραίτητη ανανέωση τόσο στην Πατησίων, όσο και στην ιστορική Κυψέλη.*

2. Luben_2019

Αλέξανδρος Παπαγεωργίου, «Αυτές είναι οι 8 ακλόνητες αποδείξεις ότι το Βερολίνο είναι η νέα Αθήνα», Luben, 15 Φεβρουαρίου 2019 <https://luben.tv/originals/173473>

- *Αδίστακτοι street artists της Κοπεγχάγης κλέβουν τις δουλειές από τους άνεργους πτυχιούχους γκραφίτιάδες του Χαϊδαρίου.*
- *Ναι, το ξέρουμε ότι η **documenta** δεν πραγματοποιείται στο Βερολίνο, αγαπητέ πλην βιαστικέ αναγνώστη, αλλά είναι αδύνατον η Νέα Αθήνα να μείνει ανεπηρέαστη από τις εξελίξεις στην έκθεση-πιονιέρο της σύγχρονου ευρωπαϊκού (και όχι μόν-αχαχα) πολιτισμού. Ε, το 2017 που η **documenta** ήρθε στην Αθήνα πήρε ένα πολύ γερό μάθημα του πώς θάζεις χοντρά μέσα μια φαραωνική διοργάνωση πολιτισμού πώλησης μούρης like a boss.*

3. Αθηνόραμα_2018

Άγγελος Κλάδης, «Για τον Casao Rocks η Αθήνα είναι το νέο Βερολίνο», Αθηνόραμα, 13/06/2018

- *Μόλις γύρισα Αθήνα σκέφτηκα περισσότερο το στριτ αρτ και είπα γιατί να μην μπορεί να γίνει η Αθήνα το νέο Βερολίνο. Και πράγματι, έγινε. Πέρα από τη **documenta 14** που έγινε πέρυσι, από το χώρο μου καταλαβαίνω πως έχει γίνει δυναμικός καλλιτεχνικός.*

4. www.in2life.gr_2018

Νικόλας Γεωργιακώδης, «Είναι η Αθήνα το νέο Βερολίνο;», www.in2life.gr, 12/ 05/2018

- *Η έλευση της **Documenta 14** πέρσι στην πόλη αποτέλεσε εναρκτήριο λάκτισμα για μια –γενική μεν, αλλά πέρα για πέρα ενδιαφέρουσα – σύγκριση μεταξύ Αθήνας και Βερολίνου.*
- *Γκάζι, Κεραμεικός, Μεταξουργείο, Εξάρχεια. Μια μποέμ, απροσποίητη ατμόσφαιρα αποτελεί κοινό τόπο και στις δύο μεγαλουπόλεις.*
- ***Multi Cultι** κουζίνες*
*Το ζήτημα της μετανάστευσης στις δύο πόλεις εκφράζεται μέσα από μια νόστιμη οδό που γεμίζει αρώματα και μπαχάρια κάθε στενό τους. Στο Βερολίνο σχεδόν σε κάθε γωνιά του θα βρεις γεύσεις Κίνας, Βιετνάμ, Λιθάνου, Ανατολής. Η Αθήνα πάλι **σφύζει από πολυπολιτισμική γαστρονομία.***

5. FORTUNEGREECE.COM_2018

«Είναι η Αθήνα το νέο Βερολίνο;», FORTUNEGREECE.COM, 17/10/2018
<https://www.eurokerdos.com/einai-i-athina-to-neo-verolino/>

- *Προχωρώντας ένα βήμα παρακάτω ο κ. Μανίκης υπογράμμισε ότι η Αθήνα είναι το νέο Βερολίνο, πάντα σε ό,τι αφορά την ανάπτυξη του τουρισμού, με τον Χάρη Σιγανό ιδρυτή και επικεφαλής της Zeus International, από την πλευρά του να σημειώνει ότι στην Αθήνα υπάρχουν πολλά περιθώρια για την ανάπτυξη νέων προϊόντων. Ο κ. Σιγανός στάθηκε στο προϊόν της Wyndham Athens Residence.*

6. POPAGANDA_2018

Αλεξάνδρα Κολλάρου, «2018, η χρονιά που η Αθήνα ΔΕΝ έγινε το νέο Βερολίνο», Popaganda, 27.12.2018 <https://popaganda.gr/afieromata/athens-new-berlin/>

- *Αθήνα = το Νέο Βερολίνο. Το ίδιο βέβαια και η Λισσαβώνα, η Ουτρέχτη, το Εδιμβούργο, η Λιουμπλιάνα, το Ζάγκρεμπ και το Τάλιν. Μήπως όμως είναι το νέο Μπαγκλάντες; Και γιατί όχι η νέα Βηθλεέμ; Γιατί όμως πρέπει να είμαστε το νέο κάτι; Δε μπορούμε απλά να είμαστε ο εαυτός μας;*
- *Γκραφίτι παντού, έχουμε και street art tours, όπως Λονδίνο. Και εκθέσεις με τον Shepard Fairey. Που δε πουλάνε γιατί κανείς δε ξέρει ότι είναι από τους πιο περιζήτητους καλλιτέχνες του τώρα. ; Τι γίνεται με τους δικούς μας street artists;*
- ***Ντοκουμέντα 14:** Μαθαίνοντας από την Αθήνα. Μαθαίνοντας πως να φαλήρεις οικονομικά μια ιστορική διοργάνωση, με συνοπτικές διαδικασίες. Διεθνές relevance. Ένα όνειρο που πραγματώθηκε.*
- ***Ωρα** και για ένα στατιστικόύλι: 386 ατομικές εκθέσεις, 345 ομαδικές, 38529 έργα σύνολο – ο απολογισμός της προηγούμενης χρονιάς (τα επισήμως καταγεγραμμένα μόνο). Εσύ πόσες από αυτές τις εκθέσεις είδες; Πόσα έργα πήρες φέτος;*

7. VICE_2017

Laurent Laughlin, «Αθήνα, το Νέο Βερολίνο;», ντοκιμαντέρ VICE, Παρασκευή, 16 Ιουνίου 2017 - 17:03 <https://www.antenna.gr/watch/1174342/vice-specials-athina-to-neo-berolino->

- μια ευκαιρία για την Αθήνα να γίνει ο νέος πολιτιστικός κόμβος της Ευρώπης.
- Μερικά μέσα ενημέρωσης, μάλιστα, δε διστάζουν να χαρακτηρίσουν την Αθήνα ως «το νέο Βερολίνο». Επιπλέον, εκθέσεις τέχνης, όπως οι **Documenta**, **Remap** και **Biennale**, έχουν τροφοδοτήσει αυτήν την άποψη. Παρά την κατεστραμμένη οικονομία του, πριν και μετά από την πτώση του Τείχους, το Βερολίνο αποτέλεσε καλλιτεχνικό επίκεντρο, προσελκύοντας καλλιτέχνες και δημιουργούς από ολόκληρο τον κόσμο, με αποτέλεσμα να γίνει μία τεράστια εστία για μουσική, εκθέσεις και έκφραση της ελευθερίας.
- Επίσης συναντάμε ξένους καλλιτέχνες και ελεύθερους επαγγελματίες που ήρθαν στην Ελλάδα εξαιτίας του καλού καιρού, του φθηνού ενοικίου και των μεγάλων χώρων, για να ρωτήσουμε αν τελικά η Αθήνα είναι το νέο Βερολίνο, ή όχι.

8. Αθηνόγραμμα_2017

«Η Αθήνα είναι το νέο Βερολίνο, ή μήπως όχι;», Αθηνόγραμμα, 2017, <https://www.athinorama.gr/specials/queer/article.aspx?id=2526745>

- Από τα *dij* σπάργανα της *queer* κουλτούρας μέχρι το σήμερα, πόσο μεγάλος είναι ο κίνδυνος του *hyre* για μια ριζοσπαστική αντι-ταυτότητα;
- Σε αυτό το κομβικό σημείο όπου η *queer* έκφραση πέρασε από τους αυτοδιαχειριζόμενους χώρους σε ένα θεσμικά οριοθετημένο πλαίσιο, το μουσικό δίδυμο κέρδισε το στοίχημα ανοίγοντας τη συζήτηση.
- Πέρα από την *dij* αισθητική, την ειρωνεία και την υπερβολή, συναντάμε σε αμέτρητες αναφορές την έντονη κριτική στην ελληνικότητα και την ελληνορθόδοξη, πατριαρχική παράδοση – από το «*Queeroes*» της Φυτίνης μέχρι τα *drag shows* των performers *Chrja* και *Jackie Oh*. Έτσι, όταν έφτασε πριν από ένα χρόνο στην Αθήνα το άρμα της *documenta 14* συγκρούστηκε μετωπικά με την εγχώρια *queer* σκηνή, μιας και το αφήγημα του *Paul Pezardo* «πρότεινε τη συγκρότηση ενός “αντι-αποικιακού μετώπου του Νότου” ενάντια στο νεοφιλελευθερισμό και την επιστημολογική κυριαρχία του Βορρά, καταλήγοντας νεο-πατριωτικό»

9. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ_2017

Ξένια Κουνιάλη, «Αθήνα... «νέο Βερολίνο», ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ | ΠΟΛΙΤΙΚΗ, 13.07.2017 <https://www.kathimerini.gr/918241/opinion/epikairothta/politikh/a8hna--neo-verolino>

- Μόνο που η μεγάλη καλλιτεχνική διοργάνωση (ντοκουμέντα) δεν χαρακτηρίστηκε από τέτοιου είδους χιουμοριστική αυτοαναφορικότητα. Αντιθέτως, θέλησε να κραυγάσει την αλληλεγγύη της στην Αθήνα της κρίσης, των προσφύγων, του *kits*, του *gentrification*, του αρχαιοελληνικού κλέους, του χαμένου ευρωπαϊκού στοιχήματος της Αριστεράς που έβαλε ο ΣΥΡΙΖΑ κ.λπ.
- Οι φίλοι στη Γερμανία εξέφραζαν τη ζήλια τους που θα ζήσουμε από κοντά επί τρεις και πλέον μήνες, αυτή τη –διεθνούς βεληνεκούς– γιορτή της τέχνης. Δεν είχαν άδικο. Τώρα που τελειώνει η Ντοκουμέντα 14 πρέπει να παραδεχθούμε ότι η Αθήνα ομόρφυνε, κατακλύστηκε από ένα πολύχρωμο πλήθος φιλότεχνων.
- Οι σχηματικές αναλύσεις και τα ρεπορτάζ στον ξένο Τύπο, από τα μακροσκελή πρωτοσέλιδα άρθρα του Γιάννη Βαρουφάκη στους «Νιου Γιορκ Τάιμς» και τις ανταποκρίσεις του Σάιμον Κούπερ στους «Φαϊνάνσιαλ Τάιμς» μέχρι τις τεχνοκριτικές και τους οδηγούς πόλης, που έχρισαν την Αθήνα ως «νέο Βερολίνο» βρίθουν από οριενταλισμό και εξοργιστική εξιδανίκευση, ανάμεικτη με λίγο οίκτο και πολύ πατερναλισμό.

10. ΔΟΚΟΥΜΕΝΑ_2017 ΔΟΚΟΥΜΕΝΑ TV-on-demand — Θέμα: Αθήνα, το νέο Βερολίνο/ Athens is the new Berlin <https://www.youtube.com/watch?v=nQKV3t0l63A>

11. Deutsche Welle_2016

«Η *Süddeutsche* αναρωτιέται: Είναι η Αθήνα το νέο Βερολίνο; Εκθέσεις, πρωτότυπα καφέ και εστιατόρια, χώροι πολιτισμού», NEWSROOM IEFIMERIDA.GR, Βλ. Deutsche Welle, 29/11/2016

- Είναι αλήθεια. Σε αυτήν την πόλη, όπως και στο Βερολίνο στην εποχή μετά την πτώση του Τείχους, υπάρχει άφθονος κενός χώρος, τον οποίο καταλαμβάνει η δημιουργικότητα. Κυριολεκτικά και μεταφορικά. Εγκαταλειμμένα κτίρια όπως το παλαιό Χρηματιστήριο ή το ξενοδοχείο Μπάγκειον, στην πλατεία Ομονοίας, έχουν μετατραπεί σε μεγαλειώδη σκηνικά εκθέσεων από επιμελητές της Μπιενάλε.
- Ο αρθρογράφος της *Süddeutsche Zeitung* θαυμάζει την καλλιτεχνική θερμοκοιτίδα «Ρομάντζο» στο ιστορικό κτίριο του περιοδικού, επαινεί την Τεχνόπολη και το Πάρκο Ελευθερίας, ενώ μνημονεύει και το καινούριο στολίδι της πόλης, που δεν είναι άλλο από το νέο σπίτι της Λυρικής Σκηνής, στο Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχου.

12.ATHENS VOICE_2017

Ηρώ Παρτσακουλάκη, «Για το BBC η Αθήνα είναι το νέο Βερολίνο ή το παλιό Λονδίνο, φτωχή αλλά σέξι», ATHENS VOICE|TEXNES, 11/05/2017

- Αφορμή για το μακροσκελές άρθρο του Alastair Sooke, που αρθρογραφεί, γράφει κριτικές και κάνει ντοκιμαντέρ για την τέχνη και την ιστορία της, ήταν η έκθεση που ετοιμάζει ο βρετανός καλλιτέχνης Michael Landy στη Διπλάρειο Σχολή.
- Ωστόσο, για τον Landy τα εγκαταλελειμμένα και ρημαγμένα κτίρια είναι αυτά που κάνουν την Αθήνα παραδόξως συναρπαστική. «Με πολλούς τρόπους, η Αθήνα μου θυμίζει το Λονδίνο 30-40 χρόνια πριν» λέει ο καλλιτέχνης ορμώμενος από το πλήθος των έρημων κτιρίων που χρησιμοποιούν οι νέοι καλλιτέχνες για εκθέσεις και στούντιο. «Υπάρχουν πολλά κενά κτίρια και οι καλλιτέχνες αγαπούν τους άδειους βιομηχανικούς χώρους, επειδή προσφέρουν φτηνά κεντρικά στούντιο με πιθανούς εκθεσιακούς χώρους».
- Για εκείνον «η Αθήνα είναι το νέο Βερολίνο», μια νέα ζωντανή σκηνή σύγχρονης τέχνης, αντίστοιχη με εκείνη της γερμανικής πρωτεύουσας στα 90s, όταν τα ενοίκια ήταν ακόμα χαμηλά.
- Στο Βερολίνο, στη δεκαετία του '90, υπήρξε αυτό το κίνημα μικρών καλλιτεχνικών χώρων, και τώρα στην Αθήνα εμφανίστηκαν πολλοί μικροί χώροι καλλιτεχνών».
- Οι Βρετανοί πάντως προτρέπουν να αφήσουμε πίσω τις παρομοιώσεις και εμπνέονται από ένα αθηναϊκό γκράφιτι που έλεγε το εξής απλό: «Η Αθήνα είναι η νέα Αθήνα».

Βιβλιογραφία

Ξένη Βιβλιογραφία

1. Angelique Lombarts , Gert –Jan Hospers, Franciscus Willebrordus Maria Boekema, *Citymarketing: de stad in de schijnwerpers*, Lelystad : IVIO-Uitgeverij,2008, σελ.13
2. Anthony Wilder, *Wrapped Space, Art Architecture and Anxiety in Modern Culture*, εκδ. MIT Press Ltd. , 2000
3. Bernardo Secchi, ,“Tendenze della renovatio nella progettazione della cittacontemporanea in Europe”, 1999, μεταφρασμένο στα ελληνικά ως “Τάσεις ανανέωσης στο σχεδιασμό της σύγχρονης πόλης στην Ευρώπη”, στο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΗΡΑΚΛΗΣ: Οι προκλήσεις της ελληνικής πόλης, (επιμ.) Infussi, F., Σημαιοφορίδης, Γ., Αθήνα, εκδ. Linora
4. Bernt M. & Holm A., «Is it, or is not?: The conceptualisation of gentrification and displacement and its political implications in the case of Berlin-Prenzlauer Berg», *City*, 2005,
5. Chris Jenks, *Urban culture critical concepts in literary and cultural studies, My emphasis*,vol.1, New York and London , Routledge,2004
6. Christofer M. Law., *Urban Tourism: Attracting visitors to large cities* , Oxford Press, 1993
7. Claire Colomb , ‘Staging the new Berlin, place marketing and the politics of urban reinvention post-1989’, Routledge; 1st Edition,2011
8. Colin Mercer ,*Towards Cultural Citizenship: Tools for Cultural Policy and Development*, Hedemora, Sweden, Bank of Sweden Tercentenary Foundation and Gidlunds Forlag, 2002
9. David Ley, *The New Middle and the Remaking of the Central City*, Oxford, Oxford University Press, 1996
10. Edward W. Soja, *Postmetropolis – Critical Studies of Cities and Regions*, Oxford: Basil Blackwell,2000
11. Elizabeth Grosz, *Chaos, Territory, Art: Deleuze and the framing of the earth*, Columbia University, Cloth, 2008
12. Georg Simmel, *Μητροπολιτική Αίσθηση, Οι Μεγαλουπόλεις Και Η Διαμόρφωση Της Συνείδησης*, εκδ. ΑΓΡΑ, Αθήνα,2017
13. Giampaolo Nuvolati , *Resident and Non-resident Populations: Quality of Life, Mobility and Time Policies*, in: Journal of Regional Analysis and Policy,2003
14. Guy Debord, *Η κοινωνία του θεάματος* ,εκδ. Ελεύθερος Τύπος,Αθήνα,1986
15. Henri Lefebvre , *Δικαίωμα στην Πόλη, Χώρος και Πολιτική* , μτφρ. Δημήτρης Τουρνικιώτης , Κλώντ Λωράν, εκδ. Κουκίδα, Αθήνα,2007
16. J. T. Hans Mommaas, “City branding: the necessity of socio-cultural goals”, Rotterdam, NAI Uitgevers, 2002
17. Iain Chambers, *Popular Culture: The Metropolitan Experience*, London and New York, εκδ.Routledge, 2002
18. Mark Gottdiener ,*The Theming of America: Dreams, Visions, and Commercial Spaces*, Boulder, CO: Westview Press, 1997
19. Mike Davis, *Ο πλανήτης των παραγκουπόλεων, Αστειακή ενέλιξη και άτυπο προλεταριάτο* , μετφρ. Νίκος Παπαπολύζος, εκδ. Άγρα, Αθήνα, ,2007

20. **Neil Smith**, *Toward a theory of gentrification: a back to the city movement by capital, not people*, Journal of the American Planning Association, 1979
21. **Patrizia Lombardo**, *Cities, Words and Images*, Baudelaire, Haussmann, Fustel de Coulanges: *The Modern Metropolis and the Ancient City*, Hampshire: Palgrave MacMillan, 2003
22. **Paul Josef ,Heinrich Klotz (Hrsg.)**, *Internationale Bauausstellung Berlin 1987. Beispiele einer neuen Architektur*, Deutsches Architekturmuseum, 1986
23. **Rem Koolhaas, Bruce Mau**, S,M,L,XL, *The Generic City*, The Monacelli Press, 1995
προσωπική μετάφραση, πηγή: https://monoskop.org/images/7/78/Koolhaas_Rem_1995_The_Generic_City.pdf
25. **Richard Lehan**, *The City in Literature: An Intellectual and Cultural History*, University of California Press, 1998
26. **Rowland Atkinson, Gary Bridge**, *Gentrification in the global context: the new urban colonialism*, Oxon, New York: Routledge
27. **Ruth Glass**, *London : Aspects of change*, London MacGibbon and Kee, 1964
28. **Umberto Eco**, *Travels in Hyperreality : essays*, εκδ. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1986
29. **Walter Benjamin**, *Illuminations, Essays and Reflections*, New Preface by Leon Wieseltier, New York, Schocken Books, 1969
30. **Walter Benjamin**, *Σαρλ Μπωντλαίρ, Ένας Λυρικός Στην Ακμή Του Καπιταλισμού: από Το Παρίσι στον Μπωντλαίρ – Ο πλάνης*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2002
31. **Πασκάλ Μπρυκνέρ**, *Η τυραννία της μεταμέλειας, Δοκίμιο πάνω στον δυτικό πολιτισμό*, μετφρ. Λόισκα Αβαγιανού, εκδ. Αστάρτη, Αθήνα, 2007

Ελληνική Βιβλιογραφία

1. **Αλέξανδρος Βενετάς – Παπαγεωργίου**, *Εδουάρδος Σάουμπερτ 1804-1860, Συλλογή τεκμηρίων για τον σχεδιασμό της Αθήνας και του Πειραιά*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1999
2. **Γεωργία Αλεξανδρή**, «Ανιχνεύοντας τις τάσεις του «εξευγενισμού», στο κέντρο της Αθήνας η περίπτωση του Μεταξουργείου», **Συλλογικό**, Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 2013
3. **Γεώργιος Μ. Σαρηγιάννης**, *Αθήνα 1830- 2000. Εξέλιξη- Πολεοδομία- Μεταφορές*, εκδ. Συμμετρία, Αθήνα, 2000
4. **Γεώργιος Πετράκος, Δημήτρης Οικονόμου**, «Διεθνοποίηση και Διαρθρωτικές αλλαγές στο Ευρωπαϊκό σύστημα αστικών κέντρων», στο: «Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων – διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής», (επιμ.) Γεώργιος Πετράκος, Δημήτρης Οικονόμου, Gutenberg & Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 1999
5. **Γιάννης Αίσωπος, Γιώργος Σημαιοφορίδης**, *Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη*, Αθήνα, εκδ. Metropolis Press 2011
6. **Γιάννης Αίσωπος**, «Η διάχυτη πόλη», στο **Άσπα Γοσποδίνη, Ηλίας Μπεριάτος** (επιμ.), *Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2006
7. **Δοκίμιο ιστορίας ΚΚΕ**, Β' τόμος 1949- 1968, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2012
8. **Ελένη Τζιτζιλιάκη**, *Εκτοπισμένοι, αστικοί νομάδες στις μητροπόλεις*, Αθήνα: εκδ. Νήσος, 2008
9. **Θανάσης Μουτσόπουλος**, «Η τέχνη στα χρόνια του ΠΑ.ΣΟ.Κ : η άνοδος και η πτώση του φαινομένου του life style», στο: **Συλλογικό**, *Αντί-κουλτούρα, Η ανάδυση ενός νέου κοινωνικού υποκειμένου μετά το 1980*, εκδ. Ιδιομορφή, Σπάρτη, 2012
10. **Θωμάς Μαλούτας, Λίλα Λεοντίδου**, «Είναι η Αθήνα το "new Berlin";», στο **Συλλογικό ΣΟΔΑ**, *Αθήνα: από κακέκτυπο σε αντιπαράδειγμα*, εκδ. Futura, Αθήνα, 2019
11. **Ιωάννης Τραυλός**, *Πολεοδομική εξέλιξη των Αθηνών, Από των προϊστορικών χρόνων μέχρι των αρχών του 19ου αιώνα*, εκδ. Καπόν, Αθήνα, 2005
12. **Καρύδης Δημήτρης**, *Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας*, εκδ. Παπασωτηρίου, Αθήνα, 2006
13. **Καρύδης Δημήτρης**, *Ανάγνωση Πολεοδομίας, Η Κοινωνική σημασία των Χωρικών Μορφών*, Συμμετρία, Αθήνα, εκδ. 1996
14. **Κρίστη Πετροπούλου**, *Αθήνα, (Μητροπολιτική περιοχή)*, Εκδόσεις Γ. Αξιωτέλλης & Σια ΕΠΕ, Αθήνα, 2005
15. **Κώστας Η. Μπίρης**, *Αι τοπωνυμίες της πόλεως και των περιχώρων των Αθηνών*, Γενική Διεύθυνση αρχαιοτήτων και αναστηλώσεως, Αθήνα, 2005, α' έκδοση 1971.
16. **Κώστας Χατζιώτης**, *Γειτονίες της παλιάς Αθήνας. Το Μεταξουργείο Κολωνός Ακαδημία Πλάτωνος*, εκδ. Δήμος Αθηναίων: πολιτισμικός οργανισμός, Αθήνα, 1999

17. **Λουδοβίκος Βασενχόβεν**, *Χωρική Διακυβέρνηση - Θεωρία, ευρωπαϊκή εμπειρία και η περίπτωση της Ελλάδας* (1η έκδ.). Αθήνα: Κριτική, 2010
18. **Νικόλας Καραχάλης**, «Στρατηγικές διαχείρισης της εικόνας και της προβολής των πόλεων (*city branding*) και πολιτιστική αναζωογόνηση», στο **Πούλιος Ιωάννης Αλιβιζάτου, Μαριλένα, κ.α.**, Πολιτισμική διαχείριση, τοπική κοινωνία και βιώσιμη ανάπτυξη, εκδ. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα, 2015
19. **Ντόρα Γαλάνη**, *Πρόγραμμα Ενοποίησης Αρχαιολογιών Χώρων Αθήνας: Η Ανάπλαση του Ιστορικού Κέντρου της Πόλης.*, Αθήνα: ΕΑΧΑ, 2004
20. **Σοφία Αυγερινού - Κολώνια**, «Ο ρόλος του τουρισμού στη διατήρηση και ανάπτυξη των ιστορικών πόλεων», κείμενο, στο συλλογικό τόμο *"Τουριστική ανάπτυξη πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις"*, Εξάντας, Αθήνα, 2000

Άρθρα ξένα

1. **Adrian Franklin**, *Art tourism: A new field for tourist studies*, University of South Australia, Australia, 12/2018, πηγή : <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1468797618815025>, τελευταία επίσκεψη : 21/09/2020
2. **Alastair Sook**, *"Can Athens become Europe's new arts capital?"*, BBC, Culture, 9 May 2017, πηγή: <http://www.bbc.com/culture/story/20170509-can-athens-become-europes-new-arts-capital>, τελευταία επίσκεψη : 08/08/2020
3. **Alexios Deffner, Lois Labrianidis**, *"Planning Culture and Time in a Mega-event :Thessaloniki as the European city of culture in1997,"* International Planning Studies, 2005
4. **Andrej Holm, Armin Kuhn**, «Καταλήψεις και Αστική Ανανέωση: Η αλληλεπίδραση των κινημάτων των καταλήψεων με τις στρατηγικές αστικής αναδιάρθρωσης στο Βερολίνο», *International Journal of Urban and Regional Research*, Wiley Blackwell, vol. 35(3), 05/2011
5. **Andrian Franklin**, 'Journeys to the Guggenheim Museum Bilbao: Towards a Revised Bilbao Effect', *Annals of Tourism Research*, 59, 2016
6. **Attila Fábíán**, *The value of cultural capital in urban development*, Conference Paper, 2010, σελ. 13,
7. **Cristian Cannaos**, *From tourist and resident to inhabitant and "inhabitantness"*, Conference Report, University of Sassari, Faculty of Architecture, Alghero, Italy, 01/2012 <https://upcommons.upc.edu/handle/2099/12605?locale-attribute=en>, τελευταία επίσκεψη : 12/08/2020
8. **David Ley**, "Artists, Aestheticisation and the Field of Gentrification", *Urban Studies*, Vol. 40, No. 12, November 2003
9. **David. Ley**, "Artists, Aestheticisation and the Field of Gentrification", *UrbanStudies*, Vol. 40., no.12, 2013,
10. **Douglas Haddow**, "Hipsters: The Dead End of Western Civilization", *Void Network*, 27, 2009,
11. **Eva Biringer**, "Das Athen von heute ist ein bisschen wie das Berlin der 90er", *Welt*, 11.07.2019, προσωπική μετάφραση, πηγή : <https://www.welt.de/reise/staedtereisen/article196371797/Party-in-Athen-Die-Akropolis-Stadt-ist-wie-das-Berlin-der-Neunziger.html>, τελευταία επίσκεψη: 23/09/2020
12. **Eva Biringer**, "Das Athen von heute ist ein bisschen wie das Berlin der 90er", *Welt*, 11.07.2019, πηγή: <https://www.welt.de/reise/staedtereisen/article196371797/Party-in-Athen-Die-Akropolis-Stadt-ist-wie-das-Berlin-der-Neunziger.html>, τελευταία επίσκεψη : 03/09/2020
13. **Georg Simmel**, "Sociologie des Raumes", *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft*, τχ. 27, 1903
14. <https://voidnetwork.gr/2009/01/27/hipsters-the-dead-end-of-western-civilization-by-douglas-haddow/>, τελευταία επίσκεψη : 02/10/2020

15. **Mark Greif**, "The Hipsters in the Mirror", Essay in the New York Time, Nov. 12, 2010, πηγή : <https://www.nytimes.com/2010/11/14/books/review/Greif-t.html>, τελευταία επίσκεψη : 02/10/2020
16. **Maunel Castells**, "European Cities, The Informational Society, and the Global Economy," *New Left Review*, 204, 199417. **Monica Khemsurov**, "Athens is the new Berlin", New York Times, REMIX; The 2.0 Report, May 23/2010, πηγή : <https://archive.nytimes.com/query.nytimes.com/gst/fullpage-980CEFD8163FF930A15756C0A9669D8B63.html> τελευταία επίσκεψη: 09/09/2020
18. **Thomas Maloutas**, "Contextual diversity in gentrification research. Critical Sociology" Sage Publications 38,2012
19. **Thomas Maloutas, Nikos Karadimitriou**, "Vertical social differentiation in Athens: alternative or complement to community segregation?", *International Journal of Urban and Regional Research*, 25 (4), 2001
20. **Vivian Philip**, "Cities to Megacities: Shaping Dense Vertical Urbanism", ARCHITECTUREAU,
21. 28 /11/2016, πηγή: <https://architectureau.com/articles/cities-to-megacities-shaping-dense-vertical-urbanism/>, τελευταία επίσκεψη : 23/09/2020
22. **Wolfgang Lutz, Warren Sandeson & Sergei Scherbov**, "Doubling of world population unlikely", *Nature* 387, 19 Ιουνίου 1997
23. **Ανώνυμο**, *Analysis of Hipster Subcultures Essay in Cultural Studies*, UK Essays in Cultural Studies, 18th May 2020, πηγή : <https://www.ukessays.com/essays/sociology/analysis-of-the-hipster-subculture.php>, τελευταία επίσκεψη : 01/10/2020

Άρθρα ελληνικά

1. « Χιπστερισμός: το ανώτατο στάδιο του μεταμοντερνισμού », ΑΓΚΑΡΡΑ, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα : <http://agkarra.com/%CF%87%CE%B9%CF%80%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CF%84%CE%BF-%CE%B1%CE%BD%CF%8E%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%BF-%CF%83%CF%84%CE%AC%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BC%CE%B5/>
2. « Η Süddeutsche αναρωτιέται: Είναι η Αθήνα το νέο Βερολίνο; Εκθέσεις, πρωτότυπα καφέ και εστιατόρια, χώροι πολιτισμού », (εφημ.) Η εφημερίδα (iefimerida), 29 | 11 | 2016, πηγή : B5/, τελευταία επίσκεψη: 18/09/2020
3. <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=503946>, τελευταία επίσκεψη : 22/09/2020
4. https://en.wikipedia.org/wiki/International_Building_Exhibition_Berlin, τελευταία επίσκεψη : 23/09/2020
5. [iefimerida.gr](http://www.iefimerida.gr) - <https://www.iefimerida.gr/tag/neo-berolino>, τελευταία επίσκεψη : 23/09/2020
6. **Vice staff**, « Είναι η Αθήνα το Νέο Βερολίνο; », Vice Specials, 13 Ιούνιος 2017, πηγή : <https://www.vice.com/el/article/kzqnm/einai-h-a8hna-to-neo-berolino>, τελευταία επίσκεψη : 2/09/2020

8. **Αλεξάνδρα Κολλάρου**, « 2018, η χρονιά που η Αθήνα ΔΕΝ έγινε το νέο Βερολίνο », Propaganda, 27.12.2018, πηγή : <https://popaganda.gr/afieromata/athens-new-berlin/>, τελευταία επίσκεψη : 02/10/2020
9. **Ανέστης Ταρπάκος**, Τεχνικές κατασκευές: Από τη « χρυσή δεκαετία » (1995-2004) στην κρίση υπερσυσσώρευσης (2004-2008) και στην κατάρρευση (2008-2010) *Θέσεις*, τχ. 113, 10-11/2010
10. **Άρης Καλαντίδης**, « Για μια πιο αυστηρή χρήση του gentrification », *Γεωγραφίες*, τχ.13,
11. **Γεωργία Αλεξανδρή**, « Εξευγενισμός » (gentrification) στις γειτονίες του αθηναϊκού κέντρου, κείμενο δημοσιευμένο στην ηλεκτρονική πλατφόρμα : *Athens Social Atlas*, 2015, πηγή <https://www.athenssocialatlas.gr/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF/%CE%B5%CE%BE%CE%B5%CF%85%CE%B3%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-gentrification/>, τελευταία επίσκεψη : 22/09/2020
12. **Γεωργία Αλεξανδρή**, « Οι διαδικασίες gentrification στο κέντρο της Αθήνας τον καιρό της κρίσης », περιοδικό : *Γεωγραφίες*, νο. 24, 2014
13. **Γεώργιος Μ. Σαρηγιάννης**, « Παραγκουπόλεις, Ένα τυπικό καπιταλιστικό φαινόμενο », *Διάπλους*, τχ.27, Αυγ. Σεπτ. 2008
14. **Γιάννης Αίσωπος, Γιώργος Σημαιοφορίδης**, « Από την μητρόπολη στην μετάπολη », (εφημ.): Το Βήμα _Γνώμες, 24/11/2008, πηγή : <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/apo-ti-mitropoli-sti-metapoli/>, τελευταία πρόσβαση: 22/09/2020
15. **Γιάννης Μαχαίρας**, « Γκαζοχώρι: Η τελευταία φλόγα », *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τόμ. 18, 1986
16. **Γιώργος Πουλιόπουλος**, « Ο Κεραμεικός μπορεί να αλλάξει σε ένα χρόνο », (εφημ.): Το Βήμα, 16/03/2011, πηγή : <https://www.tovima.gr/2011/03/16/society/o-kerameikos-mporei-na-allaksei-se-ena-xrono/>, τελευταία επίσκεψη: 2/09/2020
17. **Γιώργος Σημαιοφορίδης**, « Η εξαφάνιση της πολεοδομίας », (εφημ.) Το Βήμα, Γνώμες, 24 Νοεμβρίου 2008, πηγή: <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/i-eksafanisi-tis-poleodomias/>, τελευταία επίσκεψη: 23/10/2020
18. **Γρηγόρης Τραγγανίδας**, « ΒΕΡΟΛΙΝΟ, Πολεοδομική επέλαση », (εφημ.) Ριζοσπάστης, 17/03/2002, πηγή: <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=1185469>, τελευταία επίσκεψη: 23/09/2020
19. **Δελθανάση Μαρία**, « Τα είκοσι χρόνια που άλλαξαν τη χώρα », (εφημ.): Καθημερινή, 30/01/11, πηγή: <https://www.kathimerini.gr/politics/417423/ta-eikosi-chronia-poy-allaxan-ti-chora/>, τελευταία επίσκεψη : 23/08/2020
20. **Δημήτρης Αποστολόπουλος**, « Από το Γκάζι στο Μπουργκάζι; », *Ρόζ Καφενείο*, τχ. 4, Φεβρουάριος 2012, σελ. 6-10, πηγή <http://goo.gl/26qOyG>. τελευταία επίσκεψη : 24.09.2020
21. **Δημήτρης Πολιτάκης**, « documenta 14: Τι θα μας μάθει η Αθήνα το 2017; », στο *PROPAGANDA, ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ*, 15/10/2014, πηγή : <https://popaganda.gr/art/documenta-14-ti-tha-mas-mathi-athina-2017/>, τελευταία επίσκεψη: 23/09/2020
22. **Δημήτρης Ρηγόπουλος**, *Πολιτισμός, Αντιπαράθεσεις*, (εφημ.): Η Καθημερινή, 17/05/ 2008, πηγή: <https://www.kathimerini.gr/culture/322446/antiparatheseis-2/>, τελευταία επίσκεψη : 23/08/2020
23. **Διονύσης Βυθούλας**, « Νέα επιχείρηση – σκούπα στο κέντρο της Αθήνας », (εφημ.) το Βήμα, 6 Αυγούστου 2012, πηγή : <https://www.tovima.gr/2012/08/06/society/nea-epixeirisi-skoupa-sto-kentro-tis-athinas/>, τελευταία επίσκεψη : 22/09/2020

24. **Ελένη Τζιρτζιλάκη, Γεωργία Αλεξανδρή, Στέφανος Χανδέλης**, « Το κέντρο της Αθήνας και ο Μετασχηματισμός του, Πώς η τέχνη μπορεί να συμβάλλει; », *μελέτη που δημοσιεύτηκε στο: Δίκτυο Νομαδική Αρχιτεκτονική*, 22/01/2010, σελ. 3 , πηγή: <https://nomadikiarxitektoniki.net/texts/t> , τελευταία επίσκεψη : 2/09/2020
25. **Ελίζα Παπαδοπούλου, Γεώργιος Σαρηνιάννης**, «Συνοπτική έκθεση για τις προσφυγικές περιοχές του Λεκανοπεδίου Αθηνών», *Monumenta*, τχ.1, Αθήνα, 2007
26. **Ευάγγελος Α. Χεκίμογλου**, « «Κληρώνει» 100 εκατ. ευρώ για Κεραμεικό Μεταξουργείο, Σχέδιο μετεξέλιξης ενός χώρου παραβατικότητας σε κέντρο δημιουργικής και νεανικής επιχειρηματικότητας», (εφημ.) Το Βήμα 23/3/2013, πηγή :
27. *Μαθαίνοντας από την Αθήνα: πώς η «documenta 14» έφτασε στα όρια της χρεοκοπίας*, Newsroom HuffPost Greece , 13/09/2017, πηγή : https://www.huffingtonpost.gr/2017/09/13/koinonia-mathainontas-apo-tin-athina-pos-i-documenta-14-eftase-sta-oria-tis-xreokopias_n_17986048.html, τελευταία επίσκεψη: 2/09/2020
28. **Μέμος Φιλιππίδης**, «Το Βερολίνο του πολιτισμού, Όταν η αρχιτεκτονική διχάζεται», (εφημ.): Το Βήμα, 8 /11/ 2009, πηγή: <https://www.tovima.gr/2009/11/08/culture/otan-i-arxitektoniki-dixazei/>, τελευταία επίσκεψη : 2/09/2020
29. **Νικόλας Γεωργιακώδης**, «Είναι η Αθήνα το νέο Βερολίνο;», δημοσιευμένο στο: www.in2life.gr, 12 Μαρτίου 2018, τελευταία επίσκεψη : 02/10/2020
30. **Νίκος Ν. Μάλλιαρης**, «Οι χίτστερ και οι τραπεζίτες θα πρέπει να είναι φίλοι», *Πρόταγμα*, τχ. 10, Ιούνιος 2017, σελ. 212-219, πηγή : <https://protagma.wordpress.com/%CF%80%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%B7%CE%AD%CE%BD%CF%84%CF%85%CF%80%CE%B7-%CE%AD%CE%BA%CE%B4%CE%BF%CF%83%CE%B7/>, τελευταία επίσκεψη : 23/09/2020
31. **Συλλογικό**, «Αθήνα 2004: χτίζοντας την Αθήνα της κρίσης», *Κομπρεσέρ*, τχ.4, Αθήνα, 2012, πηγή : <https://kompreser.espivblogs.net/2012/08/21/athens-2004-building-the-city-of-crisis/>, τελευταία επίσκεψη : 24/09/2020
32. **Συλλογικό**, «Welcome to Gentrification», Μπροσούρα: *Μπάσταρδες με μνήμη*, Θεσσαλονίκη, 6/2015, σελ. 7-8, πηγή : <http://bastards.espivblogs.net/>, τελευταία επίσκεψη: 30/09/2020
33. **Χριστίνα Αγριαντώνη**, «Η Αθήνα τον 19ο αιώνα. Συνοικία Μεταξουργείο», κείμενο που δημοσιεύτηκε στο: *Το Μεταξουργείο της Αθήνας*, (Επιμ. Χριστίνα Αγριαντώνη -Μαρία Χριστίνα Χατζηιωάννου), ΚΝΕ / ΕΙΕ, Αθήνα, 1995

Ερευνητικές εργασίες

1. **Αθηνά Ριζοπούλου**, *Κενό (όχι άδειο)*, Περιήγηση στους κενούς χώρους της πόλης, Ερευνητική Εργασία ,Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2011
2. **Άλκηστις Θωμίδου**, *URBAFRIQUE*, Ερευνητική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη, 2010
3. **Σταυρούλα Κατσαούνη**, *Re Map : Όταν η πλατφόρμα σύγχρονης , γίνεται πλατφόρμα εκτοπισμού και εξευγενισμού*, Ερευνητική Εργασία , Πολυτεχνείου Κρήτης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Χανιά, 2014

Μεταπτυχιακές εργασίες

1. **Ανώνυμο**, *Culture Strategy*, Αστικό Marketing και Πολιτισμός, Θεωρίες για την Σύγχρονη πόλη: Σχεδιασμός, Αστικές Πολιτικές και οι Πόλεις, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα, 2013
2. **Γεωργία Μαλαπάνη , Σεμέλη Δήμητρα Σχοινά , Γεώργιος Τραυλός, Γκάζι**, *Ανάλυση υφιστάμενης κατάστασης-περιοχή κατοίκηση*, Εργασία σε : Θέματα Περιβάλλοντος: Περιβάλλον και σχεδιασμός του χώρου, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο , Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών , ΔΠΜΣ ,Τομέας II ,2016
3. **Δάφνη Βαλλιαντάτου , Δανάη Παπαευαγγέλου , Μιχάλης Πιπέρογλου**, *Νέες πρακτικές διεύθυνσης επενδυτικού κεφαλαίου στο αστικό περιβάλλον και επιπτώσεις στην κοινωνική και χωρική γεωγραφία της Αθήνας, Νέες πρακτικές διεύθυνσης επενδυτικού κεφαλαίου στο αστικό περιβάλλον και επιπτώσεις στην κοινωνική και χωρική γεωγραφία της Αθήνας*, Εργασία Το ζήτημα της μεθοδολογίας και της θεωρίας στο σχεδιασμό του χώρου, Ε. Μ. Π.:Δ.Π.Μ.Σ. Πολεοδομίας και Χωροταξίας, 2018
4. **Νίκη Σαμπροβαλάκη**, *Αστικές αναπλάσεις, Η περίπτωση του Βερολίνου μετά την πτώση του τείχους*, Διάλεξη 9ου εξαμήνου: Τομέας πολεοδομίας, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο ,Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών 2012
5. **Σοφία Τσάδαρη**, *Πρελούδιο στην «παγκόσμια πόλη»*. Πλαίσιο μιας θεωρητικής συζήτησης για τις μεγάλες πόλεις του 21ου αιώνα, εργασία του μεταπτυχιακού προγράμματος Πολεοδομία – Χωροταξία στο ΕΜΠ, Αθήνα, 2007, πηγή :https://ilesxi.wordpress.com/2011/04/03/pagosmia_poli/ ,τελευταία επίσκεψη : 29/09/2020
6. **Σταυρούλα Κατσαούνη**, *Πρωτοβουλία Jessica: μια νέα προσέγγιση των αστικών αναπλάσεων το παράδειγμα του Μεταξουργείου* , Εργασία : Θέματα Αστικού Σχεδιασμού , Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο ,Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών , ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονική - Σχεδιασμός του χώρου Κατεύθυνση Β: Πολεοδομία –Χωροταξία, 2015

Διατριβές

1. **Χριστόφορος Π. Σακελλαρόπουλος**, *Μοντέρνα αρχιτεκτονική και πολιτική της αστικής ανοικοδόμησης*, Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Τομέας Πολεοδομίας Χωροταξίας, Αθήνα, 1993

Διαλέξεις

1. **Άννα-Ανθή Γκούντρα**, *Χρήσεις γης στο εμπορικό τρίγωνο της Αθήνας*, ΕΜΠ – ΔΠΜΣ – Πολεοδομία Χωροταξία – Προσεγγίσεις του σχεδιασμού στην Ελλάδα, 2007/08
2. **Ελένη Πορτάλιου**, *Ολυμπιακοί αγώνες 2004 στην Αθήνα, Νεοφιλελεύθερες πολιτικές και κοινωνικές αντιστάσεις, ανακίνωση διάλεξης στο πλαίσιο του μαθήματος: Η πόλη ως κοινωνικό έργο, αντικείμενο και πεδίο πολιτικής: Αστικά κοινωνικά κινήματα*, ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονική Σχεδιασμός του Χώρου, Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2009
3. **Θανάσης Μουτσόπουλος**, «Το ανεξέλεγκτο κατοικείν», *Ιστορία + Θεωρία* 6, εκδ. ΕΜΠ., σελ. 25, όπως αναφέρεται στο **Schloer**, "How Urban Culture was saved in the Levant", *Century City: Art and Culture in the Modern Metropolis*, London, Tate Publishing, 2001,
4. **Ντίνα Βαΐου, Μαρία Μαντουβάλου, Μαρία Μαυρίδου**, «Κοινωνικές δυναμικές και ανάπτυξη του αστικού χώρου, Αναγνώσεις στην ελληνική πολεοδομία σημειώσεις, ΕΜΠ, Αθήνα, 2012

Ανακοινώσεις σε συνέδρια,εργαστήρια

1. **Άσπα Γοσποδίνη**, «Ο Ανταγωνισμός των Ευρωπαϊκών Πόλεων και οι Νέες 'Χρήσεις' του Αστικού Σχεδιασμού: Μια πρόκληση για τις ελληνικές πόλεις», κείμενο που συντάχθηκε στο πλαίσιο των εργασιών της ομάδας "Ανάπτυξη της Υπαίθρου" του ΙΣΤΑΜΕ, σελ. 3, πηγή: http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/11361/3551_Gospodini%2010y_book.pdf
2. **Βίκυ Καραϊσκού**, «Νέες πολιτισμικές γεωγραφίες στην Αθήνα του εικοστού πρώτου αιώνα: το κέντρο της παλιάς πόλης ως όριο και σκηνή θεάτρου» Πολιτισμός: Life-style ή Modus Vivendi στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας;», στο Μ. Rossetto, Μ. Tsianikas, G. Couvalis and Μ. Palaktsoglou (Eds.) "Greek Research in Australia: Proceedings of the Eighth Biennial International Conference of Greek Studies, Flinders University June 2009". Flinders University Department of Languages - Modern Greek: Adelaide, 618-632., σελ. 622
3. **Μαρία Μαντουβάλου**, «Ο πολεοδομικός σχεδιασμός της Αθήνας (1830-1940)», ανακοίνωση στη *Συνάντηση εργασίας (1986) στο πλαίσιο Εκπαιδευτικού Σεμιναρίου με κοινά συνθετικά θέματα μεταξύ των Σχολών Αρχιτεκτονικής Αθήνας και Μιλάνου*, επιμ. Χριστόφορος Σακελλαρόπουλος, εκδ. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο – Politecnico di Milano, 1988
4. **Πέννυ (Παναγιώτα) Κουτρολίκου**, «Τακτικές διακυβέρνησης διαπλεκόμενων κρίσεων στο κέντρο της Αθήνας» *Urban Conflicts*, ανακοίνωση στο *Εργαστήριο- συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη*, Θεσσαλονίκη, 2015, σελ. 121

5. **Θεοφάνης Θ. Γκάτζης**, «Μάρκετινγκ/ Branding τόπου: Η περίπτωση της πόλης του Βερολίνου», ανακοίνωση στο: *14ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο: Παραγωγική Ανασυγκρότηση και Περιφερειακή Ανάπτυξη της Ελληνικής Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης (ERSA)*, 2016, πηγή: <https://www.citybranding.gr/2020/07/branding-h.html>, τελευταία επίσκεψη: 2/09/2020
6. **Γεωργία Αλεξανδρή**, «Διεκδικούμενος χώρος στο κέντρο της πόλης: το Μεταξουργείο ανάμεσα στο φόβο και το hype», *Urban Conflicts*, ανακοίνωση στο *Εργαστήριο: συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη*, Θεσσαλονίκη, 2015, σελ. 36.,
7. **Κλεάνθη Γκόννη, Αλέξιος Δεφνερ**, «Η μετατροπή πρώην βιομηχανικών περιοχών του κέντρου σε πολιτιστικές και ψυχαγωγικές περιοχές: Η περίπτωση του Γκαζιού στην Αθήνα», ανακοίνωση στο *9ο Συνέδριο του Greek Section-RSAI*, 2011, πηγή: <http://docplayer.gr/860181-H-metastropi-proin-viomihanikon-periohon-toy-kentroy-se-politistikis-kai-psyhagogikes-periohes-i-periptosi-toy-gkazioy-stin-athina.html>, τελευταία επίσκεψη: 24.09.2020, σελ. 7
9. **Δημήτριος Καρύδης, Μαρία Μαντουβάλου, Μαρία Μαυρίδου, Ιωάννης Πολύζος, Άννα Σαρηγιάννη** «1995-1997: Ανάπλαση της περιοχής Γκάζι-Κεραμεικός, με ήπιες μορφές ενέργειας», European Commission, Final Report, Athens, 1996
10. **Αθηνά Χατζή**, «Η γνώση ως ετεροτοπία, οι ακαδημαϊκές πρακτικές και η δημιουργία επιστημονικών (φαντασιακών) τόπων», πρακτικά από το *επιστημονικό συνέδριο: Μεταλλαγές και (Α)συνέχειες*, Αθήνα, 2008, σελ. 17.
11. Τελευταία επίσκεψη: 29/09/2020

Συνεντεύξεις

1. Συνέντευξη **Ανδρέα Αγγελιδάκη** στο: **Φώτης Βαλλάτος**, *Οι Αθηναίοι*, Ο Ανδρέας Αγγελιδάκης αφηγείται τη ζωή του στη LiFO, Lifo, 4.11.2010, πηγή: https://m.lifo.gr/articles/the_athenians/253079/o-andreas-aggelidakis-afigeitai-ti-zoi-toy-sti-lifo, τελευταία επίσκεψη: 24/09/2020
2. Συνέντευξη **Θανάση Μουτσόπουλου**, στο **Ήλια Μπούρα**, «Απέναντι στη documenta14, έργα ψυχικά ασθενών και ανώνυμων καλλιτεχνών: Το «Ελλαδικό Αντιπαράδειγμα!»», POPAGANDA, 06.04.2017, πηγή: <https://popaganda.gr/art/thanasis-moutsopoulos/>, τελευταία επίσκεψη: 03/09/2020
4. Συνέντευξη **Θωμά Μαλούτα** στο **Απόστολος Λακασάς**, **Δημήτρης Αθηνάκης**, «Ο κοινωνικός Ατлас μιας Αθήνας που αλλάζει», (εφημ.) Η Καθημερινή, 06.08.2016, πηγή: <https://www.kathimerini.gr/society/870368/o-koinonikos-atlas-mias-athinas-poy-allazei/>, τελευταία επίσκεψη, 1/10/2020

Πηγές εικόνων:

Εικόνα: 1.1. Άποψη της Αθήνας από τον Frederike Helwig, 09/2015.
Πηγή : Zeit Magazin

Εικόνα: 1.2. Άποψη της Αθήνας ,Φωτ.: Πάνος Κοκκινιάς,2000,
Πηγή : Γιάννης Αίσωπος, «Η διάχυτη πόλη», στο Άσπα Γοσποδίνη, Ηλίας Μπεριάντος (επιμ.), Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2006, σελ. 112,113

Εικόνα: 1.3 Άποψη της πλατείας Alexanderplatz, το 1903
Η σχέση του πλήθους με την μητρόπολη.
Πηγή: Wikimedia Commons

Εικόνα: 1.4 Ξυλογραφία του Φρανς Μαζερέελ, από το μυθιστόρημα «Η πόλη», μέσα από την οποία προκύπτει το αφήγημα του αστικού βιώματος.Πηγή: εφημ. Το Βήμα

Εικόνα: 1.5. «Δρόμος του Παρισιού, Βροχερή μέρα»,
ελαιογραφία του Gustave Caillebotte,1877.
Πηγή: wikipedia.org

Εικόνα: 1.6. Η φιγούρα του *flâneur*,
στο Louis Huart ,*Physiologie du flaneur*
Πηγή: pinterest.com

Εικόνα: 1.7. Άποψη της Νέας Υόρκης το 1908,
υπό το μέτωπο των ουρανοξυστών,το αστικό τοπίο,
συντάσσεται πλήρως με την οικονομική
και πολιτική συνθήκη της εποχής.
Πηγή: old.skyscraper.org

Εικόνα: 1.8. Η κατασκευή του κεντρου
Rockefeller,το 1933,
Η πόλη μέσα από νέα αστικά σλυμβολα.
Πήγη : wikipedia.org

Εικόνα: 1.9.Three Eggs Diagram,1982, Cedric Price,
Πηγή: **Waldheim, Charles**,*The landscape urbanism reader*, Princeton Architectural Press,2006

Εικόνα: 1.10. Δίκτυο τύπου Christaller, ιεραρχική δομή της πόλης. Πηγή: F.Ascher,*Metapolis ou L'avenir des villes*, Odile Jacob,Παρίσι 1995

Εικόνα: 1.11. Μεταπολιτικό δίκτυο με επίκεντρα και ακτίνες.Πηγή: F.Ascher,*Metapolis ou L'avenir des villes*, Odile Jacob,Παρίσι 1995

Εικόνα:1.12. Κατά τον Mike Davis : «Οι φτωχοί κάτοικοι των πόλεων ανακαλύπτουν ότι ο θεός του χάους είναι με την πλευρά τους: ότι μπορούν να αποκλείσουν, να εμποδίσουν και να πολιορκήσουν την οικονομία της «επίσημης» πόλης των μεσαίων τάξεων.» Όπως αναφέρεται σε συνέντευξη του Mike Davis στο, Socialist Worker, Πηγή: cityfairytale.wordpress.com

Εικόνα: 1.13. Πλανήτης των παραγκουπόλεων, από ART MATTERS, S.A
Πηγή :http://sinisaprvanov.blogspot.com

Εικόνα: 1.14.Οι 27 μέγα-πόλεις του πλανήτη και το φαινόμενου του 10/40
«παραθύρου».
Πηγή: researchgate.net

Εικόνα:1.15 Rem Koolhaas, Generic.City, S,M,L,XL

Εικόνα:1.16. Departures: The Novel, the Non-Place and the Airport,Φωτογραφία: Gabriel Li,2009 .
Πηγή: www.flickr.com

Εικόνα:1.17. Anthony Wilder, *Warped Space*, Προσπελάσεις στον δημόσιο χώρο, οι φευγαλαίες εντυπώσεις. Πηγή: **Anthony Wilder**, *Warped Space, Art Architecture and Anxiety in Modern Culture*, εκδ. MIT Press Ltd.,2000, εξώφυλλο

Εικόνα:1.18. Λεοφώρος Μάντισον,Νέα Υόρκη. Η στρωματογραφία της πόλης δομημένη από διαφημίσεις, η πόλη ως προϊόν
Πηγή :www.euw.de/

Εικόνα:1.19. Η οργάνωση των ολυμπιακών εγκαταστάσεων των Ολυμπιακών Αγώνων της Βαρκελώνης(1992), στην πόλη, ζώνες 1,2,3,4.Πηγή: Τζοάν Μπουσκέτς,Barcelona:The Urban Evolution of a Compact City,Actar Distribution,2006

Εικόνα:1.20.Το ολυμπιακό «λογότυπο» των Ολυμπιακών αγώνων του 1992.
Πηγή: wikipedia.org

Εικόνα:1.21.Εργοτάξιο κατά την κατασκευή του Ολυμπιακού Σταδίου στην Βαρκελώνη.
Πηγή: geographical.co.uk

Εικόνα:1.22. Η Πύλη του Βραδενβούργου ως σκηνή προβολής των γεγονότων της πόλης, Festival of Lights 2012. Πηγή: www.visitberlin.de

Εικόνα:1.23. Μουσείο Γκούγκενχάϊμ του Μπιλμπάο,Η επώνυμη αρχιτεκτονική ως τουριστικός πόλος έλξης. Πηγή: theguardian.com

Εικόνα:1.24.Μουσείο Γκούγκενχάϊμ του Μπιλμπάο,Αεροφωτογραφία.
Πηγή: wikipedia.org

Εικόνα:1.25. Διάγραμμα ταξινόμησης των προϊόντων της τέχνης με βάση τα τουριστικά κριτήρια.
Πηγή: Χάουαρντ Χιούζ,Arts, Entertainment and Tourism, Butterworth-Heinemann,2001σελ.76

Εικόνα:1.26. Τουρισμός τον 19ο αιώνα στην Αίγυπτο, Συλλογή Willard Fiske.
Πηγή: cornell.edu

Εικόνα:1.27. Τουρίστες σε πεζόδρομο των Εξαρχείων. Περιπλάνηση με αφορομή τις όψεις με γκράφιτι.
Πηγή: bbc.com

Εικόνα: 2.1. Άποψη της πόλης των Αθηνών, από την Ακρόπολη προς το Λυκαβηττό, περί το 1860. Διακρίνονται σε πρώτο πλάνο η Μητρόπολη υπό κατασκευή, στο βάθος το κτίριο του Πανεπιστημίου, και πίσω του οιακατοίκτης ακόμη εκτάσεις της Νεάπολης και του Στρέφη.
Πηγή: L. & R. Matton, Athènes et ses monuments, du XVIIe siècle a nos jours, Αθήνα 1963

Εικόνα: 2.2. F. Stademann, Panorama von Athen, 1835. 1. Δυτικό τμήμα Αθήνας και γύρω λόφοι 2. Ανατολικό τμήμα Αθήνας και γύρω λόφοι 3. Ακρόπολη και Άρειος Πάγος 4. Πνύκα και λόφος Φιλοπάππου.
Πηγή:http://athensopenmuseum.com

Εικόνα: 2.3.Η Αττική το 1937. Χάρτης του J. A. Sommer .Πηγή:Γ. Μ. Σαρηγιάννης, *Εξέλιξη- Πολεοδομία-Μεταφορές,Αθήνα 1830- 2000*,σελ. 55

Εικόνα: 2.4.Οι τόποι εγκατάστασης των προσφύγων.
Πηγή: Γ. Μ. Σαρηγιάννης, *Εξέλιξη- Πολεοδομία- Μεταφορές,Αθήνα 1830- 2000*,σελ. 105

Εικόνα: 2.5.Η μεταβολή των ποσοστών της πληθυσμιακής αύξησης της Αθήνας.
Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της ΕΣΥΕ

Εικόνα: 2.6.Φωτογραφία από διαδήλωση στη Λεωφόρο Αλεξάνδρας 1944.
Πηγή: **Θάνος Ν. Στασινόπουλος**,*Απόψεις για τα Προσφυγικά της Αλεξάνδρας*,Αρχιτεκτονικές Ματιές, greekarchitects.com

Εικόνα: 2.7.Πλατεία Συντάγματος, Φωτο: Alessandro Albe, αρχές δεκαετίας '80.
Πηγή: www.lifo.gr

Εικόνα: 2.8.Στάδια ανάπτυξης της Αθήνας,επεξεργασία από:Σκαριφήματα του αρχιτέκτονα – πολεοδόμου Γιώργου Κανδύλη, που δείχνουν την ιλιγγιώδη οικιστική ανάπτυξη της Αθήνας από το 1940 μέχρι το 1985.
Πηγή: greekarchitects.gr

Εικόνα: 2.9.Η Αθήνα του '80.Είναι εμφανής η επέκταση της πόλης προς την περιφέρεια, με την υποβάθμιση του κέντρου να ακολουθεί,καθώς εκείνο ενσωματώνεται στον οικιστικό ιστό των πρώην προαστείων. Πηγή: Χάρτης ΓΥΣ 1982

Εικόνα: 2.10.Η Αθήνα από ψηλά,Φωτο: Eric S.1989.
Πηγή : lifo.gr

Εικόνα: 2.11.Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθηνών του1985. Διακρίνονται τα μικρά και πολλά τοπικά περιφερειακά κέντρα, τα οποία ανετράπησαν με τον Ν2525/92.
Πηγή : ΦΕΚ18 *τεύχος Α της 18.2.85*.

Εικόνα: 2.12.Επιδρομή των διάφορων «ειδικών» δυνάμεων σε καταυλισμό τσιγάνων.
Πηγή: *Eurokinissi. δημ. στον Ριζοσπάστη 16.6.1998*

Εικόνα: 2.13.Αττική οδός, Αθήνα, Φωτ.: Γιάννης Αίσωπος,2005.
Πηγή:Γιάννης Αίσωπος, «Η διάχυτη πόλη», στο Άσπτα Γοσποδίνη, Ηλίας Μπεριάτος (επιμ.), Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2006, σελ. σελ 112

Εικόνα: 2.14.ΑεροφωτογραφίαΤο Ολυμπιακό Αθλητικό Συγκρότημα (ΟΑΚΑ) (ΔήμοςΑμαρουσίου)Πηγή: athenssocialatlas.gr

Εικόνα: 2.15.Κοινωνικές και πολιτικές αντιστάσεις την περίοδο διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων.Πηγή: Συλλογικό, «Αθήνα 2004: χτίζοντας την Αθήνα της κρίσης», Κομπρεσέρ,τ.4, Αθήνα,2012.

Εικόνα: 2.15. Κοινωνικές και πολιτικές αντιστάσεις την περίοδο διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων. Πηγή: Συλλογικό, «Αθήνα 2004: χτίζοντας την Αθήνα της κρίσης», Κομπρεσέρ, τ.4, Αθήνα, 2012,

Εικόνα: 2.16. Το κανόε καγιάκ στο Ελληνικό, αναξιοποίητο μετά από 10 χρόνια από την διαξαγωγή των αγώνων. Φωτογρ. Enri Canaj, 2014.
Πηγή: kathimerini.gr

Εικόνα: 2.17. Δημοσίευμα του τύπου με πίνακα τιμών γης σε «αναπτυσσόμενες» και εμπορικές περιοχές αξόνων κυκλοφορίας της πόλης.
Πηγή: Γ. Μ. Σαρηγιάννης, *Εξέλιξη- Πολεοδομία- Μεταφορές, Αθήνα 1830-2000*, σελ. 108

Εικόνα: 2.18. Αθήνα, Δεκέμβρης, 2008
Πηγή: athens.indymedia.org

Εικόνα: 2.19. Διάγραμμα συσχέτισης περιοχών στο κέντρο της Αθήνας, που απέκτησαν εμπορική-ψυχαγωγική φυσιογνωμία μετά την διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων.
Πηγή: Προσωπική επεξεργασία.

Εικόνα: 2.20. Μετά τα δακρύγονα ο χορός της χαράς, «αγανακτισμένοι», Πλατεία Συντάγματος, 2011.
Πηγή: **Ελένη Πορτάλιου**, *Κοινωνικές και χωρικές ανατροπές στην Αθήνα της κρίσης*, Αρχείο Ενθεμάτων 2010-2016, enthemata.wordpress.com

Εικόνα: 3.1. Αυτοκόλλητο δρόμου στη Βασιλίσσης Σοφίας στην Αθήνα, φωτογρ. Δήμητρα Μπελερή, 2020, με σύνθημα: «Athens is the new Berlin»
Πηγή: προσωπικό αρχείο

Εικόνα: 3.2. Σύγχρονη άποψη του κέντρου του Βερολίνου από τα δυτικά προς τα ανατολικά, με την πύλη του Βρανδεμβούργου και το κτιριακό συγκρότημα του Reichstag σε πρώτο πλάνο
Πηγή: wikipedia.org

Εικόνα: 3.3. Χάρτης επισκόπησης των αστικών επεμβάσεων της διεθνούς έκθεσης κτιρίων (IBA) στο Βερολίνο το 1987.
Πηγή: *Wissenschaftliche Studie, IBA '87 in Berlin*, Urban Expert, 2010, σελ. 6

Εικόνα: 3.4. Η πόλη του Βερολίνου ένα τεράστιο εργοτάξιο.
Πηγή: stadtentwicklung.berlin.de

Εικόνα: 3.5. Potsdamerplatz.
Πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de

Εικόνα: 3.6. Kreuzberg 36, το συμβολικό επίκεντρο της καταστολής, όπου η κοινωνική αντίσταση συνεχίζει να αναδύεται. Φωτογρ.: Kai-Uwe-Heinrich, 2010.
Πηγή: tagesspiegel.de/

Εικόνα: 3.7. Η φήμη του Βερολίνου ως μια αποκλειστικά βιώσιμη πόλη όπου οι δημιουργικοί κάτοικοι μπορούν να νοικιάσουν με χαμηλό κόστος και εξακολουθούν να αντέχουν οικονομικά, αρχίζει να αναιρείται. Φωτογρ. Katja Hoffmann / laif / Redux, 2019
Πηγή: newyorker.com

Εικόνα: 3.8. Αθήνα πολυπολιτισμική πόλη; Φωτογρ.: Μαρία Κανάτα, 2019.
Πηγή: kanata-photography.blogspot.com

Εικόνα: 3.9. Σκιτσογραφία που σχολιάζει τους κοινωνικούς συσχετισμούς του entification
Πηγή: **Συλλογικό**, «Πολεοδομική ανάπτυξη και βιοτική υποβάθμιση – Remap/Rethink Athens», *Κομπρεσέρ, kompreser.espinblogs.net*

Εικόνα: 3.10. Η περιοχή του Μεταξουργείου σε σχέση με το διευρυμένο ιστορικό κέντρο της Αθήνας.
Πηγή: **Άλκηστης Πρέπη**, *Το φαινόμενο gentrification: ερμηνεία και ανάλυση*, Αριστερή Κίνηση Εργαζομένων Αρχιτεκτόνων, 2016, akea2011.com

Εικόνα: 3.11. «Μέτωπα νεοκλασικών στην οδό Ιάσονος στο Μεταξουργείο. Σήμερα όλοι ανοχής, άυριο ακριβά διαμερίσματα;», απόκομμα εφημ. : Η Καθημερινή.
Πηγή: urbanlife.gr

Εικόνα: 3.12. Άποψη του Μεταξουργείου, φωτογρ. Yiannis Hadjiaslanis, 2014.
Πηγή: oliaros.com

Εικόνα: 3.13. Όψη νέου συγκροτήματος κατοικίας στο Μεταξουργείο.
Πηγή: athenssocialatlas.gr

Εικόνα: 3.14. Χάρτης ιδιοκτησιών της εταιρείας Oliaros στην περιοχή. Συνολικά το σχέδιο ανάπτυξης της Oliaros προτείνει την ανακατασκευή 44 κτιρίων (36.000 τ.μ.), τα οποία ανήκουν στην ίδια. Πηγή: **Άλκηστης Πρέπη, Το φαινόμενο gentrification: ερμηνεία και ανάλυση**, Αριστερή Κίνηση Έργαζομένων Αρχιτεκτόνων, 2016, akea2011.com

Εικόνα: 3.15. Πολυτελή διαμερίσματα μεταξύ Λεωνίδου και Κολωνού γωνία στο Μεταξουργείο, φωτογρ. Γιώργος Αυγερινού, 30/10/2020
Πηγή: προσωπικό αρχείο

Εικόνα: 3.16. Αποψη του Εργοστασίου του Γκαζιού.
Πηγή: athenssocialatlas.gr

Εικόνα: 3.17. Τάσεις gentrification στο κέντρο της Αθήνας
Πηγή: **Άλκηστης Πρέπη, Το φαινόμενο gentrification: ερμηνεία και ανάλυση**, Αριστερή Κίνηση Έργαζομένων Αρχιτεκτόνων, 2016, akea2011.com

Εικόνα: 3.18. Αποψη του άλλοτε εργοστασίου Φωτοαερίου στη νέα του εκδοχή: «Τεχνόπολις» Δήμου Αθηναίων.
Πηγή: athens-technopolis.gr

Εικόνα: 3.19. Νέο συγκρότημα κατοικιών στην περιοχή του Γκαζιού.
Πηγή: **Πάνος Δραγώνας, «Γκάζι: Ο εκλαϊκευμένος εξευγενισμός»**, RE:Publicspace | greekarchitects.gr

Εικόνα: 3.20. Αφίσα στα Πετράλωνα 16/02/2019, με σύνθημα: Airbnb raises the rent, don't be a tourist, don't follow trends, τοποθέτηση σχετικά με την αύξηση των ενοικίων στην περιοχή εξαιτίας της βραχυπρόθεσμης ενοικίασης.
Πηγή: προσωπικό αρχείο

Εικόνα: 3.21. Οι θύλακες της βραχυπρόθεσμης μίσθωσης και η σχέση τους με τους δημόσιους χώρους.
Πηγή: Προσωπική επεξεργασία σε χάρτες στο: Δάφνη Βαλλιανάτου, Δανάη Παπαευαγγέλου, Μιχάλης Πιπέρογλου, Νέες πρακτικές διείσδυσης επενδυτικού κεφαλαίου στο αστικό περιβάλλον και επιπτώσεις στην κοινωνική και χωρική γεωγραφία της Αθήνας, Νέες πρακτικές διείσδυσης επενδυτικού κεφαλαίου στο αστικό περιβάλλον και επιπτώσεις στην κοινωνική και χωρική γεωγραφία της Αθήνας, Εργασία Το ζήτημα της μεθοδολογίας και της θεωρίας στο σχεδιασμό του χώρου, Ε. Μ. Π., Δ. Π. Μ. Σ. Πολεοδομίας και Χωροταξίας, 2018, σελ. 60

Εικόνα: 3.22. «Δεν θα περάσετε», σύνθημα στα Εξάρχεια αναφερόμενο στις εισροές τουριστών, 18, 10, 2019.
Πηγή: bbc.com

Εικόνα: 3.23. Τουρίστες σε δρόμο των Εξαρχείων.
Πηγή: airbnb.com

Εικόνα: 3.24. : Πανό που αναρτήθηκε στην περιοχή των Εξαρχείων με αφορμή την αύξηση των βραχυπρόθεσμων ενοικιάσεων στην περιοχή και την περαιτέρω οικιστική της «αλλοίωση».
Πηγή: bbc.com

Εικόνα: 3.25. : « Πολύχρωμο σοκάκι, Το Ψυρρή είναι πασίγνωστο σήμερα, είναι θα έλεγε κανείς το Neukölln της Αθήνας». Πηγή: Eva Biringer, "Das Athen von heute ist ein bisschen wie das Berlin der 90er", Welt, welt.de

Εικόνα: 3.26. Σκιτσογραφία που αποδίδει την κοινωνική ομάδα των hipsters την δεκαετία του 40, όπου συγκροτούνταν από λευκούς μεσοαστούς αμερικάνους που γοητεύονταν από τους έγχρωμους τζαζίστες και από τον τρόπο ζωής τους.
Πηγή: pinterest.com

Εικόνα: 3.27. Χάρτης του Remap 4
Πηγή: oliaros.com

Εικόνα: 3.28. Απόκομμα της εφημ. Το Βήμα: «Μπορεί ένας εικαστικός θεσμός ή μια (...) Οικιστική επένδυση να βελτιώσει την εικόνα μιας υποβαθμισμένης γειτονιάς στην καρδιά της πόλης;», της Μαριλένας Αστραπέλλου
Πηγή: oliaros.com

Εικόνα: 3.29. Απόκομμα της εφημ. Το Πρώτο Θέμα, αναφορά στον επιχειρηματία της εταιρείας Oliaros με προσανατολισμό στην οικιστική επένδυση του Μεταξουργείου.
Πηγή: oliaros.com

Εικόνα: 3.30. Οδός Μαρασλή, περιοχή Λυκαβηττού, 19/11/2013. Οι ατενίστας εν δράσει, στην «αναμόρφωση» της οδού.
Πηγή: atenistas.wordpress.com

Εικόνα: 3.31. Κάλεσμα σε ανοιχτή συζήτηση με τους υποψήφιους Δημάρχους, 12/05/2019.
Πηγή: atenistas.wordpress.com

Εικόνα: 3.32. Αποψη του πολυώρου Bios.
Πηγή: pireos84.bios.gr

Εικόνα: 3.33. Γκαλερί Ρεβέκκα Καμχή & το Θέατρο Άτις, του Θ. Τερζόπουλου στο Μεταξουργείο.
Πηγή: **Βίκυ Καραϊσκού, Νέες πολιτισμικές γεωγραφίες στην Αθήνα του εικοστού πρώτου αιώνα**, σελ. 620

Εικόνα: 3.34. Γελοιογραφία του Σπύρου Δερβενιώτη, με αναφορές στην «εικαστική περίπτωση» του Μεταξουργείου
Πηγή: **Συλλογικό, Αντικουλτούρα, Η ανάδυση ενός νέου κοινωνικού υποκειμένου μετά το 1980**, εκδ. Ιδιομορφή, Σπάρτη, 2012, σελ. 83

Εικόνα: 3.35. Είσοδος στο Artower Agora και στη Q gallery, Αρμοδίου
Πηγή: **Βίκυ Καραϊσκού, Νέες πολιτισμικές γεωγραφίες στην Αθήνα του εικοστού πρώτου αιώνα**, σελ. 620

Εικόνα: 3.36. Εκθεσιακοί χώροι της Documenta 14 στην Αθήνα.
Πηγή: documenta14.de

Εικόνα: 3.37. Πλατεία Κοτζιάς 16, Ιουλίου 2017, δρώμενο της έκθεσης Documenta 14, με περίπου 200 συμμετέχοντες.
Πηγή: univezses.art

Εικόνα: 3.38. Πλατεία Αυδή, 2017.
σύνθημα: «Athens is the new Athens».
Πηγή: metaxourgeio.wordpress.com

Εικόνα: 3.39. Αποψη του Μεγάλου Περιπάτου στο κέντρο της Αθήνας.
Πηγή: kathimerini.gr

Εικόνα: 3.40. Οδός Πανεπιστημίου, 7/7/2020. Γκράφιτι και συνθήματα στις ζαρντινιέρες του Μεγάλου Περιπάτου Μηνύματα με σπρέι πάνω στις ζαρντινιέρες της οδού.
Πηγή: lifo.gr

